

MAŞGALA MEDISINADA HIRURGIKI ENDIKLER

*Türkmen Döwlet lukmançylyk institutyň talyplary
üçin niýetlenen okuw kitaby*

N.H. Kömekowyn we D.K.Gurbanberdiýewiň
redaksiýasy bilen



Aşgabat 2004 ý.

UOK 614.2

**N.Kömekow, K.Kurdow, G.Gurbanberdiýew,
B.Tegelekow, S.Durdyýewa, A.Abdullaýew**

Maşgala medisina hirurgiki endikleri (Türkmen döwlet lukmançylyk institutynyň talyplary, amaly maşgala lukmançylygy üçin niýetlenen gollanma). N.Kömekowyň we G.Gurbanberdiýewiň umumy redaksiýasy boýunça. A.:Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2004 ý.

Garaşsyz Baky Bitarap Türkmenistanyň ilkinji we ömürlik Prezidenti Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň ilatyň saglygyny goramak we berkitmek babatda alyp barýan maksatnamalarynyň ýörelgelerini öňe sürmekde Maşgala medisinasyndaky hirurgiki endikleriň jemgyýetiň saglygyny goramakda ilkinji kömek bermekde aladalary bolýar. Maşgala medisinasynda hirurgiki endikleri öwrenmekde, durmuşa geçirmekde, lukmanlar, talyplar, ylmy işgärler üçin gollanma bolup durar.

© Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2004 ý.

GIRIŞ

Türkmen döwlet lukmançylyk institutynyň okuw meýilnamasyna ilkinji gezek 1985 ýylda „Hirurgiýada umumy gözegçilik“ kursy girizildi. 1985 ýyldan bari talyplar bu dersi öwrenýärler we hirurgiýada näsaga seretmegiň amaly işlerini başaýarlar.

Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň görkezmesi bilen 1999 ýyldan bari Türkmen Döwlet lukmançylyk institutyna medisina uçilişeden soň ýa-da sanitar bolup işläp abituriýentleri almak ýola goýuldy.

Maşgala medisinasyna geçilmegi bari tejribe gün-günden eýe bolýar we yokary netijeleri berýär. Türkmen döwlet lukmançylyk institutynyň uçurymlarynyň köp bölegi maşgala lukmanlary bolup işleýärler. Şuňa laýyklykda gelejekki hünärmenler iýýarlamaklyk meseleleri üýtgedi. Täze „Maşgala medisinasynda hirurgiýa netikleri“ dersi girizildi.

Birinjiden medisina uçilişelerinden we amaly endiklerden soň talyplar näsaga umumy seretmegiň düzgünlerini belli bir derejede başaýarlar. Ikinjiden olaryň gelejekki işleri maşgala medisinasy bilen baglanşyklydyr.

Amaly endikleri hirurgiki näsaglarda başarmaklyk näsag, maşgala-şepagat çasy, lukman – Saglyk öýi ulgamynda geçirilmeli.

Näsaglara seretmekligiň düzgünleri baradaky kitaplar, ylmy işler esasan assahanalarda, hospitallarda bejerdilýän näsaglar barada ýazylan. Hirurgiki näsaglara öýde, Saglyk öýlerinde nähili seretmeli? Bu sorag boýunça tbehiýatlarda az gollanmalar berilen.

Emma Türkmenistanda medisina tarapdan uly çeşmeler bar: Seyit Ysmaýil Gürgenli, Abu Ali ibn Sina, Muhammet Gaýmaz türkmen.

Seyit Ysmaýil Gürgenli (1057-1137). Orta Aziýanyň beýik lukmany, tbykatdanam ähmiýetli bilimlerine we uly tejribelerine eýe bolan, Gündogaryň bipçilik ylmynda uly özgerişikler döreden, ylymy bu dana kişi döwrüniň demi as ýaran şalary Horezmşahlar Tekeşiň hem-de Atsyzyň köşk lukmany boldy.

Seyit Ysmaýil Gürgenliniň „Tebipçiligiň ýan kitabý“ diýen işinde maşgala lukmanyň tejribesinde peýdaly möhim bilimler getirilýär.

Seyit Ysmaýil Gürgenli keseliň dogry öz wagtynda anyklanylmagynyň, onuň çymynyň derejesiniň kesgitlemesiniň we dogry bejerilmesiniň ähmiýetini tbekezýär.

„Keseliň daşky görnüşini, haýsy basgançakdygyny, häsiýetli aýratynlygyny, keseliň dowamlygyny kesgitlemeginiňdensoň ony bejerip başlamaly“.

Keseliň akymyna onuň tejribeli synlamagy öz anyklylygy bilen haýran

galdyrýar.

Şeýle mysal üçin, ýüregiň kesellerinde şeýle alamatlar bolýar: "Teşnelik, ýüregiň çalt urmagy, salkyn we sowuk howadan ýa sowuk suwdan rahatlyk tapmak". Şol wagt Seyit Ysmail Gürgenli keseli däl-de näsagy bejeripdir.

Näsagyň ýaşyna, daşky dünýä täsirini kabul edijiligine, şertlere üns bermäge maslahat beripdir.

Keseliň bejergisinde şol sanda diňe berhiz düzgin-tertip bilen çäklenmän, emma derman bejergi we hereketler girizýärdi. Köp hirurgiki kesellerde onuň maslahatlary peýdaly, derkar we döwürdeşdir.

Garyn ingisinde Seyit Ysmail Gürgenli şeýle maslahat berýär: „Çalt hereketlerden we agyr işlerden saklanmagy, tagam iýeniňden soň gaty gygymaly däl, agyr zatlary götermekden gaça durmaly we ingi ýerini mydama dany bilen saklap gezmeli”.

Seyit Ysmail Gürgenli keseliň önüni almagyna we saglygyň saklamagyna uly üns berýärdi. Bu meselede ikinji derejeli zat ýok, keseliň önüni almaklykda hemmesi möhümli we zerurly: howa, suw, iýmek, içmek, geým, sagdyn durmuş, hereket, ruhybelentlik. „Sag-salamat bolmak we ýa-da syrkawlamak üçin alty sany zadýň sebäp bolýandygyny bilmek zerurdyr.... Ol alty sebäbe howa, hereket etmek we hereket etmezlik, uky we oýalyk, iýmek we içmek, gaýtarmak, içini ýuwmak we ruhy özgerişikler girýärler”.

Seyit Ysmail Gürgenliniň sagdyn durmuş we keseliň önüni almak hakynda köp maslahatlary doly şertde maşgala lukmanlar öz işlerinde ulanyp bilýärler.

„Tagamy aňryň almaýança iýip oturmaň, ýene-de birneme işdän barka saçakdan çekilmek dogrydyr”.

„Agşamlaryna doly garyn bilen ýatmaly däl”.

„Ajöze, gaty yssylanyndan we gyzgynlykdan soň suw içmek zyýanlydyr”.

Maşgala lukmanlar we şepagat uýalar ýatlarynda saklamaly, ýagny Türkmenistanda yssy tomus we birden üýtgäp durýan howa bilen keseller üýtgeşik geçýär.

Seyit Ysmail Gürgenli ýazdy: „Yssy howa adamy arykkladýar, ýüzini saraldýar, suwsyzlyk döredip, ýüregine howur aralaşýar we ysgyndan gaçyrýar”.

Seyit Ysmail Gürgenliniň maslahatlarynyň maşgala lukmanlaryň tejribeli, amaly işlerinde ulanmaklyk köp halatlarda keselden çekilmegine we sagdyn durmuş alyp barmagyna kömek eder.

Beýik alym Abu Ali ibn Sina (980-1037) ýazan „Lukmançylyk ylmynyň kanunlary” atly kanunlar eseriniň uly bölümi hirurgiýa ylmyna bagyşlaýar.

Görnükli lukman özüniň ömir boýy lukmançylyk işinde iki meseläni goýupdyr:

İki içki agzalary we onuň bedene-durka peýdaly işini daşky duýgylarymyzyň kömegi bilen barlag geçirmek we kesip görmek.

İkinci meselesi bolsa keselleri we onuň döreýiş sebäplerini, alamatlaryny ýazyp, beýan etmek we subut etmek hem-de keseli bejerip, saglygy saklamakdyr.

Abu Ali ibn Sina hirurgiki kesellere özboluşly häsiýetnama berdi we toparlara böl-di. Ol şikeslenmeler we keseller: Jerhitleme keseller, dömmе keseller (argynly we argynly däl görmüşleri), ingiler we suw haltalar, içki agzalarynyň we bedeniň bölümleriniň, ýagny kelläniň, döş kapasasynyň dem alyş agzalarynyň, garyn boşlugynyň agzalarynyň bölüp çykaryş agzalarynyň keselleri, gynyň iriňlemegi, açyk we ýapyk şikeslenmeleri. Näsagyň bejergisinde möhüm bölegi näsagyň ieretmegine degişlidir. Abu Ali ibn Sinanyň beýik işiniň hirurgiýa degişli bölümlerde ieretmeginiň endikleri bütünleý ýazylypdyr: berhiz, içmek, dermanly otlar bilen bejermek, bedeni maşklar we beýlekiler.

Mysal üçin: "Käwagt [çigin çykuwyny] merdiwanyň kömegi bilen bejerýärler. Merdiwanyň başgançaklarynyň daşyna ýumşak zatlar dolap, çigin süňkiniň kellejigini şonuň üstine ýerleşdirmeli. Näsagy merdiwanyň aňry gapdalynda ýerleşdirip, [näsagyň] çykyk elini bári tarapdan çekýärler. Näsag asylyp durmaly, ýagy ýere degmeli däl, şonda çigin süňkiniň kellejigi öz ýerine barýar". „Çigin süňki]ýerine barandan soň, iň gowy sargy şeýle.

Näsagyň goltugyna, çigin süňkiniň kellejigi gaýtadan çykmaz ýaly matadan ta-da deriden ýasalan şary, ýasy sargylaryň kömegi bilen berkitmeli...

Sargyny ýedi gün we ondanda köpräk saklamaly we näsagy nähili ýmitlendirmelidigini özüň bilýärsiň".

Türkmenistanyň lukmançylygynda Muhammet Gaýmaz Türkmen görmükli run çyaleýär.

Şoňa görä-de, Türkmen döwlet lukmançylyk institutynyň umumy hirurgiýa kafedrasynda „Maşgala medisinasynda hirurgiýa endikleri" diýen okuw kitaby düzüldi.

Kafedranýň işgärleri bu kitaby ýazanlarynda köp ýyllyk iş tejribelerinden V.A.Stručkowyň, Ya.Ya.Wolkolakowyň, A.A.Annayewiň we I.H.Komekowyň, A.A.Grebnewiň, A.A.Şeptuliniň, D.G.Gurbanberdiyewiň, i.M.Berdimuhammedowyň işlerinden peýdalandylar.

Beýik Prezident S.A.Nyýazowyň türkmeniň medeni baýlygyny öwrenmek arada goýan meselesinden ugur alyp, talyplara Awisennanyň – Abu Ali ibn Sinanyň, Seýit Ysmaýyl Jurjanyň işlerini peýdalanmaklyk ýola goýuldy. Beýik aparmyrat Türkmenbaşynyň mukaddes „Ruhnamasynda" türkmeniň sihologiasynyň mentaliteti açyp görkezilýär. Onuň hojalyk ýaşayş şertleri,

etikany we estetikany dikeldýär, saglygy dikeldýär. Ruhnamany bilmeklik bilen maşgala lukmany we maşgala şepagat uýasy näsagyň maşgalasynyň arasyndaky gatnaşygy gowulandyrýar, näsagyň gutulmaklygyna kömek berýär.

I.y.d. Kömekow N.H.
Anesteziologiýa we reanimatologiýa okuwly
Umumy hirurgiýa kafedrasynyň müdiri.

HIRURGIKI NĀSAGLARA GÖZEGÇILIK ETMEKLIĞIŇ MAKSADY HEM ORNY. DEONTOLOGIKI DÜZGÜNLER GÖZEGÇILIKDE. ARASSAÇYLYK HEM BEJERİŞ-GORANYŞ DÜZGÜNIŇ ÄHMİYETI. TEHNIKI HOWPSYZLYK SAKLAMAKLYK BARADA.

Gipurgiýa-grek, dilinden-kömek etmek. Gözegçilik etmekligiň esasy maksady - nāsagyň sagalmagy. Nāsagyň sagalmagynyň şowly bolmagy üçin lukman tarapyndan oňa bejergini dogry bellemeli we yhlasly seredilmegini ýola goýmaly. Syrkowyň bedeniniň gigiýenasy, goranylmak düzgünini, we arassaçylyk we keselleriň ýaýramagyna garşy çärelerini berjaý etmeklik, lukman tarapyndan berilen maslahatlaryny we bellenen bejergilerini ýerine ýetirmeklik nāsagyň sagalmagyna ýardam edýärler.

Hirurgik nāsaglaryň bejergesiniň esasy bölegi gözegçilik etmekden ybarat. Gözegçilik umumy we ýörite böleklerge bölünýär.

Umumy gözegçilik-nāsagyň sagalmagyna gönükdirilen çäreleriň toplумы. Nāsagyň sagalmagyna ynam döretmek, lukmançylyk işgärleriniň rehimli we hoşniýetli bolmagy, nāsaglara kömek etmek, lukmanlaryň bellän bejergilerini we maslahatlaryny ýerine ýetirmek, gaýry üzülmeleriň önüni almak umumy gözegçiligiň esasy düzýär.

Umumy seretmegiň meselelerinden başga-da ýörite seretmegiň meseleleri bar. Ýörite seretmek - nāsaglaryň ýörite bölegine seretmegiň çäreleriniň toplумы.

Mysal üçin urologik nāsaglaryň peşew haltasyny ýyly antiseptik ergin bilen uwup arassalamak, hirurgik nāsaglarda - kolostoma ýa-da (plewral garyn oşlukdan drenažlar) seretmek.

Saglyk öýlerinde we hassahanalarda seretmegiň hemme görnüşleri oňat urnalandyr, ýöne nāsagyň öýünde olaryň ýerine ýetirilşi kynçylyk döredýär.

Öýde nāsaga seredilende aşakdaky aýratynlyklary bar:

1) Syrkawyň maşgalasynyň dürli durmuş ýagdaýy.

2) Maşgalasyndaky agzybirlige, arassaçylyk we maşgala agzalarynyň sanyna agly.

3) Maşgalada bilimiň, medeniýetiň, gündelik durmuşyň, arassaçylyk njamlarynyň dürli derejeleri.

4) Lukmanyň bellän bejergileriň, medisina manipulyasiýalarynyň, aseptika we antiseptikanyň düzgünleriniň ýerine ýetirilmeginiň kynçylyklary.

5) Näsagyň we onuň maşgalasynyň zyýanly endikleri.

6) Näsagyň kliniki ýagdaýynyň üýtgemeginiň ýa-da agyrlaşmalar ýüze çykan döwürinde barlaglaryň geçirmeginiň kynçylyklary.

7) Gaýra goýulmasyz ýagdaýlarda keseli we gaýra üzülmeleri hökmany suratda anyklamak we gaýra goýulmasyz emlerini geçirmek.

8) Durmuş şertlerine baglylykda dermanlary saklamaklygyň dürli şertleri.

9) Gijeki we agşamyna lukmanyň bellän bejergisini yerine yetirmek.

10) Näsaga gaýra goýulmasyz kömek bermeginiň zerurlygy.

11) Näsagyň hassahana eltmeginiň kynçylyklary.

12) Näsagyň saglygyna we ömrüne howp abanmagy ähtimal.

Arassaçylygyň talaplaryny berjaý edýän ýokary bilimli maşgalada maşgala lukmanyna we şepagat uýasyna işlemek has aňsat bolýar. Şeýle hem durmuş şertleri (suw, yşyk we ş.m.) bolmadyk ýagdaýynda, arakhor we neşekeş, hoşniýetsiz, gaharjaň näsaglara ýa-da olaryň maşgalasynyň agzalaryna kömek bermeklik örän kyn bolýar.

Käbir ýagdaýlarda maslahat etmeklikde ýa-da goşmaça barlaglaryny geçirmekde lukmançylyk işgärlerde wagt ýok. Mysal üçin – miokardyň infarkty, kliniki ölüm, gan akma, adamyň öz janyňa kast eden ýagdaýlarynda.

Lukmanyň bellän bejergisini we medisina hereketleri geçirende aseptika-antiseptikany berjaý etmek talap edilýär.

Dürli ýagdaýlar lukmançylyk işgärleriniň saglygyna, hat-da ömrüne-de howp bolyp bilerler:

1) Mehaniki

2) Fiziki (tok urma)

3) Himiki

4) Biologiki (grip, gepatit, AIDS-ýokanç keseli bilen kesellänlerden ýokuşmagy). Şonuň ýaly hem psihiki taýdan ýetmezçilikler bilen, çozuş meýillilik, maniakal üýtgemeler bilen syrkowlar gabat gelip biler.

Maşgala lukmany we maşgala şepagat uýasy öz işinde deontologiýa düzgünlerine we lukmançylyk etikasyna esaslanmaly.

Deontologiýa – (deon-grek-borç, logos-grek-okuw, öwrenme) – brjy baradaky ylym. Bu adalgany birinji girizen inlis alymy A.Bentam. Gadymy Eýranyň lukmanlarynda pähimli dana sözler bar: „lukmanda üç gural bar: söz, ösümlük we gural”

Maşgala lukmany we şepagat uýasy näsagyň öýüne baranda, aýratyn sözünň täsiri hakda ýatda saklamaly, sebäbi näsagdan başga-da maşgala lukmanyny işine maşgalasynyň beýleki agzalary seredip, baha berýärler.

Pikir etmən, seresapsyz aýdylan söz, sözlem we hereket lukmançylyk taýdan eseliň sebäbi bolup biler (ýatros-grek-lukman). Maşgala lukmançylykda entologiya tarapdan aşakda görkezilen gatnaşyklarynyň derejelerini görkezip olar:

1. lukman-lukman,
2. lukman-şepagat uýasy,
3. lukman-näsag,
4. lukman-näsagyň maşgalasynyň agzalary.

Maşgala lukmanlary we şepagat uýalary, syrkaw bilen işlänlende tertipli, jogapkärli, hoşniýetli, dogry sözli we ýokary bilimli hünärmenler bolmalydyr.

Näsag öýünde öz maşgalasy, zatlary, endikleri, gyzyklanmalary bilen bile aşýar, şonuň üçin maşgala lukmany onuň öýüne, näsagyň durmuşyna girip, iň taýdan yagdaýyny kesgitlep biler, näsagyň zatlary, kitaplary boýunça hünäri, iri, gyzyklanmalary hakda düşüniş biler we ş.m. Has hem seresapsyz aýdylan söz ýa-da gülümsiräp göwniýetmezlik bilen seretmek näsagyň göwnini ýaralap, olar we bejergiden daşlaşdyryp biler. Lukmanyň hemme zady bilýänsumaklygy önüşinde özüni alyp barmak, şepagat uýasyna gödeklik bilen buýruk bermegi, kömekçisine gadyrsyz garaýşy näsagyň lukmana ynamyny ýitirmekligine getirýär.

Lukman, şepagat uýasy näsaga eserden garamaly, onuň arzyny diňlemeli, ırlamaly, keseli anyklap, kesgitlemeli we bejermeli. W.M.Behterew: „Egerde lukman bilen gürrüňden soň näsaga ýeňillik bolmasa, onda ol lukman lukman il.“- diýipdir.

Maşgala medisina işgärleri öz işlerinde jogapkärli bolmaly. Egerde bellenen wagtynda lukmançylyk işgäri näsagyň ýanyna gelip bilmese, onda öňünden telefon arkaly ony duýduryp, ötünç soramaly we indiki geljek wagtyny aýtmaly.

Maşgala lukmanyň näsagyň maşgalasynyň agzalaryna garaýşynda aýratyn any bar.

Syrkawyň bejergisiniň dowamynda onuň maşgalasynyň agzalaryny kömekçi, ran etmek örän wajypdyr.

Arassaçylyk çärelerini, lukmanlaryň bellemelerini, dermanlaryny wagtynda bul etmeginiň, düzgün-tertibini, ümümligi berjaý etmeginiň wajyp orny hakda maşgala agzalaryna düşündirmeli.

Maşgala agzalaryna gözegçilik boýunça serediş usullary düşündirmeli we rkezmeli. Bular: bedenine seretmek, iýmitlendirmek, ýorgan-düşekleriniň şlaryny çalyşmak, näsagy ýuwundymak we ş.m. (rak IVden), janhowluna şen näsaglara seredende belli kynçylyklar bolup biler.

Lukmançylyk etikasy – lukmançylyk işgärleriniň jemgyýetçilikde özlärini alyp baryşynyň edepli esaslarynyň jemi (ethos-grek-häsiýet, döp). Näsag bilen duşgelyän ilkinji lukmançylyk işgär-maşgala lukmany we şepagat uýasy boýunça näsag we onuň maşgalasy beýleki lukmanlara we uýalara baha berýärler.

Hemme erbet zatlarynyň ýakymсыzlygy, gumanizm tarapynda durmak, ýokary medeniýet, bilim, näsagy sylamak – maşgala lukmanyň we şepagat uýasynyň özüni alyp baryş düzgüni bolmaly.

Lukmançylyk işgärleri neşekeşlik, çilimkeşlik, arakhorluk, naskeşlik, AIDS bilen barlyşyksyz göreşmäge borçly.

Maşgala lukmany we şepagat uýasy näsaga seredyän döwründe özlärini jogapkärçilikli alyp barmaly.

Medisina işgärleri umumy we ýörite gözegçilik geçirýärler we maşgala agzalaryna ýönekeý amallary öwredip, olaryň ýerine yetirilşine gözegçilik edýärler.

Lukmançylyk işgärlerini arassaçylygy (hemme ýerde şony ýatlamaly)

Maşgala lukmany we maşgala şepagat uýasy öz şahsy arassaçylygyny doly we dogry berjaý etmeli.

Hepdede hökman 1 gezek hammama düşmeli, günde suwa girmeli. Agyz boşlugyny her sapa nahardan soň çäykamaly. Agşam we irden diş şyotkasy we pastasy bilen dişlerini arassalamaly. Gulaklaryny yzygiderli arassalamaly. Elleri arassa, dyrnaklary alnan bolmaly. Näsaga seretmekden öň we barlagdan soň ellerini sabyn bilen ýuwmaly.

Erkekleriň saçlary gysgaldylan, zenan lukmanlaryň saçlary tertipli daralan bolmaly. Mümkün boldygyça şaý-sep dakynmaly däl.

Lukmançylyk işgäriniň egin-eşigi arassa, oňaýly we gelşikli bolmalydyr. Bezeg serişdeleri, ýiti ysly atyrlary çakdan aşa köp ulanmaklyk maslahat berilmeyär, onuň näsagda bogulma-dem gysma tutgaýyny gozgamagy mümkin.

Maşgala lukmanyň we şepagat uýasynyň öz ýanynda lukmançylyk eşikleri we çalşyrgyç ayakgaby bolmaly.

Lukmançylyk işgärine näsaga gözegçilik, derman serişdelerini almak üçin ýüz tutulanda, ol hökman halat we kolpak geýmeli.

Näsagyň öýüne girende açyk güler ýüz bilen girmeli. Lukman eşigi arassa, ütüklenen, krahmallanan bolmaly. Näsagyň öýünde şu maşgala bilen duşýan döwürde maşgalanyň ýakyn dostuna öwürülmelidir.

II BAP

**SAGLYK ÖYI: GURALYŞY, ENJAMLAŞDYRYLYŞY WE
HIRURGIÝA BÖLÜMINIŇ IŞ DÜZGÜNI. SYRKAWLARY KABUL
ETMEK WE HASABA ALMAK.**

**SAGLYK ÖYÜNIŇ HIRURGIÝA BÖLÜMINIŇ WE
GÜNDIZINE ÝATYMLAYYN BEJERGI GEÇIRILÝÄN OTAGYŇ
DAŞ TÖWEREGINIŇ GIGIÝENASY.**

Saglyk öýi Turkmenistan saglygy goraýyş ulgamynyň ilkinji bejeriş – önüni
lyş edaralar toplumynyň biridir. Saglyk öýleri oba we şäher ýerlerinde ýerleşip,
orta hasapdan oba ýerlerinde 2-6 müňe, şäherlerde 20 müňe golaý ilata hyzmat
edýärler. Saglyk öýleriniň esasy wezipesi özüne berkidilen ilaty ýokary hilli, gowy
netijeli we elýeter lukmançylyk kömegi bilen üpjün etmektir. Saglyk öýlerinde
esasy işi maşgala lukmanlary alyp barýarlar we ilatyň sanyna görä ýörite hünärler
boýunça maslahat beriji lukmanlaryň düzümi göz önünde tutulýar, şol sanda hirurg
hem bolýar.

Hirurgiýa bölümlerinde lukmanlaryň kabul edýän otagyndan başga sangy otagy,
operasiýa otagy we hirurgiýa gurallary bolmaly.

Saglyk öýüniň hirurgiýa bölümine syrkawlar özbaşdak ýüz tutup bilýärler ýa-
da maşgala lukmanynyň maslahaty boýunça ýüz tutýarlar. Hirurg syrkawlara
credenden soň olaryň keseli gatnap ýa-da öý şertlerinde bejerip bolýan bolsa
özi bejerýär ýa-da maşgala lukmanyna maslahat berýär. Eger syrkawy hassahana
berleşdirip bejermeli bolsa, ugrukdyryş hatyny dolduryp, hassahana iberýär. Gerek
bolsa tiz kömek gullugynyň üstibilen ýollap bilýär.

Saglyk öýlerinde it dişlän syrkawlar ýörite hasaba alynýarlar we ýaranyň
gyrlygyna hem-de dişlän itiň saglygyna baglylykda guduzlamanyň önüni almak
üçin çäreler geçirilýär.

Saglyk öýüne gatnap bejergi alýan syrkawlaryň lukmançylyk depderçesi bolýar
we syrkawlaryň keseli baradaky hemme maglumatlar (arzy, gysgaça kesel taryhy,
eredilende tapylan üýtgeşmeler, geçirilen barlaglar we bejergiler) şol depderçä
azylyar. Eger-de syrkaw keseli seňäpli işe ýaramaýan bolsa, oňa işe ýarawsyzlyk
tagyzy berilip, işden boşadylyar.

Saglyk öýüne ýüz tutýan syrkawlary hasaba almak maksady bilen ýörite
statistika talony doldurylyar (her syrkaw üçin aýratyn). Ondan başga-da her gün
kabul edilen syrkawlaryň umumy sany, ýerine ýetirilen operasiýalar we daňylar

hasaba alynýar.

Saglyk öýüniň daş töwereginiň gigiýenasy diýilende saglyk öýüniň içiniň we töwereginiň meýdançasynyň arassaçylygyny saklamak göz önünde tutulýar.

Saglyk öýüniň hirurgiýa bölümi hirurgyň otagyndan, operasion hem sargy otaglaryndan, gündizine ýatymlaýyn bejerilýän otaglardan ybarat.

Hirurgiýa otagyna näsaglar kabul edilýär we seredilýär. Hem-de gerek ýazgylar ýazylyar. Hirurgyň otagynda bolmaly: stol, iki sany oturgyç, geýim asgyç, aýna, aýaklarynyň aşagyna goýulýan enjam, ýassykly kuşetka, süýşürilip açylyan germew.

Hirurgiýa otagynyň we sargy otagynyň arasynda gapy arkaly aragatnaşyk bolmaly. Sargy otagynda näsaglara dürli daňylar, emler, ýaralaryny arassalamak we seretmek çäreler geçirilýär. Gowusy iki sargy otagy bolmaly: “arassa” ýaraly näsaglar we irinli ýaraly keseller bilen näsaglar üçin.

Ýaranyň azmagynyň önüni almak üçin ýara daňylyan otag, operasion bölekden daşynda bolmaly. Sargy otag üçin ýagty, oňat ýşyklandyrylan we şemallandyryp durýan, suw bilen üpjün edilen otag belleniýär, onuň içinde bakterisid çyra bolmaly. Bu otagyň içinde zyýansyzlandyrylan gurallar we sargy daňylar üçin stol, gipsleme üçin stol, kiçijik gurally süýşürilýän stol, narkoz stoly, biksler, tehniki enjamlar we serişdeler üçin şkaflar.

Her sargy otagynda gurallarynyň toplumy ýerleşmeli, olar zyýansyzlandyrmyp, stola goýulýar we üstüne steril wata ýazylyar.

Sargy otagda narkoz üçin hemme gerekli zatlar bolmaly, mundan başga-da Esmarhyň bogary, bulgury, bogary rezin ellik, önlük we ş.m. Uly saglyk öýde aýratyn operasion toplum bolmaly.

Muňa operasiýa edilýän otag, hirurgyň otagy, awtoklaw girýar.

Gündüzine ýatymlaýyn bejerilýän otagda näsaglar бүтін bejeriş toplumyny alyp bilýär.

Bu otagda – näsaglar yatmak üçin düşekler, derman serişdeler we ýörite erginler üçin şkaflar, damar içine erginleri goýbermek üçin ştatiw, ýazgylar etmek üçin stol.

Näsaglar irden gelip, bejergini alýarlar we ondan soň öýlerine gaýdýarlar.

Bejerginiň dowamynda hirurg lukman näsagyň ýygy-ýygy ýanyna baryp, ýagdaýyna seredýär, şepagat uýasy bolsa hemme bellenen bejergini ýerine yetirýär.

Hirurgiýa bölümde ýokarda agzalan otaglarda günde iki gezek bellenen tertip boýunça kwars bilen zyýansyzlandyрма, galan wagtda bolsa hloramin ýa-da hlor hekiniň erginler bilen gündeki zyýansyzlandyрма geçirilýär.

Hemme otaglar arassa, ýagty, ýygy şemallandyryp durlan bolmaly.

Laboratoriýa we anyklaýyş bölümler saglyk öýüniň hemme bölümleri üçin bolýar. Iş gününüň dowamynda otaglar üç gezek çygly mata hasasy bilen süpürilýär we howasy çalyşylyýar. Howanyň ýylylygy kadaly ýagdaýda, ýagny $+17-21^{\circ}$ bolmaly. Şol sebäpli biziň şertlerimizde tomus günleri howany sowadyjylary ulanmaly bolýar. Otaglary zyýansyzlandyrmak üçin hlór hekiniň gipohloridiniň 1%-da hlóriminiň erginleri ulanylyar. Otaglardaky enjamlar hem günde zyýansyzlandyryjy ergin bilen süpürilmeli.

Sanitar- tehnik enjamlara wanna, unitaz degişli. Olary günün dowamynda birnäçe gezek arassalamak gerek. Onuň üçin ýörite enjamlar ulanylyar, olary saýathananyň belli ýerinde saklamalydyr. Arassalaýjy enjamlary ulanylandan soň bir sagadyň dowamynda 0.5% hlór hekiniň ergininde saklamaly. Arassalaýyş çäçleriniň hökmany suratda rezin ellikleri geýip geçirmeli.

Gündizki hassahana, ýagny gündizine ýatymlaýyn bejergi üçin otaglar günün dowamynda uzak wagtlap bejergi almaly (kiçi göwrümlü operasiýa, damjalaýyn lamara goýbermek ergin, fizioterapiýa bejergileri we ş.m.), emma hassahanada ýatmaklyga mümkinçiligi bolmadyk syrkawlara niýetlenilendir. Barlag we bejeriş çäçleri geçirilip dynç alanlaryndan soň, syrkawlar öýlerine gaýdýarlar.

Saglyk öýleriniň töweregindäki meýdançalar arassa, bag ekilen, dynç almak üçin oturgyçlar goýulan bolmaly. Her gün arassalaýyş çärelerini geçirip durmaly.

III BAP

AGYR NÄSAGLARA GÖZEGÇİLİĞİN WE ARASSAÇYLYGYN BERJAY EDILIŞI

Syrkawyn bedenine umumy gözegçilik etmek örän wajypdyr. Syrkawyn bedenine öýde seretmegiň aýratynlyklary-gözegçiligiň şertleri ýokary hili bilen baglanşyklydyr.

Maşgala agzalarynyň syrkowa seretmegine taýýarlyksyzlygy, lukmançylyk boýunça elementar biliminiň ýoklygy ýokary derejede gözegçiligiň geçirilişini kynlaşdyrýar. Näsaga onuň öýünde seredilende maşgala lukmany we maşgala şepagat uýasy öz işlerini iki taraplaýyn gurnamaga borçlydyr:

1. Näsagyň bedeniniň gigiýenasy we oňa oňat gözegçilik etmek.
2. Maşgala agzalaryna näsaga gözegçilik etmegiň düzgünlerini öwretmek.

Meseläniň şonuň ýaly goýulmagy maşgala agzalarynyň işjeň kömekçiler bolmagyna we olaryň yhlasy dogry ugur alyp, iň soňunda näsagyň peýdasyna bolmagyna getirer. Näsaglaryň köpüsi öýde öz-özüne seredip bilýärler we çagalýkdan öwrenen arassaçylyk endiklerini berjay etmegine borçlydyr. Näsaglar her gün suwa düşmeli, agyz boşlugyny diş pastalar bilen arassalamaly we içki geýimlerini wagtly-wagtynda çalşyrmaly.

Näsaglaryň belli bir bölegi hassahanadan çykarylansoň öz düşeginde ýatmaly bolýarlar. Bular-operasiýadan soň gaýra üzülmeleri bolan, döwük-ýenjikler geçiren, IV topar rak keselli näsaglardyr. Maşgalada şonyň ýaly näsaglar üçin aýratyn, ýagty we howasy wagtly-wagtynda çalşyrylyp duran otag gerek.

Tomus näsagy idedeňde, howa sowadyjy ulanmakda seresap bolmaly, çünki otagdaky salkyn howa sowuklama keselleri döredip biler.

Näsagyň deri örtüklerine seredeňde ulanylyan erginler şolardyr: 0,5 litr ýyly suwa sirke turşulygynyň, ýa-da spirtiň iki nahar çemçesini garmaly. Şeýle hem 40° spirti ulanmak mümkin. Bu erginde öllenilen pamyk bilen syrkowyn endamy süpürilip, şondan soň gury süpürgiç bilen süpürilýär. Gaşanmagyň yzlaryny, çyzyklaryny ýod, spirt ýa-da göwher ýaşylynyň 1% spirt ergini bilen arassalamak bolýar.

Saçlara seretmek:

Hepdede bir ýa-da iki gezek saçlaryny ýuwmaly. Erkeklerde bu endik has aňsat, aýratynda - saçy syrylan adamlarda. Aýallaryň saçyny wagtly-wagtynda ýuwup durmaly. Bu şeýle edilýär: Näsagyň egininiň aşagyna ýasalan walik goýulýar. Düşegiň kelle tarapyna suw geçirmeýän mata ýazylyar, hem-de onuň üstüne

pen guýulýar. Syrkow waligini üstüne ýatyp, kellesini legeniň üstüne sallap, kan ýatýar. Näsagyni maşgalasynyň agzasy saçyna suw guýyp ölleýär hem-de mpun ýa-da sabyn bilen kellesini ýuwp, süpürgiç ýa-da fenyň kömegi bilen radiýar. Soň syrkawyni kellesi ýaglyk bilen daňylýar.

Göz, gulak, burun we agyz boşlyga seretmek:

Gabaklaryň nemli bardasynyň çişmegi (konjuktivit) bolanda endigan retmek gerek. Antiseptik erginde öllenen tampon bilen näsagyni gözlerini pürmek maslahat berilýär (3% bor turşulygynyň ergini, riwanol we ş.m.)

Her göz üçin aýratyn hasa zolagy ulanylýar. Kābir ýagdaýlarda damjalar mdyrylmagy, göz ýaglaryny ulanylmagy, gözün hem bardasynyň ýuwulmagy rek bolýar. Gözleri ýuwmak şeýle ýerine ýetirilýär: çep eliniň barmaklary bilen یمان nāsagyni gabaklaryny arasyny açýar hem bardasyny rezinden edilen armyt kili topjagazyň kömegi bilen riwanolyni ergini bilen gözünü ýuýýar. Şonuň ýaly ýle hem kiçi legenler hem ulanylýar. Göz dermanlary damdyranynda (albusid %, wizine) aşaky gabagy çekip, damjalar damdyrylýar. Çüýşe taýajygy bilen ũky gabagy çekip, göz derman ýagyny çalyb bolýar.

Gulaga seretmek:

Gulaklaryň iriňli-çiş keselleriniň öňüni almak – gulaklary wagtly-wagtynda ly suw bilen sabynlap ýuwmakdyr. Öýde ýorgan-düşekli, ýata syrkwolaryň laklaryny kükürtden we kirden wagtly-wagtynda arassalap durmaly. Bu maksat en ýörite taýýarlanan taýajyklary ulanýarlar. Egerde onuň ýaly taýyn taýajyklar lmasa, onda taýajyga pagta sarap ulanýarlar.

Burna seretmek:

Burnuň içinde kesmekler peýda bolanda, olary derman ýaglar çalyb, ýumşanson tek bilen aýyrmaly. Burny arassalamak şeýle usul bilen geçirilýär: hasadan salan dolajy dolap, oňy derman ýag çalyb, towlap burnuň içine salmaly. irundan gan akmada burun boşlugyna pagtadan ýasalan düwümi girizýärler e buz ulanyb, burny basýarlar. Bu geçirilen işler peýda bermese, onda burnuň nponadasy geçirilýär.

Agyz boşlugyna seretmek:

Ýergan-düşekli, ýata syrkwolaryň agyz boşlugyny 3% bor turşulygy ýa-da vanol bilen arassalaýarlar.

El-ýüzde operasiýa edilensoň ýa-da seýiklemekden soň agyz boşlugy 3% bor şulygynyň ýa-da 0,05% kaliý permanganatynyň erginleri bilen rezinden ýasalan myt topjagazyň ýa-da Žane şprisiniň kömegi bilen öllenilýär. Yuwundy tiseptik erginler legenjigini içine guýulýar.

Aýaklara seretmek:

Aýaklara seretmek – wagtly-wagtynda aýaklaryň ýuwulmagyndan, dymaklarynyň alynmagyndan, aýaklary owkalamakdan ybaratdyr. Düşeginiň aýak ujnyna suw geçirmeýän mata ýazylýar, onuň üstüne ýyly suwly legen goýulýar. We şol suwda näsagyň aýaklary ýuwulýar. Dymaklary gyrkylansoň barmaklaryň uçlaryna 96% spirt çalynýar. Aýaklaryň ganylanşyny gowylandyrmak üçin bejeriş bedenterbiýesi bilen aýaklaryň owkalamagy geçirilýär.

Syrkawlaryň ýuwundyrylyşy.

Ýorgan-düşekde ýatan syrkawlary wagtly-wagtynda ýuwundyrmak gerekdir. Bu işi ýerine ýetirmek üçin ellik, legen, ýyly suw bilen künnük, süpürgiç, sabyn, kaliý permanganatynyň ergini gerek. Suw geçirmeýän mata ýazylýar, syrkawýň aşagyna legen goýulýar, näsag aýaklaryň arasyny açýar. Maşgalasynyň agzasy ýa-da şepagat uýasy elliklerini geýip, daşky jyns agzalaryny we artbujagyň töweregini sabyňlap ýuwyar. Çatalba aralygyna seredilende 0,05% kaliý permanganatynyň ergini ulanylýar. Arwat ýerleriniň çatalba aralygynyň ýuwundyrmasyny, esasanam aýallarda, çatalba aralykdan artbujaga garşy geçirmeli. Suwa düşireniňden soň, çatalba aralygyny süpürgiç bilen guraýança süpürmeli. Düzgüni boýunça talk ýa-da derman ýaglar ulanylýar.

İçki geýimlerini we ýorgan-düşekleriniň daşlaryny çalyşmak:

Agyr, ýorgan-düşekli ýatan syrkawlarda olaryň içki geýimlerini we ýorgan-düşekleriniň daşlaryny hepdede bir gezek ýa-da ondanam ýygýrak çalyşyp durmaly.

İçki geýimlerini we ýorgan düşekleriniň daşlaryny çalyşmak berana düzgünleri maşgalasynyň agzalaryna saglyk öýüniň lukmançylyk işgärleri düşündiriş geçirýärler. Näsagyň ýorgan-düşegini, geýimini, syrkawy biynjalyk etmän çalşyryjak bolmaly, şonuň üçinem çalşyrmagy tertipli we başarjaň geçirmeli. Köýnegi çykaranda – sagdyn elinden başlap, ýeňsesine çenli çekmeli we kelleden çykaryp, soň agyryly elden çykarmaly.

Köýnek geýdirilende – ilki agyryly elden başlap, ondan soň kelleden we sagdyn elden geýdirilýär.

Ýorgan-düşekleriň daşyny üç usul bilen çalyşyp bolýar:

1) Näsagy başga ýere geçirip, onuň ornundaky ýorgan-düşekleriň daşlaryny çalyşmaly.

2) Syrkawy gapdalyna ýatyryp çalyşmaly.

3) Syrkawy çala galdyryp, ýorgan-düşekleriniň daşlaryny çalyşmaly. '2-3 usulda arassa düşegini üstüne ýazylýan matany uzynlygyna ýartysyna çenli togalaýarlar, soň syrkawy gapdalyna ýatyryp, hapa düşegini üstüne ýazylýan matany ýartysyna çenli hem togalaýarlar. Soň näsaga arassa prostynyň ýazylan

ýartysyna ýatyrp, hapa düşegiň üstüne ýazylyan matany aýyrmaly we arassa düşegiň üstüne ýazylyan matanyň galan ýartysyny ýazmaly. Näsagy rahatly ýatymaly. Şeýle usul bilen näsagyň kellesini ýa-da aýagyny galdyryp, düşegiň üstüne ýazylyan matany çalyşmak mümkin. Agyr syrkawyň köp wagtlap ýatmagy netijesinde gysylan ýerlerinde ýara bolmagy, ýagyň emele gelmegi mümkin.

Ýagyň deriniň we çuň dökumalaryň ýaralanmalary we çüýremegidir.

Hor, artyk we ysgysyz, ýorgan-düşekde uzak ýatan syrkwalaryň gysylan ýerlerinde ýagyrlar ýüze çykýarlar. Ýagyň has-da kelle beýnisiniň ganaýlanyşy bozulan ýa-da süýji diabeti bolan näsaglarda dörläp biler.

Aýratyn-da ýanbaşda, topukda, pilçelerde bolup biler.

Deride ýagyryň döremegi birnäçe derejede geçýär: ilki deriniň ýüzi agyryýar, soň gyzaryýar, ondan soň gögerýär, epidermisi sypyrylyp aýyrylýar hem-de derisi pökgerýär we çüýreme döreýär.

Döremezligi üçin näsagy ýygy-ýygýdan gapdalyna öwürmek gerek, ýorgan-düşegi epinsiz bolmaly, ýorgan-düşeginde nan owuntyklar bolmaly däl we ş.m. Gysylan ýerlere kamfarylý spirt ýa-da 40° spirt çalmaly. Endamyny sypap durmaly. Başlangyç derejelerde göwher ýaşylynyň 1-2% spirtly ergini ýa-da 5% ýodyň ergini ulanmak bolýar. Yokanç goşulanda antiseptik erginler, derman ýaglary ulanmaga görkezme berilýär. Soňky döwürde dimeksid, kuriozin, suwda melhemler oňat täsir edýärler. Hirurgyň maslahaty zerurdyr. Bir gezek ulanylyan leginleri, peşew gaplary, iç ýuwma enjamlaryny ulanylandan soň ýok edilmeli. Köp gezek ulanylyan leginleri, peşew gaplaryny, iç ýuwma enjamlaryny gyzygyn suw bilen ýuwup, ondan soň hlorly hekin 1%-2% ergini bilen ýa-da 3% hloramin bilen zyýansyzlandyrmaly. Ulanylan soň iç ýuwma enjamlaryny 15-10 minut gaýnatmaly.

Deride, deri astynda we ş.m. kiçi inwazly operasiýalar edilen soň näsaglar gözegçilige mätäç. Ýaralaryň dikilen ýerlerine 5% ýod, ýa-da göwher ýaşylynyň 1-2% spirtly ergini çalýňar. Ýarada çişmegiň alamatlary emele gelende hirurgyň görmegi hökman.

IV BAP

NÄSAGA ÖÝ ŞERTLERİNDE KEKRE (GORÇIÇNIK) YAPMAK, BULGUR GOÝMAK, OWKALAMAK, SÜLÜK ULANMAK.

Kekre ýapmak.

Sanalyp geçilen emleriň haýsy ýagdaýlarda zerurdygyny anyklamalydyr.

Kekre (gorçıçnik) sowuklama we ýoňlama ýagdaýlarynda gerekli bolýar. Bu ýapgy esasan ýagyma ýapmalydyr. Ýöne çagalarda sowuklama bolan ýagdaýynda dabana-da ýapylyýandyr.

Ilki bilen ýapgy ediljek ýeri arassalamaly. Bu bolsa ýyly suw siňdirilen, hasa bilen ýa-da suw bilen ýarpy eredilen spirt bilen edip bolar. Soňra gyzgynlygy 60-70° suwa kekrelı kagyž bölegini 1-2 minut ýatyryp, ymykly ezmelidir. Olaryň sanyny ýagyrynynyň bütin ýüzüne ýeter ýaly almalydyr. Soňra kekrelı kagyžlary gezegine ýagyma ýapmaly. Tizden-tiz näsagyň arkasyny basyrmalydyr. Ýapgyň dowamy 10 minuda ýetse gowy bolar. Ýöne agyra arz etse, çydamsyz ýagdaýda bolsa, ýapgyny aýyrmalydyr. Çagalaryň teni näzik bolany üçin olarda ýanyk bolmagy mümkin. Şonuň üçin kekre hasanyň üstünden goýulsa gowy bolar.

Em gutarandan soň ýapgy ýapylan ýere ýumşadyjy ýag çalmalydyr.

Dabana ýapgy edilende hem edil şolar ýaly etmelidir, üstünden laýyk jorap geýdirilse gowy bolar. Käbir ýagdaýlarda jorabyň içine kekräniň külkesini döküp, çaganyň aýagyna geýdirseň-de bolar. Munda-da ýanykdan ägä bolmalydyr.

Bulgur goýmak.

Bulgur goýmak üçin ilki bilen goýuljak ýere ýumşadyjy krem ýüzleýje çalynýar. Soňra bulgurlary goýmaga taýýarlama. Munuň üçin ýylmanak taýajygyň, has gowusy uzyn hirurgiýa gysgyjynyň ujuna pagta saramaly, muny spirte batyrmaly we kükürt bilen otlap, ýalyn döretmeli. Soňra bulgury näsagyň arkasyna ýakyn (deger-degmez) tutup, ýanyp duran pagtaly gysgyjy bulguryň içine sokmaly. Şeýle edilse, bulguryň içindäki howa ýanyp, bulguryň içi howasyz boşluga öwürüler. Tizden-tiz, haýal etmän bulgury ýagyra dünderip goýmaly. Diňe şeýle edilende bulgur derini gerekli derejede sorup biler.

Soňra näsagyň üstüni, bulgurlary (adatça olaryň sany 6-dan 8-e çenli bolup biler) basyrmalydyr. Bu em hem 10 minut dowam eder. Eger-de näsag agyrysyna çydamasa, irräk aýyrsa-da bolar. Em gutarandan soň bulgur goýlan ýerlere ýene-

de bir gezek ýumşadyjy krem çalynmalydyr. Bugur goýmak 4-5 günden gatyalsa-da bolar.

Owkalama.

Owkalamak umuman adamynyň nerw ulgamyny ynjaltmaga ýardam edýän emdir. Owkalamak adamyň bedeniniň haýsy-da bolsa bir ýerinde edilip bilner, ýa-da bütün bedene boýdan-başa-da edilip bilner. El bilen we bulgur bilen owkalama bardyr.

El bilen owkalama sypalamak ýa-da derini ýeňiljek mynçgamak arkaly ýerine ýetirilip bilner.

Ilki bilen owkalanjak ýere ýumşadyjy ýag ýüzleýje çalynýar. Soňra näsagyň bedeni öwrenişyňçä sypalap başlamaly, bu döwür 5-6 minutlap bolup biler, soňra derini we ýumşak dokumalary ýeňiljek mynçgalamaly we çümmüklemeli. Owkalama aram-arap oňurga sütünine ugurdaş ýerine ýetirilmelidir. Şeýle edilse nerw süýümlerinde gyjynma duýgusy içki organlaryň işjeňligini oýandyrmaga ýardam edýär. Bu has-da içi ýöremeýän adamlara peýdalydyr. Döş kapasasynyň arka ýüzüne we alyn ýüzüne edilen owkalama dem alyş ulgamyna örän peýdalydyr.

Umuman bedeni owkalamagyň aýry-aýry usullary bardyr. Bu emi çiginiň ýumşak dokumalaryndan başlap, dabana çenli geçirmelidir. Adaty owkalamadan başga nokatlaýyn owkalamak bardyr. Bu bolsa elleriň, aýaklaryň barmaklarynyň ujuny owkalamak. Topuk bogunyny, goşar bogunyny ýeňiljek edip ýazmak bilen herekete getirmekdir. El-aýakda, gaşyň töwereginde nerw nokatlary bardyr, bu nokatlary sypalamak adama hoş ýakyp, nerw ulgamyny ynjaltmakda ähmiýeti uludyr.

Umumy we ýerli owkalamak her gezek 15-20 minut dowam etmelidir. Mundan uzaga çekmeli däl. Owkalamak günde bir gezek geirilip, 7-10 gün dowam etmelidir.

Sülük goýmak.

Sülük gan basyşynyň ýokarlanma keselinde gan almak üçin goýulýar. Mundan başga-da, sülük tüýkülliginde girudin diýen antikoogulyant bardyr. Bu bolsa ganyň suwalmagyna peýda berýär we gartaşan adamlarda damarda tromb (ganyň lagtalanmagy) döörp gaýra üzülmeleriň önüni alýar.

Sülük goýuljak ýere ilki süýji zat (eredilen şeker, bal) çalynýar, çünki sülük

iýmit hökmünde süýjini halaýar.

Sülük gulaklaryň ýeňsesine ýa-da kebžä (pilçeleriň arasyna) goýulýar. Bu ýerlerde gan damarlar (wenalar) ýüzleý ýerleşýär. Şonuň üçin sülük ýelmeşende gany yeňillik bilen sorup alyar. Sülügi elin bilen aýyrjak bolmaly däl, ýagny sorup doýandan soň özi aýrylyp gaçýandyr.

Bir gezekde näçe sülük goýmalydygy näsagyň ýaşyna, onuň umumy ýagdaýyna baglydyr.

Sülük sorup alýan gany 50 ml töweregi bolsa ýeterlik. Sülük aýrylandan soň onuň dişlän ýerini steril hasa bilen ymykly süpürüp, spirt çalmalydyr. Soňra bolsa näsaga gözegçilik edip, halyndan habar alyp durmalydyr. Onuň umumy ýagdaýynyň durnuklydygyna göz ýetirenden soň, gözegçiligi bes etse bolar.

NĀSAGLARYŇ ŠOHLE USUL (ULTRASES, RENTGEN) WE ENDOSKOPIK BARLAGLARYNA TAÝÝARLANYLYŞY.

Šohle usul bilen geçirilýan (ultrases, rentgen) we içki agzalary görüş endoskopiýa (ezofagogastroduodenoskopiýa, rektomanoskopiýa) barlaglar işinde kän ulanylýan usullardyr. Barlaglaryň netijeliligi we keseliň klanlylygynyň dogrulygy, näsagyň barlaga dogry taýýarlanylyşyna hem baglydyr. Näsagy rentgen, ultrases we endoskopik barlaglara dogry taýýarlamaly. **Näsagyň ultrases barlagyna taýýarlanylyşy.** Ultrases barlagy garyň ulugyndaky agzalaryň keselilerini anyklamakda kän ulanylýan usullaryň biridir. Näsagyň iýmitleniş adaty ýagdaýda bolmaly, ýöne, soňky üç günün dowamynda iý ýellendirýän iýmit iýmeli däl: sogan, käşir, we ş.m. Naharlananda şugundyr çädi iýmeli. Bu önümler içegeleriň işleýşini kadalaşdyrýar. Günde 2 tabletka wirlenen kömür derman (karbolen) we 2 tabletka bisakodil içmeli. Karbolen igrýň içegelerindäki ýeli azalydýar. Bisakodil tabletkasy içegeleriň işleýşini ristaltikasyny) gowulandyrýar(stimulirleýär) we içegelerdäki awyly hajatlar iowa azalýar. Syrkawyň uly täreti kadalaşýar, garmynyň agyrysy azalýar we imşayar.

Nähoşyň içi ýellenegen bolsa, oňa bir gün öňünden (agşämlykda) arassalaýjy ma goýmaly. Arassalaýjy klizma ýogyn içegäni hajatdan we gazlardan salayar.

Näsagyň iýmit siňdiriş agzalaryny ultrases barlagyny amala aşyrylanda, ol aga aç-öze barmaly ýagny, barlagdan öň nan iýmeli däl we suw içmeli däl. Näsagyň içi boş ýagdaýynda, garyň boşlugyndaky agzalaryň şekili aýdyň bolmaly. Iýmitden doly aşgazan bagryň çegäniň öňüni ýapýar we olaryň şekili öň görünenok.

ger-de syrkawyň peşew ýollaryna ýa-da zenanlaryň içki jyns agzalaryna şes barlagyny amala aşyrymaly bolsa, olara barlag peşew haltanyň peşewden ýagdaýynda geçirilýär. Ýagny, nähoşlar ultrases barlagyna 300-500 ml çay içen soň we buşukman gelmeli.

Näsagyň rentgen barlagyna taýýarlanylyşy. Rentgen barlagy garyň ulugyndaky agzalaryň keselilerini anyklamakda kän ulanylýan usullaryň biridir. Iga aşgazan-ičege ulgamlarynyň rentgen barlagy ýörüte taýýarlykdan soň geçirilýär. Nähoşyň aşgazananyň, ýogyn içegesiniň içi boş bolmaly. Syrkawyň iýmitleniş adaty ýagdaýda bolmaly, ýöne, soňky üç günün dowamynda içi

yellendiryän iýmit iýmeli däl: sogan, käşir, we ş.m. Naharlananda şugundyr we kädi iýmeli. Bu önümler içegeleriň işleýşini kadalaşdyrýar. Günde 2 tabletka aktiwirlenen kömür derman (karbolen) we 2 tabletka bisakodil içmeli. Karbolen näsagyň içegelerindäki ýeli azalydýar. Bisakodil tabletkasy içegeleriň işleýşini (peristaltikasyny) gowulandyrýar (stimulirleýär) we içegelerdäki awyly hatatlaw we howa azalýar.

Syrkaw bir gün öň, agşam nahar iýmeli däl. Agşam näsagyň aşgazanyň mylaýym suw bilen ýuwmary.

Näsagyň aşgazanyň ýuwmak üçin, ony oturgyçda oturtmaly. Näsaga ýogyn möçberli uzyn zondy ýuwutdymaly.

Ilki bilen zondun daşky ujy näsagyň dyzynyň deňinde bolmaly we onuň ujundaky guýguç suwdan doldurylmaly (300 ml). Soňra şol suw aşgazana, akar ýaly rezin turbanyň (zondun) ujuny syrkawyn kellesiniň deňinden hem ýokaryk galdyrmaly. Guýguçdaky suw gutarmanka rezin turbanyň (zondun) ujuny ýene-de aşak düşürmeli. Şonda aşgazana ygynanan suw daşyna çykyar akýar we aşgazan ýuwulýar. Aşgazan yuwmaly 3-4 gezek gaýtalamaly, şonda aşgazanyň içi doly ýuwulýar we arassalanýar.

Aşgazany ýuwmagyň ikinji usuly hem ulanylýar.

Näsaga rezin turba (zond) ýuwutdurylýar. Soňra rezin turbanyň (zondun) daşky ujyna Jane şprisi bilen 200 ml 4%-li natriýniň bikarbonady goýberilýär we şol şpris bilen suwuklyk aşgazandan daşyna sordurylýar. Aşgazan ýuwmaklygy 3-4 gezek gaýtalamaly.

Aşgazanyň içi boş ýagdaýynda, garyn boşlugyndaky agzalaryň şekili aýdyň görünýär. Näsaga arassalaýjy klizma goýmaly. Arassalaýjy klizma ýogyn içegäni hatatdan arassalaýar. Barlag geçiriljek günü, irden (sagat 6-da) ikinji gezek aşgazany mylaýym suw bilen ýuwmaly we arassalaýjy klizma goýmaly.

Nähoş aşgazanyň rentgen barlagyna aç-öze barmaly ýagny, barlagdan öň nan iýmeli däl we suw içmeli däl.

Näsagyň endoskopiýa barlagyna taýýarlanylşy.

Syrkawyn gyzyldeginiň, aşgazanyň we öňki barmak içegesiniň içki diwarynyň nemli gabygynyň ýagdaýyny göz bilen görüp bolýan usula fibrogastroduodenoskopiýa diýilýär. Fibrogastroduodenoskopiýa barlagynyň kömegi bilen gyzyldeginiň, aşgazanyň, onkibarmak içegäniň agyrmagy, baş we rak keselleri anyklanylýar. Näsag barlaga ýörite taýýarlykly gelmeli. Syrkaw bir gün öň, agşam nahar iýmeli däl. Nähoş aşgazanyň içiniň barlagyna (gastroskopiýa) barlagyna aç-öze barmaly ýagny, barlagdan öň nan iýmeli däl we suw içmeli däl. Aşgazanda iýmit galyndylary bolsa, onyň nemli gabygyny optiki gural bilen görüp

bolmaýar. Syrkaw barlaga gelende elsüpüňgiç (polotensa) alyp gelmeli.

Syrkawyň göni we ýogyn içegesiniň içki diwarynyň nemli gabygynyň ýagdaýyny göz bilen görüp bolýan usula rektoromanoskopiýa diýilýär. Rektoromanoskopiýa barlagynyň kömegi bilen göni we ýogyn içegäniň agymagy, baş we rak keselleri anyklanylýar. Näsag barlaga ýörite taýýarlykly gelmeli.

Näsaga arassalaýjy klizmaları goýmaly. Arassalaýjy klizma ýogyn içegäni hajatdan arassalaýar. Barlag geçiriljek günü, irden (sagat 6-da) ikinji gezek arassalaýjy klizma goýmaly. Näsaga arassalaýjy klizmasy amala aşyrylanda, ikitibada klizma amala aşyrylýan guraly taýýarlamaly. Şonuň üçin Esmarhyň tulumjygynyň içine 1,5 litr mylaýym (30°C) suw guýmaly (köplenç, suwa 50,0 ml çigit ýagy, 50,0 ml wodorodyň 3% öte turşusy we 30,0 10% NaCl ergini goşulýar). Soňra klizma edilýan guralyň (ulgamyň) ujyna wazelin ýagyny çalmaly. Näsag hökman çep egne ýatmaly. Soňra Esmarhyň tulumjygyndaky 1,5 litr suw syrkawyň göni içegesine ýuwaşlyk bilen goýberilýar. Syrkaw 5-10 minutdan göni içegä guýlan suwdan saplanýar, göni içegesi we içi arassalanýar.

Nähoş rektoromanskopiýa barlagyna aç-öze barmaly ýagny, barlagdan öň nan içmeli däl we suw içmeli däl.

Näsagyň kompýuter tomografiýa we ýader magnit-rezonans kompýuter tomografiýa barlaglaryna taýýarlanylşy.

Kompýuter tomografiýa barlagynyň kömegi bilen içki agzalaryň gurluşynyň (organik) keselleri 98%-e çenli takyklykda anyklanylýar.

Usul kän ulanylýar. Kompýuter tomografiýa barlagyna ýörite taýýarlygyň zerurlygy ýok. Näsag barlaga açöze barmaly. Onyň geýimlerinde tylladan we temirden ýasalan maddalar (kemcer, gulakhalkasy, gulyäka, ilik, sagat, darak) bolmaly däl.

VI BAP

MAŞGALA LUKMANYŇ NÄSAGY OPERASIÝA ÜÇIN TAÝÝARLANŞY WE OPERASIÝA SOŇKY DÖWÜRDE GÖZEGÇILIGI

Operasiýa – bu mehaniki usuly bilen keseliň ojagyny aýyrmak ya-da ony anyklamak üçin. Operasiýalar bir näçe toparlar bolunýärler: 1) gyssagly, gaýra göyulmasyz operasiýa, meselem: köriçegäniň çykyndysynyň çişmegi. Şu operasiýany tutgy bolanda edilmese, köp gaýra üzülmeler ýuze çykmagy mümkin. 2) tiz wagtda etmeli operasiýa, meselem: bagyryň içinde parazitden bolýan haltaly çiş. Şu keselli bilen syrkawý basym barlamaly hem operasiýany etmeli, ýogsa ol haltanyň çiş iýarmagy, iriňlemegi mümkin. 3) meýilnama boýunça etmeli operasiýasy, meselem: ulalan galkan görmüşli mäzi aýyrmak üçin; 4) operasiýalar keseliň ojagyny aýyrmak üçin; 5) operasiýalar keseli anyklamak üçin. Maşgala lukmany hemme näsaglary hirurgiki keselleri bilen hasaba almaly we çäreleri geçirmeli olary sagaltmak üçin. Maşgala lukmany näsagyň hemme agzalaryny we ulgamlaryny barlamaly. Ilki bada maşgala lukmany näsagyň arzlaryny, keseliň geçişini, durmuş taryhyny sorap, soň klinika usullar bilen: syrkaýa seretmek, onuň bedenini barmak basyp barlamak, agzalaryny diňlemek we barmak bilen uruşdyryp barlamak keselini kesgitlemeli. Soň bolsa syrkawý ibermeli, anyklaýyş-bejeriş merkezä, ýada şoňa meňzeş bölümlere, olar bar S.A. Nyýazow adyndaky Halkara Medisina Merkezinde wer Kardio ylymly kliniki-merkezi hassahanada. Ol ýerde derňewler, ýüregiň işleýşini gorkezyň çyzgy, ultrases barlagy we ýörite gurallar bilen aşgazany barlamak rentgende ýşyklandyrmak arkaly barlag we başga usullar bilen keselini anyklaýarlar. Maşgala lukmanynyň operasiýadan öňki döwürde esasy borçlary:

1. Keseli anyklamak, operasiýanyň zerurlygyny kesgitlemek
2. Esasy keseliň gaýra üzülmelerini we başga kesellerini kesgitlemek.
3. Syrkaýyň agzalaryny we başga wajyp ulgamlarynyň işjeň ýagdaýlaryny bilmek.

4. Näsagy operasiýa üçin ruhyny taýýarlamaly.

Näsag bilen maşgala lukmany we şepagat uýasy gürrün gecirmeli operasiýa barada, oňa düşündirmeli operasiýa häzirkä zaman agyrysyzlandyrmak usullar bilen edilyär, operasiýa wagtynda syrkaý agyryny duýanak, eger operasiýa etdirmeseň şeýle gaýra uzulmeler bolmagy mümkin diýip aýtmaly.

Operasiýadan soňky döwür – bu operasiýa gutaran wagtyndan soň näsagyň

nykyby dikelyança döwre aydylýar.

Operasiýadan soňky döwuri üç sebite bölünýär:

I – ilki dowamlygy, ol operasiýadan soň üç-bäs gün bolýar.

II – bu näsagy keselhanadan çykarylýança, oňa iki-üç hepde bolýar.

III – uzakdaky sebit-näsag keselhanadan çykansoň tä işe ukyplygyň keçilmeğine çenli

Operasiýadan soňky döwürde esasanam II-II sebitde, näsag öýüne gaýdyp densoň ol hokman masgala lukmanyn we şepagat uýasynyň goz astynda bolmaly. Olar näsagyň köp üns bermeli, esasanam agyr operasiýalardan soň wagtylagtynda öýüne baryp ýagdaýyna gözegçilik etmeli.

Näsagyn yatýan jaýy hokman arassa bolmaly, içindäki hemme zatlaryny günde 1% hlör hekiň ergini ýa-da 0,5% hlöramin bilen ýuwmaly. 0,1% hlör hekin ergini şeýle taýýarlanylýar: 10 lirt sowuk suwa 1 kg hlör heki guýmaly, gatyrak ilap ony 24 sagat garaňky yerde goýmaly, yagty yerde hlör heki özünüň güýjini (tirýär). Soň bolsa hlör hekiň ozi aşak çökyär, ýokardaky suwyny alyp garaňkyň içine guýmaly (bu 10% hlör hekinini ergini boldy). 0,1% ergini etjek bolsaň şol erginden 100 ml alyp 10 litre suwa garmaly – bu ergini bilen ýuwmaly 1% hlör hekiň we 0,5% hlöraminin ergini – bu zäherli aýyryan erginler diýip aydylýar. Şu erginler bilen öllap hemme jaýyň içindäki zatlaryny süpürmeli. Jaýyn işgesini çalt-çaltdan açyp howany çalşyp durmaly. Şepagat uýasy inýeksiýa ende özünün elini sabyn bilen ýuwup, soň 96 spirt çalmaly. Inýeksiýalary yekkek sanjymlar bilen etmeli. Näsaga haýsy berhizi saklamaly, näme iýmek bolýar düşündirmeli. Operasiýalardan soň gamyn agzalaryna ingiler bolmazlyk üçin syrkaw agyr zatlary götermeli däl. Syrkawyň ýanyna köp daşyndaky adamlar gelmeli däl, sebäbi ýokardaky ýollaryň infeksiýasy näsaga geçmegi mümkin. Operasiýadan soň onuň kesellere garşy göreşýän zatlar peselýär, şol sebäbi ýokanç ýokmagy mümkin. Gecirilen operasiýa görä syrkaw bilen beden terbiýesi çalşsallar etmeli, arkasyna spirt 96 ýada arak çalmaly öýken tarapyndan narkozdan soň sowuklama keseller bolmaz yaly. Eger syrkawda operasion ýara ilkinji bitişigi bolmady, ýara bitse, herç arassa bolsa bir hepdeden soň arassa daňyny aýyrsan bolýar. Eger syrkawda operasion ýarasy iriňlän bolsa onda iriňi ýuwyp aýyrmaly riwanol, furasillin ýada 3% wodorodyň öte turşysy ergini bilen, son ýaranyň gyralaryna furasillin 5%, son spirt 96% çalmaly we şeýle dermanlar bilen daňy goýmaly: Sol natrii chlorati 10% - gipertoniki ergini, dimeksid, dioksidin, riwanol ýada furasillin bilen.

Haçan sowuklama alamatlar ýaranyn daşynda azalsa, ýaranyň daşynda çişler, giperemiya, agyrlar azalsa, ýara arassalansa onun düybünde gyzylyk

duwurtikli dokumalar ýüze cyksa, onda şu ýara arassa daňy antibiotik ýaglar bilen goýmaly. daňylar edilende şepagat uýasy hökman ellik geýmeli, jübtek bilen işlemeli, daňylar bakteriýalardan arassa bolmaly. Şepagat uýasy esasy daňylar – sargylar bilmeli meselem- kellä “çepes” ýada Gippokratyn sargysy, yeňsä we bogunlarar – sekizlik gornüşli daňy, buruna, maňlaýa – sapan gornüşli sargylar we eňege, döş kapasasyna- spiral gornüşli sargylar we Dezonýn sargysy, ellere: ellik ýaly daňy, dabana: jorap gornüşli daňy, bir barmaga – spiral gornüşli daňy, elniň aýasyna we goşaryna – sekizli gornüşli daňy, tirseklere - spiral gornüşli daňy. Aýaga, injik-daban boguna. sekizlik gornüşli daňy, garyna – daňy goýmak, dyza - sekizlik gornüşli daňy.

Daňylar baradaky ylyma –desmurgiýa diýip aýdylýar.

Syrkawa gerek bolsa ýyllylygy saklaýan daňylar goýmaly arak ýada kamfornýý ýag bilen. Syrkawyň her gün aşşam we ir bilen gyzgynyny ölçemeli, gyzgyn ölçelýän guralyň ujyny 0,5% hloraminde sakalmaly. Gyzgyny olçejek bolsaň goltugyň aşagyny gowy süpürmeli. Maşgala lukmany ýenede bir mezelä üns bermeli; näsagyn täreti we peşewi barada eger olar bozulsa oňa kömek bermeli. Maşgala lukmany näsa gda gaýra uzülmeler görüp özi kömek berip bilmeşe onda ony operasiýa edilen keselhana ibermeli.

HIRURGIKI NĀSAGYŇ IÝMIT GIGIÝENASY. OÝDE GIGIÝENIKI IÝMITLENDIRMĀNI GURAMAK. EMELI IÝMITLENDIRME. OÝDE NĀSAGLARA SEREDILENDE TŪRKMEN MILLI NAHARLARYŇ ULANYLYŞY.

IÝMITLENME GIGIÝENASY

Hassany baryp görmegiň we iýmit geçirmegiň gigiyenasy nāsagyň bejerilişinde wajyp orun tutýar. Nāsagyň wagtly-wagtynda we kadaly iýmitlenmegi nāsagyň sagalmagy üçin iň esasy şertleriň biridir. Iýmitlenmegiň gigiyenasynda şeýle düşünjeler bar: diýetologiýa (berhiz barada ylym), berhiz-iýmitiň düzgüni, iýmitiň kaloriýasy.

Diýetologiýa - hassanyň we sag adamyň wagtly-wagtynda we kadaly iýmitlenmegi barada ylym.

Berhiz — ýörite mukdary we hili boýunça alnan iýmit, onuň berilmeli wagty. **Iýmitlenmegiň düzgüni** - bu ýazylan saçagyňberk saklanmagydyr, iýmit iýmegiň wagty we olaryň arasyndaky wagt iýmitiň mukdary her gezekki kabul edilişi 3-5, belli gyzgynlykly we belli sowuklykly.

Iýmitiň kaloriýasy — energiýanyň mukdary (kilojouлда) kalloriýada iýmit ylende bellenýär.

Bejeriş iýmitlendirmegiň 5 görnüşi bolýar.

1. Berhiz.
2. Zond arkaly emeli iýmitlenmek.
3. Fistula arkaly emeli iýmitlenmek.
4. Göni içege arkaly iýmitlenmek.
5. Parenteral (damardan guýulýan suwuklyklar arkaly) iýmitlenmek.

Adam üçin dürli iýmit iýmek hökmandyr, ol bolsa energetiki we plastiki madda düzüminde gulluk edýär, iýmit bilen organizme gerek bolan proteinler, suw, ýaglar, uglewodlar, witaminler, mineral maddalar düşýärler.

1 gram protein okislenende 17 kDž, 1 gram ýag - 39 kDž, 1 gram uglewod — 17 kDž energiýa bölüp çykaryar. Adam organizmine gerek bolan bir günki proteiniň mukdary 100-120 gram, şonuň düzüminde ösümlik we haýwan önümlerinden bolany bolsa 3:2 deň bolmalydyr, ýogsa aminokislotalaryň mukdary ýeterlik bolmaýar.

Adam organizmine gerek bolan bir günki ýagyň mukdary 90-110 g, uglewod 150 g. Organizme 2,5 litre çenli suw gerek, yssy wagtda bolsa suwuň mukdary

artýar. Şular bilen bilelikde organizme witaminler we mikroelementler hökmandyr.

Häzirki wagtda dürli keselli näsaglar üçin niýetlenen 15 sany berhiz saçaýy bardyr.

Berhiz No 1^a. Bu berhiz aşgazan we 12 barmak içegäniň ýaralarynda ýitileşen döwründe birinji 8-10 günlerinde bellenilýär. Häsiýetnamasy: aşgazanyň, gyzylödegiň nemli bardasyny gyjykdýryjy mehaniki, himiki maddalardan saklanmaly. Günün dowamynda 8 gezek iýmitlenmeli 2,5 kg çenli. Bellenilýän iýmitler: suwuk süýtli aş, gaýnadylan ýumurtga, çorba, ýumşak gowrulan ýumurtga, bal, ir-iýmişler, süýt, çekize, kisel, süýtli çay, miwe suwuny içmeli.

Çörek, gatyk, ýiti we şor naharlardan, kofe, gaty gowrulan etli önümlerden saklanmaly.

Berhiz No 1^b. Aşgazan we 12 barmak içegäniň ýaralarynda ýitileşen döwründe 10-20 günlerinde we ýiti gastritiň 2-3 gününde. Häsiýetnamasy: goraýyş iýmitler bermeli.

Bellenilýän iýmitler: ir-iýmişler, bal, gaýnadylan ýumurtga, ýumşak gowurylan ýumurtga, süýt, tvorog, suwuk süýtli aş, frikadelka, buglanan et, kakadylan çörek, syhadan geçirilen gök-önümler. Aývrýarlar: çörek, kofe, köke.

Berhiz No 2. Aşgazan we 12 barmak içegäniň ýaralarynda ýitileşen döwründe we ýiti gastritli näsaglara bellenilýär.

Häsiýetnamasy: gyzylödegiň nemli bardasyna zeper ýetirmeyän iýmit 1 gije-gündizde 5-6 gezek, nahar duzuny 8-10 gram.

Bellenilýän iýmitler: 1^a we 1^b berhizde bellenilişi ýaly goşulýar ak bugdaýdan çörek, buglanan kotlet, ýagsyz et, towuk eti, gaýnadylan balyk, süýtli kakao, mesge ýagy. Aývrýarlar: ýiti, burçly, turşy iýmitler, kofe.

Berhiz No 2. Bu berhiz ýogyn we inçe içegäniň sowuklamasynda, gastritde gowulaşan döwründe bellenilýär. Häsiýetnamasy: aşgazan sekresiyasyny ýokarlandyрмаýan iýmitler berilýär. Günün dowamynda 5-6 gezek iýmitlenmeli. 15 grama çenli duzlanan bolmaly.

Bellenilýän iýmitler: diýnki bugdaý çöregi, ýagsyz etden we balykdan bişirilen çorba, gök-önümler, gök-önümlü çorbalar, süýt, tvorog, peýnir, süzme, ýumşak gaýnadylan ýumurtga, çay, kofe, kisel, ir-iýmişlerden gaýnadylan süýji suw, mesge ýagyny iýseň bolýar. Aývrýarlar: kömelek, gawun.

Berhiz No 3. Ýapyk ýogyn içege sowuklamasynda, iç gatama häsiýetli kesellere berilýän saçak.

Häsiýetnamasy: içege işini ýokarlandyryan iýmitler berilýär. Günün dowamynda 3-4 gezek iýmeli. Duz 12-15 grama çenli bellenilýär. Bellenilýän

İymitler: jöwen unundan bişirilen zagara, gaýnadylan we buglanan et, ýarma, balyk, çekize, gaýnadylan ýugundyr, käşir, kădi, ir-iýmişler, olardan gaýnadylan şerbetler, ýagsyz eiden gaýnadylan çorba, süýtli çay. Aýyryňarlar sogan, sarymsak, arp, kömelek, ysmanak.

Berhiz No 4. Yogyn içegäniň sowuklamasynyň ýitüleşen döwri, inçe gezege sowuklamasynyň ýitüleşip iç gitmede bellenilýär. Günüň dowamynda 5-6 gezek iýmeli, duzlar 8-10 grama çenli.

Bellenilýän iýmitler: şüle, süýtli aş, guşdan taýýarlanan çorba, mäs çorba, aş, gaýnadylan tüwi, mesge ýagy, 2 sany gaýnadylan ýumurtga, ir-iýmişlerden taýýarlanan şerbetler, kofe. Aýyryňarlar süýt, ýiti we duzly, burçly naharlar.

Berhiz No 5. Bu berhiz öt haltanyň sowuklamasynda, sary getirmede, bagryň sowuklama, sirroz kesellerinde bellenilýär. Häsiýetnamasy: bagry gorajy iýmit berilýär. Malyň iç ýaglardan saklanýarlar. 5-6 gezek iýmitlenmeli. 8-10 grama çenli duz.

Bellenilýän iýmitler: dünki ak çörek, gaty çörek, ýagsyz et, gaýnadylan towuk etinden çorba, miweler, gök-önümler, mesge ýagy, kădi, käşir, garpyz, süýtli aş, şerbetler, çay, gatyk, kisel, tworog, nar.

Aýyryňarlar: ýagly et, ýiti, burçly, duzly, gaty gowurlan naharlar, palaw.

Berhiz No 5*. Sary getirme, aşgazan asty maziň sowuklama keselinde bellenilýär.

Häsiýetnamasy: bagry, aşgazany we içegäniň işine täsirsiz iýmitleri berilýär.

Bellenilýän iýmitler: 1 gün geçen ak çörek, kakadylan çörek, gök-önümler, üwelen et, bugda bişirilen et, gaýnadylan ýagsyz balyk, süýtli aş, gaýnadylan tüwi, süýtli çay, garpyz, ir-iýmişler, gök önümler.

Aýyryňarlar: ýiti, ajy, duzly iýmitler, sarymsak, sogan, ýagly et, gowurma, palaw, gowurlan balyk.

Berhiz No 6. Podagrada, siýdik turşy diatezde bellenilýär.

Häsiýetnamasy: uglewod, ýaglar, protein, şäwel turşulygyndan saklamak üçin berilýär. Günüň dowamynda 3-4 gezek iýmitlenmeli, duz 6-8 grama çenli.

Bellenilýän iýmitler: süýt, ýumurtga, balyk, ýagsyz et, süýtturşy iýmitler, kelem, käşir, garpyz, süýtli aş, kartoşka, gök önümler, ir-iýmişler, ýandagyň ilüniň gaýnatmasy.

Aýyryňarlar: ýiti iýmitler, gaba gapylan, towuk, peýnir, şöhlät.

Berhiz No 7. Ýiti nefrit, ötüşen nefrit, peşewde üýtgeşme bolan kesellerde berilýär.

Häsiýetnamasy: böwregiň nahar duzundan we suwuklyklardan saklanmaly.

Bellenilýän iýmitler: duzsuz çörek, gaýnadylan towuk eti, ýagsyz balyk, gök

önümler, bal, süýt, gatyk, mesge ýagy, çay, gaýnadylan tüwi, ir-iýmişlerden taýýarlanan şerbet. Aýyryýarlar: duzly, kakadylan, gowrulan iýmitler, köke.

Berhiz No 7^a. Ýiti we ötüşen nefritli näsaglara we peşewiň çökündiliginiň üýtgeşmelerinde.

Häsiýetnamasy: duzlar örän az mukdarda 1-2 gram, suwuklyk 600-800 ml berilýär.

Bellenilýän iýmitler: 1 berhizdäki ýaly ýöne et bilen balygy 50 grama çenli köpeltmeli, aýy ýowşan ösümligini ulanmaly. Gök-önuümleriň we ir-iýmişleriň mukdaryny köpeltmeli. Aýyryýarlar: kakadylan, duzlanan iýmitlerden çäklendirmeli.

Berhiz No 8. Aşa semizlikde bellenilýär.

Häsiýetnamasy: iýmitiň gymmaty esasan uglewodlaryň we ýaglaryň hasabyna çäklendirilýär, proteiniň mukdaryny ýokarlandyýar. Dokumalardaky gidrotasiýany azaltmak maksady bilen nahar duzuny we erkin suwuklyklary bermekden çäklendirilýär. Bellenilýän iýmitler: gara çörek 100-150 gramm, ýagsyz et, gaýnadylan balyk, guş, süýt, tvorog, gaýnadylan tüwi, gök önümler, ir-iýmişler, çay, şerbetler. Aýyryýarlar: kakadylan, duzly, ýiti, hamyrly iýmitler.

Berhiz No 9. Bu berhiz süýji keselinde berilýär. Häsiýetnamasy: mal ýagy, uglewod bilen çäklendirmeli. 4-5 gezek iýmitlenmeli, duz 1-2 grama çenli.

Bellenilýän iýmitler: gara çörek, ýagsyz et, balyk, guş, süýt, peýnir, gök önümlü çorba, ir-iýmişler, greçka, süýtli önümler, çay, şerbet, garpyz.

Aýyryýarlar: gant, gawun, uzum, hamyrly iýmitler.

Berhiz No 10. Yürek-damar kesellerinde, I-II derejesindäki gipertoniýa kesellerinde berilýär.

Häsiýetnamasy: mal ýagyny, duzly iýmitleri çäklendirmeli. 4-5 gezek günde iýmeli.

Bellenilýän iýmitler: kakadylan çörek, gara çörek, gök-önümlerden bişirilen çörek. Gaýnadylan ýagsyz et, balyk, guş, süýt, tvorog, gök-önümler, ir-iýmişler. 50 gram ýagl bilen çäklendirmeli, ösümlük ýagy 50%, mäs, kadi, şugundyr, kăşir.

Aýyryýarlar: ýagly et, duzly, kakadylan, kofe, kakmaç, aýy çay, dograma, ýiti iýmitler.

Berhiz No 10^a. Yürek-damar kesellerinde, gan aýlawyň II-III derejeli bozulmagy.

Häsiýetnamasy: 10 berhize görä bir a z mal ýagyny, duzlar, suw bilen çäklendirmeli.

Bellenilýän iýmitler: 10 berhizdäki ýaly: et, balyk 50 grama çenli çäklendirmeli. Gök önümleri, ýandak gülünden, yggyndan gaýnatma,

demleme içmeli.

Ayrırlarlar: duzlar, kakadylan, yağly iymitler, kofe çaklendirmeli.

Berhiz No 11. Öyken inçe keselinde bellenilyär.

Häsiyetnamasy: iymitiň energiýasyny ýokarlandyryan berhiz, günde 5-6 gezek iymitlenmeli, duz 12-16 gram çaklendirmeli.

Bellenilyän iymitler: proteini ýokary köp saklaýan iymitler: et, balyk, süýt, tvorog, gök önümler, ir-iymişler, niň eti, eşegin süýdini çig içmeli.

Ayrırlarlar: ördek we gaz etini çaklendirmeli.

Berhiz No 13. Ýiti ýokanç kesellilere bellenilyän berhiz.

Häsiyetnamasy: proteini, ýagy, uglewodlary çaklendirmeli. Aşgazanyň we iýmegeleriň diwaryny boşukdyрмаýan iymitler berilyär. Günüň dowamynda 6-8 gezek iymitlenmeli, duz 8 gram çenli.

Bellenilyän iymitler: ak çörek, kakadylan çörek, ýumşak gaýnadylan ýumurtga, gaýnadylan tüwi, eti çorba, gök önümler, kadi bulamagy, kashir.

Ayrırlarlar: duzly, aý, kakadylan iymitler, hamyrly naharlar gadagan.

Berhiz No 14. Fosfaturiýa bilen näsaglan näsaglara berilyän berhiz.

Häsiyetnamasy: iýilyän iymitde fosfat az mukdarda bolmaly. Günüň dowamynda 4-6 gezek iymitlenmeli. Nahar duzuny 15 grama çenli iymeli.

Bellenilyän iymitler: çörek, et önümleri, balyk, ir-iymişler, gök önümler, şerbet.

Ayrırlarlar: ýiti, duzly iymitler, köke.

Berhiz No 15. Ýörite bellenilen berhiz görkezilen näsaglara berilyär.

Häsiyetnamasy: iymitiň düzüminde witamin saklaýan önümler köp bolmaly. Günüň dowamynda 4-6 gezek iymitlenmeli. Duz 12-15 grama çenli bolýar.

Bellenilyän iymitler: çörek, kakadylan çörek, ýagsyz et, balyk, guş eti. Gök önümlü çorba, süýt önümleri, peýnir, mesge ýagy, çay, kofe, kakao, ir-iymişler, şerbet, nohutly we tüwüli çorba.

Ayrırlarlar: etiň ýagly görnüşini çaklendirmeli.

Berhiz No 0. Operasiýadan soňky döwürdäki 1-2 gününde berilyän berhiz. Esasanam aşgazan-iýege traktynda, öýkeniň operasiýalarynda.

Häsiyetnamasy: suwuk, kaloriýasy az bolan iymitleri bermeli. Günüň dowamynda 6-8 gezek iymeli. Duzlar 2-4 gram çenli bolmaly.

Bellenilyän iymitler: kisel, süýji çay, şerbet, gaýnadylan tüwiniň suwy, towuk etinden gaýnadylan ýagsyz çorba, suwuk çorbany içmeli.

Ayrırlarlar: et, balyk, guş, kakadylan, ýiti, duzly, aý iymitler. Hamyrly iymitleri çaklendirmeli.

Iýmitlenmek üçin her bir dermanlyk täsiri bolmadyk tagamlar ýagşydyr. Meselem: gök-önümler, miweler, bakja önümleri we ş.m. Umuman gök-önümler, ir-iýmişler, miweler “bejeriji nygmatlary” diýilýär. Iň ýagşy tagam hiç hili kesel görmedik bugdaý unundan bişirilen çörek. Eger-de şor ýa-da ýiti iýmit iýlen bolsa soňra aram tagamly miwelerden taýarlanan şerbet içilende gowy bolýar. Meselem: alma, erik, ülje, şetdaly we soňa meňzeş şerbetler gaýnadylyp taýýarlanylanda. Gök önümlerinden kadi, käşir, şugundyr ýalylar örän gowy siňýän iýmitdir. Iýmit iýlende öz tertibini saklap iýmeli. Ilki suw içmeli. Aňsat siňýän naharlary iýmeli. Bedeninde suwuklyk ýygnaýan, suw artykmaçlyk edýän adamlara ýeňil we gyzgyn naharlary iýmek gerek. Meselem: nohutly çorba, ördek etinden bişirilen çorba, aýratynam serçe, kākılık, keýik etinden çorbalar peýdalydyr. Birnäçe naharlary bir wagtynda iýmek zyýanlydyr. Ýatar garnyňa köp we gaty iýmitleri iýmek maslahat berilmeyär. Iýmit iýlenden soň ýatmazdan 1-2 sagat öň gezelenç etmeli. Bedeniňi berkitmek üçin fiziki maşklar bilen meşgullanmaly. Her bir adam sagdyn durmuş düzgüni alyp barmalydyr. Şeýle maslahatlary Seyit Ysmaýyl Jurjany hem öz näsaglaryna maslahat berýär.

SYRKAWYŇ ENDAMYNDAN BÖLÜNIP ÇYKYÂN SUWUKLYKLARYŇ GIGIENASY. KLIZMALARYŇ GÖRNÜSLERI, YERINE YETIRILIŞI.

Syrkawyň endamyndan bölünip çykyân suwuklyklar: gakylyk, gusuk, daldalary, peşew, tãret, endamdaky agyryly hinlerden (fistuladan) bölünip çykyân. Öt, peşew we içegedan gelyân himus massalary bolyp biler. Syrkawyň endamyndan bölünip çykyân suwuklykda mikroblar (kohuň taýajygy, iriňleme irijiler) bar bolsa, onda daş töwerege keselýaýrap biler. Öý ýagdaýynda näsagyň endamyndan bölünip çykyân suwuklyklaryň möçberini ölçemeli, olaryň daşky görnüşini we ysyny anyklamaly. Bular keseli anyklamakda we bejermekde peýda berýärler.

Gakylyk - kada ýagdaýda bolmaýar. Gakylygyň bölünip çykmagy köplenç, öýkeniň we bronhyň kesellerinde bolýar. Gakylygyň daşky görnüşü we mukdary keseli anyklamakda peýdaly. Gakylyk köp mukdarda, iriňgörnüşli we ýakymсыз (korsy) ysly bolsa, onda syrkawyň öýkeninde iriňli ojagyň, absseseiň bolmagy ähtimal. Gakylyk köpürjikli bolsa, onda syrkawda bronhial demgysmanyň (astma) bolmagy ähtimal. Gakylyk al gan gatyşykly bolsa, näsagyň öýkeninde inçekeseli rak keseliniň bolmagy ähtimal. Gakylykda 3 ml çemesi dury suw we üzümiň şirabygy ýaly bölejikler bolsa, onda öýken chinokokkozynyň ýarylan görnüşiniň bolmagy ähtimal. Gakylykda sary we aýy suw (öt) gatyşygy bolsa, onda syrkawda gygyr chinokokkozynyň öýkene ýaiylan görnüşiniň bolmagy ähtimal.

Näsagyň güniň dowamynda bölünip çykyân gakylygyny agzy berk ýapylýan, 2-3 ml 2%-li hloramini ergini guýlan ýörüte çüýşejiğe ygnamaly. Gakylygyň mukdaryny ölçemeli we lukmana görkezmeli. Gakylygy hökman mikrobiologik, parazitologik barlaglara ibermeli. Inçekeselliniň gakylygynda Kohuň taýajygy inçekeseli mikrobakteriýasy anyklanylýar. Öýken ehinokokkozynyň ýarylan görnüşinde gakylykda hitin gabyjaklary we chinokokkoz skoleksleri tapylýar. Öýkeni rakly keseliň gakylygyny sitologik barlag geçirilender. Rak öýjikleri anyklanylýar. Şeýlelik bilen kesel doly (100%) takyklanylýar we dogry bejergi geçirmäge esas bolýar. Ygynanan gakylygy her gün dezinfeksiýa etmeli ýagny, gakylykdaky mikroblary döwürmeli. Gakylygy içi 2%-li hloramini erginine salnan gapda 2 sagatlap saklamaly we diňe şondan soň umumy kanalizasiýa dökmeli. Inçekeselli hassalaryň gakylygyny ýakmaly, ýök etmeli.

Gakylyk ygynalýýan çüýşejiği hem her gün dezinfeksiýa etmeli ýagny, ony

30 minutlap suwda gaýnatmaly we onyň içini-daşyny 2%-li hloramin ergininde 2 sagatlap saklamaly.

Syrkawlar gakylygy daşky gurşawa (guma, suwa) tüýkürmeli däl. Sebäbi gakylyk bilen sag adamlara inçekeseliň we beýleki ýokanç keselleriň ýaýramagy ähtimal.

Öýken keselliler ýarymotyrys ýagdaýynda ýatsalar dem almaklyk erkin bolýar. Olara çyglandyrylan kisloroddan dem aldyrmaly. Öýkenden ganakmany duruzyjy dermanlary (10 ml 10%-li kalsiniň glyukonadyny, 5 ml 5%-li askorbin turşulygyny, 100 ml aminokapron turşulygyny, 4 ml disinony, 2 ml natriniň etamziladyny wena damaryna göýbermeli, ulanmaly. Gyssagly ýagdaýda tiz kömek maşynyny çagyrmaly we syrkawy öýken hirurgiýa hassahanasyna ýerleşdirmeli.

Näsag gagyrynanyndan soň agzynyň içini riwanolyň 1:5000 bolan gatnaşykly ergini bilen (ýa-da ýyly suw bilen) 3 gezek çaykamaly.

Gakylygyň azalmagy we gutarmagy keseliň gowylaşmagynyň alamatydyr.

Gusmaklyk - aşgazandaky suwyklygyň we iýmit massalarynyň gyzyldödekden yzyna gaýdyp agyz boşlyga we daşky gurşawa çykmagy.

Kä-halatlarda guşmaklygyň peýdaly tarapy hem bolýar. Ýagny adam guşmaklyk arkaly aşgazane ýygananan ýakmaz halardan saplanýar.

Öt gatyşykly guşmaklyk holesistit, pankreatit kesellerinde kän gabat gelýar. Guşuk maddasy suwuk, ýaşyl reňkde we aýy bolýar. Holesistit keselinde guşmaklykdan soň ýenillik bolýar. Pankreatit keselliler köp guşýarlar, gury ögeýärler we guşmaklykdan soň hem ýenillik duýmaýarlar, jany kara tapanok.

Gan guşmaklyk - aşgazan we oniki barmak içegäniň baş, rak kesellerinde, bagryň sirrozynda, gabat gelýar. Gan guşmaklyk adam üçin howply. Guşuk maddanyň reňki gyzyly bolýar. Guşuk maddadaky gan suwuk we al reňkde bolsa, ol aşgazandan täze ganakmany aňladýar. Eger guşuk maddada lagtalan goňur renli gan bolsa, onda aşgazana köne gan akmanyň bolandygyny aňladýar.

Hajat häsiýetli guşmaklyk - inçe ýa-da ýogyn içgäniň geçmezliginde bolýar. Guşuk maddasy erbet porsy ysly bolýar, reňki sarymtyl-ýaşyl.

Guşýana kömek bermeli, onuň kellesini iki el bilen tutmaly, goldaw bermeli. Guşuk maddasyny arassa tabaga ýygnamaly, dökmeli däl. Guşuk maddany laborator derňewe ibermeli.

Ganuşan adamy ýatymaly. Gan guşýan adama ýoremek bolanok, onuň başy aýlanyp ýykylmagy ähtimal. Sonuň üçin gan guşan adam peşewi we täzedi ýatan ýerinde etse dogry bolýar. Guşan adamyň agzyny ýyly suw bilen Gaýkatmagy, arassalamaly. Guşan adam 1 dunläp habar iýmese peýdaly, aç bolsa gowy. Gan guşan adama az mukdardan (50ml) sowuk suw içirmek ýa-da

z bölejäkläriniň ýurwudymak peýdaly.

Garnyň üstüne, gobegniň ýanyna 5-10 minutlar buzly tultumljyk goýmaly.

Syrkaw gyssagly ýagdayda lukman çagyrmaly. Kesel anykianyimanika arassalaýjy derman (analgin) ulanmaly däl.

Syrkanyň endamynda nem çykýan hin bolan ýagdayda serediligi.

Kä-halatlara Şyrkawyň derisinde hem çykýan hinleriň bolmagy mümkin. Nemli hiniň deşiginden sary suwuklyk gelyan bolsa, oňa öt hini diýilýär. Bu ýagdaý daş kesellilerde gabat gelmegi ähtimal.

Eger-de nemli hinden porsy ysly (hajaj ysly) suwuklyk gelse, oňa hajaj hini diýilýär. Bu ýagdaý aşgazan-ıçege kesellerinde, appendisit keselinde gabat gelmegi ähtimal.

Kä-halatlarda nemli hin uzak wagtyň dowamynda bimeýarlar. Nemli hinden çykýan suwuklugy ýörite arassa gaba (probirka, plastmassa haltajyga) ýugnamaly, çäşlerini ölçemeli. Suwuklygy laborator derňewe ibermeli. Nemli hiniň töwereğine dogry seretmegi, bejermegi syrkanyň özüne we garyndaşlaryna hem retmeli. Hiniň towereginiň derisini 1:5000-e bolan gatnaşygydaky ýyly riwanol bilen ýuwmaly we arassa hasa bilen süpürmeli. Hiniň töwereğine Lassaryň şatasyň çalmaly. Hiniň töwereğine 5%-li ýod erginini çalmaly däl, sebäbi ýod hiniň täsiri astynda himiki ýanyk bolýar we ýagdaýy agyrlaşdyrýar.

Şyrkaw rentgenbarlaga, operasiýa taýýarlanylanda we operasiýadan soňky würide oňa klizma goýylyar. Klizmanyň dürli göräüşleri bolýar: arassalaýjy, ön, bejergi we ýymtlendiriji klizmalar.

Arassalaýjy klizmanyň amala aşyrylyşy. Klizma aýratyn otagda goýylyar. Näsaga arassalaýjy klizmasy amala aşyrylanda ilki bada klizma amala aşyrylýan ýaly taýýarlanylýar. Şonuň üçin Esmarhyň tulumjygynyň içine 1,5 litr mylaýym (37°C) suw guýmaly (köplenç, suwa 50,0 çigit ýagy, 50,0 wodorodyň 3% öte çuşy we 50,0 10% NaCl ergini goşulýar) we ony 1,5 metr beýiklikde ştatiwden goýmaly. Gaty stolyň üstüne arassa mata ýazmaly. Näsag hökman çep egne çalmaly. Syrkaw çep egnine ýatanda onuň sigmagörnüsli içegesiniň egmegi artbujak deşiginden pesde ýerleşýär we artbujak deşiginden goýberilýän suw içegä agyrysysz we ýeňillik bilen gidýär (akýar). Eger näsag sag egnine ýatsa, onda sigmagörnüsli içeginiň egmegi artbujak deşiginden has ýokarda bolýar we artbujak deşiginden goýberilýän suw içegä (gidip) akyp bilenok. Näsag içinde gatylykly agyry duýýar we klizmadan boýun towlaýar.

Klizma guralynyň artbujaga sokylyan ujyna wazelin ýagyny çalmaly. Klizma çykýan medisina işgäri ellerine arassa rezin ellik geýmeli. Soňra syrkawyň artbujak deşigine we 5-6 sm çuňlukda göni içegesine klizma guralynyň ujuny sokýar we

Esmarhyn tulumjygyndaky 1,5 litr suwy ýuwaşlyk bilen göni içegä goýbeyar. Soňra klizma guralyny syrkawyn artbujak deşiginden aýyrmaly. Syrkaw 5-10 minutdan göni içegä guýlan suwdan saplanyar, ýogyn içegäniň içi arassalanyar. İçegeleriň işleýşi kadalaşýar.

Sifon klizmanyň amala aşyrylyşy. Sifon klizmany goýmak çylşyrymly, şonuň üçin ony lukman amala aşyrmaly. Klizma aýratyn otagda goýylyar. Ilkibada 10 litr 20-30 C° mylaýym suw taýynlamaly. Soňra klizma amala aşyrylýan guraly taýýarlamaly. 2 metrden ybarat ýogyn (1 sm diametrli) rezin trubanyň ýokary ujyna aýnadan ýasalan uly möçberli (200 ml) guýguç geýdirimeli, trubanyň aşaky ujuna klizmanyň uçlygyny geýdirmeli. Gaty stolyň üstüne arassa mata örtügi ýazmaly. Näsag hökman çep egne ýatmaly. Klizma guralynyň artbujaga sokylyan ujyna wazelin ýagyny çalmaly. Klizma goýýan medisina işgäri ellerine arassa rezin ellik geýmeli.

Sifon klizmanyň ulgamynyň işleýiş şerti özara birleşdirilen gaplaryň işleýiş kanuny boýunça işleýär. Klizma goýulýan ulgamyň ýokarky uýndaky guýgyja mylaýym suw guýmaly we ulgamyň içini suwdan doldurmaly, ulgamda howa düňmeleri bolmaly däl. Soňra syrkawyn artbujak deşigine we 6-8 sm çuňlukda göni içegesine klizma guralynyň ujuny sokmaldy. Ilki bada klizma ulgamynyň ujundaky suwly guýguç artbujagyň deňinde bolmaly. Soňra suwly guýgujy ýuwaşlyk bilen 75 sm çemesi ýokarlygyna galdyrmaly, şonda guýguçdaky ýyly suw göni içegä akyp başlaýar. Guýguçdaky suw doly gutarmanka, ony artbujagyň deňinden aşak düşürmeli we guýgujy legene egmeli. Şonda göni içegä guýlan suw we suwuk hajat massalary ulgamyň içi bilen guýguja ýygnanýar we legene dökülýär. Göni içegäniň içi arassalanyp başlaýar. Soňra çüýşe guýgujyň içine ýene-de 200 ml çemesi ýyly suw guýmaly we guýgujy ýene-de ýokaryk götermeli. Guýguçdaky suw göni içegä gidýär we guýgujy ýene-de aşak düşürmeli. Şonda göni we yogyn içegedäki suw ulgam boýunça daşyna çykýar. Sifon klizmany ýogyn içegeden daşyna akýan suw dury bolýança gaýtalamaly. Iş yüzünde içegäni ýuwmaklygy 10-12 gezek gaýtalamaly bolyar. Ýogyn içegäniň içi arassalanylandan soň, sifon klizmany amala aşyrmaklyk bes edilýär. Sifon klizmadan soň içegeleriň işleýşi, geçirijilik ukyby kadalaşýar.

Ýagly klizmasy. 100-150 ml ýyly (30 gradus) çigit ýagyny rezinden ýasalan armyt görnüşli guralyň (gruşanyň) içine sordurmaly, howa düňmeleri bolmaly däl. Gaty stolyň üstüne arassa mata örtügini ýazmaly. Näsag hökman çep egne ýatmaly. Klizma guralynyň artbujaga sokylyan ujyna wazelin ýagyny çalmaly. Klizma goýýan medisina işgäri ellerine arassa rezin ellik geýmeli. Soňra syrkawyn artbujak deşigine, 5-6 sm çuňlukda göni içegesine klizma guralynyň ujuny sokmaly

rezin gruşany eliň bilen gysyp, gruşadaky 50 ml ýyly çigit ýagyny göni içegäň içine guýmaly. Çigit ýagy göni içegäň nemli gabygyny örtýär, gatan hajat arassalaryny şumşadyr we onuň daşyny tyşpançak edýär. Näsagyny uly täret megi ýenleşýär.

Näsag 5-10 minutdan göni içegä guşlan ýagdan saplanylýar, ýogyn içegäniň içi arassalanylýar we içegeleriň işleşşi kadalaşýar.

Bejergi klizması. Näsaga bejergi klizma goýmazdan önürti arassalaýjy klizma goýmaly. Ýogyn içegäniň içi arassalanylandan soň, syrkaýa bejergi klizması amala aşyrylýar. Bejergi klizması üçin dürli dermanlar: oblepiha ýagy, spantelpegiň ergini, hloralgidratyň ergini we ş.m. ulanylýar. 100-150 ml ýyly (5 gradus) derman erginini (oblepiha ýagy) rezinden ýasalan armyt gömüşi aralyň içine sordurmaly, onda howa düňmeleri bolmaly däl. Gaty stolyň üstüne assa mata örtügi ýazmaly. Näsag hökman çep e gne ýatmaly. Klizma aralyňyň artbujaga sokylýan ujyna wazelin ýagyny çalmaly. Soňra syrkaýyň artbujak deşigine 5-6 sm çuňlukda göni içegesine klizma guralynyň ujuny sokmaly we rezin gruşany eliň bilen gysyp, armyt gömüşi topjagazyň 50 ml ýyly çigit ýagyny göni içegäň içine guýmaly. Hloralgidratly klizması çaga praktikasynda ulanylýar. Tutgaýly çagalar hloralgidrat klizmasyndan soň rahatlanýarlar.

Ýymitlendiriji klizma. Ýymitlendiriji klizma gyzyldödek, aşgazan we içege rak kesellerinde ulanylýar. Näsaga ýymitlendiriji klizma goýmazdan önürti arassalaýjy klizma goýmaly. Ýogyn içegäniň içi arassalanylandan soň, syrkaýa ýymitlendiriji klizma amala aşyrylýar. Ýymitlendiriji klizması üçin ýogyn içegeden gana soralyan şerablar ulanylýar. Şu niýet bilen 5%-li glýukoza we aminokislata erginleri ulanylýar. Gyzyldödek, aşgazan we içege rak kesellerinden ejir çekip, horlanýan adamlara ýymitlendiriji klizma az-owlak ysgyn we gurbat berýär.

IX BAP

HER-DÜRLI HIRURGIKI KESELLI WE ZÄHERLENMELI SYRKAWLARA BIRINJI KÖMEK EDİLŞI, BEJERİŞI EMELDEN (OPERASIYADAN) ÖŇKI WE SOŇKY DÖWÜRLERDE ÖY YAGDAÝYŇDA KÖMEK EDİLŞI WE GORAYYLŞY

IX.1

KELLE BEÝNISINIŇ ZEPERLENMESINDE WE NEYROHIRURGIYA KESELLERINDE KÖMEK ETMEK

Kelle beýnisiniň zeperlenmeleri köp duşýan şikesleriň biridir. Olaryň esasy sebäpleri ýol-ulag hadysalarydyr. Kelle beýnisiniň zeperlenmelerine beýni sarsgyny, beýni müçükmesi we beýni gysylmasy degişlidirler.

Beýni sarsgyny (commotio cerebri). Beýni sarsgyny beýni zeperlenmeleriniň in ygy duşýan görnüşidir. Beýni sarsgyny bolanda ejir çekenin huşy ýityär, huşuna gelenden soň bolsa nähili ýagdaýda şikes alandygy ýadyna düşmeýär (retrograd amneziya). Huşuny ýitirmeklik sähelçe wagtlyk ýa-da bir näçe sagatdan bir näçe güne çenli dowam edip biler. Syrkawyň ýüzüniň reňki solgun, dem alşy ýüzleý, gan damarynyň urgysy pes bolýar. Gözleriniň göreji daralýar, ýagtylyga üýtgemeyär, deri we sinir refleksleri peselýär ýa-da ýityär. Syrkawyň gusmagy, özüni bilmezden peşew we meýdan etmegi mümkin. Syrkaw özüne gelenden soň onuň kellesi agyrýar, ýüregi bulanýar, gusýar. Şeýle ýagdaý bir näçe günläp dowam edip biler.

Beýni sarsgyny bejermek üçin syrkaw zeperlenmäniň hemme alamatlary geçýänçä, üç hepde yerinden turman düşekde ýatmaly. Kelle beýnisiniň çişini hem-de kelle çanagynyň içindäki basyşy peseltmek maksady bilen syrkawyň wenasyna 30-35 ml 40% glýukoza ergini, 20-50 ml 10% natriniň hloridini, 10 ml 40% urotropin erginini, 5-10 ml 25% magniniň sulfatyny, reoglyuman göýbermeli, Laziks sançmaly. Syrkawyň maňlaýyna sowuk goýmaklyk hem peýda berýär.

Beýni müjükmesi (contuzio cerberi). Beýni müjükmesi bolanda beýniniň dokumasyna zeper ýetýär, şol sebäpli hem beýni sarsgynyndan agyr geçýär. Beýni müjükmesiniň alamatlary beýni sarsgynyňka meňzeş bolýar, emma agyr geçýar hem-de beýni dokumasynyň zeper ýeten ýerine baglylykda ojaklaýyn newrologiki alamatlar yuze çykyar. Syrkawyň görüşiniň, eşidişiniň, gepleýşiniň, duýujlygynyň bozulmagy, hereketiniň üýtgemegi mümkin. Beýni müjükmesiniň

bil, orta agyrlykdaky we agyr görmüşleri bolýar. Bejergisi beýni sarsgynynyň bejergisi ýaly, emma düşekde ýatmaly wagty uzagrak bolup, orta hasapdan 1 aý emesi bolmalydyr. Bir näçe günün dowamynda syrkawyn ýagdaýy awulaýmaza bil-onurga beýnisini deşip onuň içindäki suwuklykdan 5-10 ml çykmaly. Şeýle etmeklik kelleçanagyn içindäki basyşy peseldýär. Eger-de alynan suwuklykda gan gatanjy bolsa, ol beýniniň kerep görmüşli gabygynyň aşagyndaky boşluga gan akmagynyň ýa-da kelle süňküniň düýbünüň, esasynyň döwürlendiginiň alamatydyr. Şeýle bolanda suwuklyk doly durlanýança her 2-3 günden punksiýany gaýtalamaly. Syrkawy neýrohirurgiýa bölüne ugratmaly.

Beýni gysylmasy (compressio cerberi). Beýni kelle süňki döwüründe onuň bölekleri bilen ýa-da gan damarlary ýyrtylanda kelle boşlugynyň içine gan toplanma emele gelende gysylýar. Kelle boşlugyna gan akmaklygy köplenç şatda (80%) a.meningea medlia ýa-da ondan bölünip aýrylýan arteriýalar perlenende bolup geçýär. Beýni gysylmagynyň alamatlary onçakly uly bolmadyk gan toplanma (30-40 ml) emele gelende hem ýüze çykyp bilýär.

Gan beýniniň gaty gabygynyň ýokarsynda (epidural gematoma), aşagynda subdural gematoma) we beýni dokumasynyň içinde (intracranial gematoma) toplanyp biler.

Beýni gysylmasynyň alamatlary zeperlenme alynandan bir näçe wagt geçenden soň ýüze çykýar. Ejir çekenler bir bada huşuny ýitirmeyärler ýa-da şaga wagtlaýyn huşuny ýitirip özüne gelyärler. Ganyň akyp kelle süňküniň içinde toplanmagyna we beýni gysylmasynyň alamatlarynyň ýüze çykmagyna birnäçe sagat, käbir halatlarda bolsa birnäçe gün gerek bolýar. Syrkawyn döwürlen geleninden beýni gysylmasynyň alamatlarynyň ýüze çykýança geçýän wagta "aýdyň aralyk döwri" hem diýilýär. Beýni gysylmasynyň umumy we ýerli, ýagny ojaklaýyn alamatlary bolýarlar.

Umumy alamatlar kelle çanagynyň içindäki basyşynyň ýokarlanmagy bilen bagly bolýar. Ol alamatlara kelle agyry, ýürek bulanmak we gusmak, huşyň ýitilmegi we düýbünden ýitmegi, dem alyşyň bozulmagy, ýürek urmasynyň ýitilmegi (bradikardiýa), gözün göreçleriniň deň bolmazlygy (anizokariýa)-nyň toplanan tarapdaky görejiň giňelmegi degişlidirler. Ojaklaýyn alamatlar kelle çanagynyň ýerlisiniň haýsy-da bolsa belli bir yeriniň gan bilen gysylmasynyň netijesidir. Olara sandyrawukly tutgaý, refleksleriň bozulmagy, hereketleriň bozulmagy, rezler hereketleriň doly ýitmegi ysmaz degişlidirler.

Beýni gysylmasynyň geçişi üç döwürde bölünýär: başlangyç döwri, doly ýüze çykyş döwri we ysmaz döwri.

Başlangyç döwürde kelle çanagynyň içindäki basyşyň ýokary galmak

alamatlary we bir näçe ojaklaýyn alamatlar peýda bolýarlar. Doly ýüze çykyş döwründe beýni gysylmasynyň umumy we ojaklaýyn alamatlary doly ýüze çykýarlar. Ysmaz döwründe kelle beýnisiniň işi doly bozulýar, ýagny syrkawýň huşy doly we çuň ýityär, bužmekler ysmaz bolup ýatan ýerine bialaç buşygyar we täret edýär, eli-aýagy ysmaz bolýar, pulsý çaltlaşýar we peselýär, dem alyşy kynlaşýar.

Beýni gysylmasyna getiren gan toplanmanyň ýerleşen ýerini anyklamak üçin angiografiýa ýa-da kompýuter topografiýasyny geçirmeli.

Gan toplanmanyň ýerleşen ýeri anyklanylandan soň gyssagly emel edip gematomany aýyrmaly. Onuň üçin kelle süňküniň bir bölegi aýrylýar (trepanasiýa), zeper ýeten gan damary daňylýar, toplanan gan. ýok edilýär. Emelden soň beýni müjükmesiniňki ýaly bejergi geçirmeli.

Beýni zeperlenmesini geçiren syrkawlara günün aşagynda gzmekden saklanmak maslahat berilýär.

Beýnä gan öymekden we kelle süňküniň döwülmesinden başga kellede geçirilýän emellere (operasiýalara) beýnide dörän çişleri, ehinokokk kistalaryny aýyrmak, beýniniň gan damarlarynyň keseli we Iriňli boşlugy (abssesi) boýunça emel etmeklik degişlidirler. Şeýle emelleri geçiren syrkawlara agyr iş etmeklik, günün aşagynda gzmeklik maslahat berilmeýär. Ol syrkawlary wagtal-wagtal newropatologa we göz lukmanyna görkezmeli, belli-belli alamatlara garşy (simptomatiki) bejergi geçirmeli. Syrkawlaryň ýagdayy agyrlaşsa neýrohirurgyň maslahatlaryny almaly.

Kelledäki we beýnidäki keselleri anyklamak we bejermek barada Seyit Ysmaýyl Jürjany (1057-1137) hem öz ylmy işlerinde ýazypdyr. Mysal üçin, garaguşagyra (epilepsiýa) ýolugan adam öňki durşuny ýitirýär, endamynyň hereketleri we duýgurlygy başly-barat bolýar, diýip ýazýar. Garaguşagyryly kesellere gaty sowukdan we gaty yssydan ätiýaç etmekligi, duwara şemalda oturmazlygy, akar suwa düşmezligi, goýy we süýji naharlardan köp iýmezligi maslahat berýär.

Ondan başga-da ysmaz (gemiplegiýa), el-aýak ysmazy, ýüzüň ysmazy, bürme keseli, çakyza ýaly keselleriň alamatlaryny we bejergisini ýazypdyr.

GALKAN GÖRNÜŞLİ MÄZİN ULALMAGY BILEN NÄSAGLARYŇ OPERASIÝADAN SON ÝAGDAYYNA SERETMEKLIK BARADA

Türkmenistanda galkan görmüşli mäzin ulalmagy bilen näsaglar köp duş gelyär. Şu keselliň sebäpleri şundan ybarat: suwda, iýmitde ýoduň ýetmezçiligi, adam ýaramaz zatlara garşy döreyän içki güýç kuwwaty, dümewlik: badat görmüşli mäzin, aýallaryň jyns yollaryň, bowrekleriň, ýokardaky dem alyş ýollaryň sowuklama keselleri.

Galkan görmüşli mäzin ulalmak keselliň bir näçe görmüşleri bar:

1. Ýaýran ulanmagy.
2. Döwünli (mäzin içinde ýeke döwün ýada köp döwünler döreyär).
3. Ýaýran ulanmagy döwün bilen.

Galkan görmüşli mäzin işi boýunça şeýle toparlar bar:

1. Eutireoz – mäzin işleýşi kadaly.
2. Gipertireoz – mäzin işleýşi güýçlenen.
3. Gipotireoz – mäzin işleýşi peselen.

Maşgala lukmany we şepagat uýasy keselliň alamatlaryny bilmeli. Gipertireoz – bolanda syrkawda köplenç ýaýran zäherli galkan görmüşli mäzin ulanmagy diýip aýdylýar. Syrkawda gyjyndyrma, derlemek, horlanmak, ýüregiň çalt urmak, titremek alamatlary ýüze çykýar. Näsaglar aglak, öýkelek bolýar, içgeçme wagtly-wagtynda bolýar, olaryň derisi öl we ýylmanak, gözler ulalýar we içinde gum sepilen ýaly duýgy döreyär.

Gipotireozda – syrkawda perwaýsyž, gowşaklyk, myssyk, uklyk, işeňňirligiň peselmegi döreyär. Şu ýagdaýda näsaglar semreýär, olaryň derisi gury esasan iki tirseklerde, ganyň basyşy we ýüregiň urşy peselýär, saçy öňkiden köp düşip başlaýar. Gipotireozda syrkawlar örän basym ýadaýarlar.

Galkan görmüşli mäzin ulanmagy boýunca baş derejeler bar, ony mäzin bedenini barmak basyp barlamaly:

I derejede – syrkaw ýuwduňda mäzin ulalmagy görmenok, emma barmaklar bilen ellände ulalmagy anyklanylýar.

II derejede – mäzin ulalmagy syrkaw ýuwduňda we elläp göreňde bildirýär.

III derejede – mäzin ulalmagy daşyndan görünýär (oňa ýogyn bogun diýip aýdylýar).

IV derejede – mäzi örän ullakan, boýunýn keşbisi bozulýar.

V derejede – mäzi gaty uly, ol sallanyar, boýunyň agzalary gysylýar, syrkawyň dem alyş bozulýar.

Köplenç syrkawlarda düwünli görmüşli galkan şekilli mäziň ulalmagy duş gelýär. Şu syrkawlar hökman operatiw usylly bilen bejermeli sebäpli düwünüň özgeriçilik bolmagy mümkin, onda ol howply çişe öwrüler. Galkan görmüşli mäziň ulalmagy bilen näsaglar bilen maşgala lukman we şepagat uýasy rahat we sypaýy gürleşmeli, olaryň gaharyny getirmeli däl. Operasiýa üçin syrkawy hirurg we içki sekresiýa mázleri bejeryän lukman bilen taýýarlanmaly. Şepagat uýasy dermanlary wagtynda bermeli. Operasiýadan soňky döwürde, esasan birinji günde syrkawyň ýagdaýyna häli – şindi seretmeli, onuň gan basyşyny, ýüregiň urşyny barlamaly. Näsagyň gyrgyzlyk derejesini ölçemeli. Birinji günde syrkawa iýmek we içmek rugsat berlenok, oňa infuzion terapiýa geçirilýär, damaryň içine fiziologoki ergini, glýukoza 5% guyulýar.

Operasiýadan soňky döwürde bir näçe gaýra üzülmeler bolup biler:

1. – Operasiýadan soňky ýaradan gan akmaklyk.
2. – Yürek-gan damaryň işiniň ýiti yetmezçiligi, şol sebäpli ganyň basyşyny we yürek uruşyň sany ölçemeli.
3. – Dem alyşyň bozulmagy.
4. – Yürek bulanmak we gaýtarmak.

Gipertireoz bilen bolsa operasiýadan soň zäherli krizisiň alamatlary bolmagy mümkin. Şol ýagdaýda syrkawda howsalalyk, gyzdurma, gyzgyny $39^{\circ} - 40^{\circ}$ çenli galýar, ganyň basyşy peselýär, Yüregiň çalt urmagy, yürek bulanmak, gaýtarmak, gaty derlemek alamatlary ýüze çykýar. Syrkaw ynalyksyz we gorky bilen bolýar.

Operasiýadan soň gaýra üzülmeler dörese şepagat uýasy hökman lukmany çagyrmaly. Operasiýadan soňky döwürde ikinji günden başlap syrkawa suwuly nahar iýmäge rugsat berilýär. Syrkaw ýerinden turyp, otagda gezip biler. Syrkawda öýken sowuklamasy bolmaz ýaly onuň arkasyna spirt çalmaly, döş kapasasyny owkalamaly. Uçinji-dördünji günden başlap syrkawa hemme naharlar iýmäge rugsat berilýär. Kämahal syrkaw nahar iýende, esasan suwuk naharda onda düwünmek alamatlary bolýar, şol barada şepagat uýasy lukmana aýtmaly. Operasion ýara goýlan tikiňlere günde ýod we spirt çalynýar, arassa daňy goýulýar. Altynjy günde operasiýadan soň tikiňler aýrylýar. Yedinji-sekizinji günde, gaýra üzülmesiz bolmasa, syrkawy keselhanadan çykarsaň bolýar. Oňa berilýän maslahaty: içkin sekresiýa mázleri bejeryän lukmanyň göz astynda bolmaly.

YÜREK EMELI BEJERGİSİNE (OPERASIYASYNA) TAYYARLYK WE EMELI BEJERGİNİ (OPERASIYANY) EÇİRENLERDE DIKELDIŞ DÖWRİNE GÖZEGÇİLİK ETMEK

Yürek emeli bejergisine (operasiyasyna) tayyarlama da aýratyn möhüm weleleriň birisi näsagyň fiziki ýagdaýyny anyklamakdyr. "Reňksiz" diýip atlandyrylan yürek nogsanlygynda (dogabitdi kesellerde) ganyň ganylyş ulgamynyň çekiş derejesini kesgitlemekdir. Bu maksada laýyk zat-da häzirkî zaman klawşy usullaryny ulanmakdyr. Olardan has peýdalysy we netijelisi bolsa - UltraSES ýazgysyny geçirmek, R-gen ýazgysy we ganyň, peşewiň düzümini barlamakdyr. Bu barlaglar näsagyň emeli bejergini (operasiyany) görüp bilmeýäni ýa-da, bilmeýegini kesgitlemäge mümkinçilik döredýändir.

Dogabitdi yürek nogsanlygynda kiçi ganylyş ulgamynda basyşyň artýanmagynyň (gipertenziýanyň) dürli agyrlyklardaky derejeleri bolup biler. Saglyk öýleriniň şertlerinde çagalaryň infeksiya ojaklary bolup biljek ýerlerini barlamakdyr.

Bu barlaglar dowamly (könelişen) basyk, bokurdak agyry (angina, faringit, migren), dowamly bronhit, diş köweklere, gulak agyry ýaly könelişip dowam edýän emeli bejerginiň (operasiýanyň) howpyny köpeldýär. Şeýle ýetmezçiligiň çagalarda sanasiýa geçirmelidir. Mundan başgada işjeň däl kysymly guragry (matizm) bolmagy mümkin. Degişli barlaglar arkaly anyklaýyş çärelerini almak zerurdyr.

"Reňksiz" nogsanlyklar diýip atlandyrylýan dogabitdi yürek kemçiliginde (konserwatiw) bejerginiň peýdasy bolmaýan ýagdaýda, ýagny yürek neççiligi dowam etse, öýken gipertenziýasy anyklansa, yürek garynjykara, ýürek -ara germewiň defektinden geçýän ganyň mukdary yürege agram berilmeýäni, ýygý-ýygýdan çaga öýken sowuklamasy bilen kesellese we bakterial okarditi ýüze çyksa operasiýa tizden-tiz zerurdyr. Beýle ýagdaýlarda emeli bejergiden (operasiýadan) öň 3-4 hepdeň dowamynda degişli bejergini bermelidir.

Agzap geçilen kesellerde, emeli bejergiden (operasiýadan) öňki döwürde (potenzin öwrüji fermentler (kapoten, kaptopril we ş.m.) pesräk dozalarda) emeli keselliň oňşukly ýagdaýda saklamagyna kömek berýär. Bu dermanlar (aspirin) gan basyşyny peseldip defektiden geçýän ganyň mukdaryny azaldýar (ganyň ýagdaý ýagşylaşýar).

„Gök-reňkli” nogsanlyklarda (Fallonyň tetradasy we triadasy we ş.m.)

Gandaky kislorod yetmezçiliginiň (gipoksemiýanyň) derejesini anyklamalydyr. Egerde çagada gökbogma kysymly tutgaý ýygy-ýygydan tutup dursa çaga emeli bejergä (operasiýa) kömegine mätäçdir.

Maşgala lukmanlarynyň iş şertlerinde ýöritelişdirilen barlaglardan kliniki barlag, EKG, R-gen ýazgysy hem-de ultra SES ýazgysy ýeterlikdir. Deslapky kesel anyklamak näsaglara emeli bejergä (operasiýa) etmegi maslahat bermek üçin we olaryň razylygyny almak üçin, hem-de operasiýa ugratmak üçin ýeterlikdir.

Bu çagalara günde 0,5 tabletka aspirin, hepde-de 2 gezek reopoliglükini (300 ml) bellense ganyň häsiýetini kadalaşdyrýar, ganaýlanyş ýagşylaşýar. Bular diňe wagtlaryň kömekdir.

Emeli bejergiden (operasiýadan) soňky döwürde fiziki dikeldiş (reabilitasiýa). Agzalan çäreler edilen emeli bejerginiň (operasiýanyň) yz ýanyndaky döwürde we uzak möhletli dowamynda emeli bejerginiň netijeliligini ýokarlandyrmaga ýardam edýär. Fiziki dikeldişe in amatly şertler açyk arterial akymynyň, alynýürek germewiniň, garynjykara germewiniň yetmezligi (defekti) öýken damarynyň daralmagy (stenozy), aortada k oarktasiýa zerarly edilen emeli bejergiden (operasiýadan) soň döreýär. Esasanda bu dogabitdi ýürek nogsanlyklary ganaýlanyşynyň bozulmasy netijesinde näsagyň umumy ýagdaýyny agyrlaşdyrmadyk ýagdaýynda emeli bejergi (operasiýa) göwnējaý kömek berýär.

Operasiýadan soňky döwürde klinika barlaglarda ýüregiň germewleriniň kemçiligini bejerlenden soň sistolik ses eşdilmesi galýar. Öýken arteriýasynyň urgusynda goşa urgunyň eşdilmegi mümkin. Bu bolsa gissiň dessejiginiň sag şahajygynyň gabowy bilen bagly bolýar. Operasiýadan soň ganaýlanyşygyň gowylaşmagyna garamazdan EKG-ge, rentgen ýazgyda garynjyklaryň galaňmagy görünýär (gipertrofiýa aýrylmaýar). Bu alamatyň aýrylmany üçin 3-4 aý gerek bolýar. Ýürek we ganaýlanyş yetmezçilikleriniň aýrylmak möhleti, operasiýadan öňki döwürde olaryň bozulýş derejesine bagly bolýar.

Ýüregiň we ganaýlanyş ulgamynyň bozulýşdan doly saplanmagy üçin alty aýa çenli möhlet gerek. Bu döwürde ýüregiň türgenlik ukybynyň peselmegi sebäpli (köplenç aýap saklanmagy sebäpli), hem-de emeli bejergi edilen „ýürek sindromy” diýilýän nogsanlygyň dowam etmegi ähtimal, çagalarda, has-da ýetginjeklik döwürde olaryň bedeni yzygiderli ösüşde bolýar. Şonuň üçin hem gijikdirmän (ol diýen ir hem däl) aýny wagtynda mekdep okuwyna girişdirmeli, belli bir derejede bedenterbiýe we sport bilen meşgul bolmaga rugsat bermeli.

Fiziki dikeldiş (reabilitasiýa) meýilnamasy şu aşakdaky çärelerden ybarat:

1. Fiziki hereketleriň göwrüminiň yzygiderli artmagyna agyrlaşmagyna dem

şəxş gənəşlənş ulgamynyñ uýgunlaşmagyna ýardam etmek. Munuñ üçin özygiderli hem ölçegli fiziki turgenleşigi bedene bejergi täsir bilen utgaşdyrmak zerur.

2. Endamynyñ işjeñ ukybyna görä fiziki hereketiñ oňaýly (optimal) görümini gənəşlənşyga goňtgy beryän ekstrakardial faktorlary işe girizmeli.

3. Fiziki hereketiniñ düzgünini oýandyrmak arkaly merkezi nerw ulgamynyñ işjenlik ukybyny gowylaşdyrmaly.

4. Eger-de Emeli bejergiden (operasiýadan) öňki öýken damarlarynyñ gan basyşynyñ ýokarlanmagy (gipertenziýasynyñ) galyndysy bildirse, oña degişli derman (medikamentoz) bejergini geçirmeli. Bolup biläýjek öýken sowuklama pnewmoniyanyñ öñini almaly. Munyñ üçin Eufillin, Nikotin turşulygy ATF we ş.m. bejergileri geçirmeli.

Ýürek ýetmezçiligi saklansa azowlak digoksin bellemeli muny riboksin, hem-de ATF bilen utgaşdyrylyp bellense has hem peýdaly bolýar.

Işjeñ fiziki hereket emeli bejergiden (operasiýadan) soňky döwürde umuman howply dälir.

Şeýle-de bolsa käbir ýagdaýlarda aktiw fiziki hereketi çäklendirmelidir, ýa-da gadagan etmelidir. Olar aşakdakylardan ybarat:

1. Gənəşlənş ýetmezçiliginiñ II-III derejesi.
2. Sagalyş döwründe ýüze çykyan ýiti keseller.
3. Sistolik arterial basyşynyñ 130-150 mm ss derejesine çenli ýokarlanmagy.
4. Dowamly bokurdak agyrynyñ, öt halta sowuklamasynyñ (anginanyñ, onzillitiñ, holesistiñ), aşgazan basyşynyñ betерlemegi.
5. Ýürek ritminiñ bozulmagy.
6. Titirewik aritmianyñ tahlisistolik görmüş.
7. Bradikardiýa (ýürek urşynyñ çaltlygy 50-den az bolsa).
8. Her bir ýaşyñ kadaly görmüşinden ýokary bolan tahikardiýa.
9. Atrio-wentrikular geçirijiliginiñ gabawy we ýuregiñ çalt urmagy (ekstrasistoliýa) 1:10. Durmuşyñ adaty talaplaryna laýyk, sagdynlyk diñe emeli bejergiden (operasiýadan) 2-3 ýyl soñ bolup biler.

„Gök reňkli“ dogabitdi ýürek nogsanlygy zerurly operasiýa edilen çagalarda köp taraplaýyn barlaglary geçirip durmaly. Bularda operasiýadan soňky döwürde her dürli gaýraüzülmeler bolup biler. Bu barlaglar ganyñ umumy barlagy (eritrositleriñ mukdary, hemoglobulin derejesi, hem-de gematokrit sany), öriteleşdirilen barlag usullary (EKG, ultrases synagy we ş.m.).

Emeli bejergi (operasiýa) näçe sünnäläp geçirilse-de ýuregiñ içindäki gurluşlary (strukturalary) doly we gutarnykly dikeltmek mümkin däl. Meselem fallonyñ

tetradasynda öýken arteriýasynyň daralan yerini çaganyň bütin bedenine laýyk edip giňeldip bolmazlygy mümkin, ýa-da onuň gapagynyň işleýiş ukybyny doly dikeldip bolmajagy ähtimal, garynjykara germewiň ýetmezçiligine (defektine) salnan ýamanyň azda-kände tikininiň sökülmeği mümkin. Emeli bejerginiň (operasiýanyň) kanagatlanarly netijesi diňe näsaglaň 37% golaý bolýar.

Galanlarynda ujypsyz hem bolsa, ganaýlanşygyň bozulmagynyň galyndylary gabat gelyär.

Emeli bejergiden (operasiýadan) soňky döwürde şu jähtden ugur alyp näsaglara gözegçilik etmelidir.

Guragyrydan (rewmatizmden) dörän yüreknoogsanlyklary Zerurly operasiýa edilen adamlara gözegçilik edilende lukmanyň önünde bir näçe meseleleri çözmek aladasy durýar:

1. Guragyrydan (rewmatizimiň) işjeňlik derejesini anyklamak;
2. Gecirilen bejerginiň we guragyrydan (rewmatizmiň) ikilenji önüni almak işleriniň netijesine baha bermek;
3. Yürek içiniň gapaklaryna protez goýlan näsaglara gecirilen bejerginiň kadalylygyna baha bermek (koagulogramma, tromboelastogramma);
4. Emeli bejergiden (operasiýadan) soňky gaýra üzülmeleri we olaryň sebäbini tapmak;
5. Umumy we ýöriteleşdirilen usullaryň kömegi bilen ganaýlanşy we demalyş ulgamlarynyň işjeňlik ýagdaýyny kesgitlemek;
6. Emeli bejergi (operasiýa) edilen adamlaryň zähmete ukyplylygyny anyklamak;
7. Emeli bejergiden (operasiýadan) soňky döwürde yüze çykan gaýra üzülmeleri bejermek, olaryň önüni almak, gaýtadan operasiýa zerurlygyny kesgitlemek üçin näsagy öz wagtynda kardiohirurgyň barlagyna (maslahatyna) ibermek.

Emeli bejergi (operasiýa) edilen näsaglaryň anamnezinde guragyrynyň (rewmatizmiň) bolanlygyndan ugur alyp, guragyrynyň işjeňligine üns bermelidir. Guragyrynyň (rewmatizm) işjeň ýa-da işjeň däl döwründe bolup biler.

Guragyrynyň (rewmatizmiň) işjeňliginiň üç derejesi bolansoň, onuň kesgitlemesi (diagnozyň) iň kyny az (minimal) işjeňligini yüze çykarmakdyr.

A. I. Nesterowyň toparlara bölüşi boýunca az (minimal) işjeňligiň alamatlary:

1. Uzaga çekip yzly-yzyna gaýtalap duran rewmozit, has-da geçirilýän bejergi peýdasyz bolup bogunlar agyryp dursa, guragyrynyň (rewmatizmiň) deriasty düwümleri bolsa;
2. Yürek içi gapaklaryň täzeden zeperlenmegi;

3. EKG-niň üýtgemegi;
 4. Gan-da gommaglobulinleriň, Seromukoidleriň, DFA azowlak karlanmagy, EÇT - ýokarlanmagy;
 5. Serologiya görkezijileriň köpelmegi;
 6. Birinji - ikinji derejeli kapillýarlaryň syzylmagynyň güýçlenmegi.
- Kliniki görkezijilerden üns bermeli zatlar:

1. Ýiti wirus infeksiýasyndan soň, ýa-da ondan soň nädsagyň umumy gdaýynyň ýaramazlaşmagy;
2. Belli bir zat bilen bagly bolmadyk ysgynsyzlyk, işe bolan ukybynyň selmegi, ýürek urgy sazlaşygynyň (ritmiň) bozulmagy, ýüregiň çalt urmagy, gunlaryň agymagy (tahikardiýa, poliartrit);
3. Ýürekde eşidilýän (auskultasiýa) sesiniň üýtgäp durmagy;
4. Näsagyň ýagdaýynyň ýaramazlaşmagy, ýadawlyk;
5. Ganaýlanşygyň odýen güýçli bolmadyk derejede bozulmagy;
6. Bedende ölügsi gyzgyn, gije-gündiziň dowamynda 1° ýa-da 1° den köp awutlanmagy;
7. Ganaýlanşsähelçe bozulanda birnäçe içgi synalarda infarct döremegi we

n.

Ýürek emeli bejergisi (operasiýasy) köplenç ýagdaýda gury agyry wmatizmiň) öçükmesine sebäb bolýandyr. Şonuň üçin hem ýylyň dowamynda iňlisli öňalmak geçirip durmaly. Kä ýagdaýlarda bisillini allergiýa getirip biler. ýagdaý näsaglaryň 40 % -ne golaýynda bolýandyr. Şonuň üçin hem olarda munitet gowylaşdyryan bejergi (Lewomizol, Nuklein Natri, pentoksil, vitamin geçirmelidir.

Şeýle hem ýüregiň içki gatlagynyň mikrob agyrysý (infeksion endokarditiň) üni alyş çärelerini görmeli.

Emeli protez goýlan näsaglarda birnäçe antibiotikleri utgaşdyryp goýbermeli. protez goýlan syrkowlar ganyň lagtalanmagynyň önüni alýan, reologiýa siýetlerini kadalaşdyryan bejerişini ömürlik almalydyr. Hakykatda protrombin deksi barlanyp durmalydyr. Ýüregi protezlenen näsaglarda onuň derejesi 40-% ýokary bolmaly däl.

Emeli (hirurgiki) bejeriş aslynda näsaglaryň zähmete dolanyp gelmegine ündürilendir.

Emma köp adamlar emeli bejergiden (operasiýadan) soň işe başlanoklar. Şol äppli hem zähmet gaýdyp gelmek (reabilitasiýa) üçin ýörite çäreleri işläp düzmek kmandyr. Näsaglary ýöriteleşdirilen komissiýa, ugradyp maýyplyk toparyny sgitleşdimelidir.

Emeli bejergiden (operasiýadan) soňky döwürde guragyry (rewmatizm) işjeň döwürde bolsa. Emeli protez goýlan näsaglary ilkinji alty aýyň dowamynda, aýda iki gezek seretmeli. Soň bir ýylyň dowamynda her aýda, soňky ýyllarda ýylyň her paslynda bir gezek barlamaly.

Ýürekde emeli bejergiden (komissurotomiýadan) soň -ýylda 4 gezek barlamalydyr.

Ýürekde protez goýlan näsaglar emeli bejergiden (operasiýadan) soň ilkinji ýylyň dowamynda alty aýda bir gezek emeli bejergi (operasiýa) edilen ýerde kardiohirurg seretmeli. Soňra 2-3 ýylyň dowamynda ýylda bir gezek, soňky ýyllarda näsaglaryň ýagdaýyna görä gözegçilik etmelidir.

Komissurotomiýadan soň üç ýylyň dowamynda ýylda bir gezek, (LOR) gulak, burun. bokurdak hünärmen, diş we aýal keselleri lukmanlara ýylda 2 gezek, newropatolog-ýagdaýyna görä, göz bejeryän lukman (oftalmolog) iki ýylda bir gezek barmalydyr. Derňewler (laboratoriýa) we gaýry anyklaýyş gözegçilikleiniň tertibi şeýleledir: Damagyndan ekmek - ýylda iki gezek almaly. Gan barlagy - ýylda 4 gezek, peşewiniň barlagy - ýylda iki gezek, näsagyň ýoňlan ýagdaýyny görkezijiler - ýylda iki gezek, immuniteti - ýylda iki gezek geçirmeli. Protezli näsaglarda - üç heptede bir gezek protrombin işjeňjigini barlamaly, EKG, R-gen, ultra ses ýazgylary - ýylda bir gezek geçirmeli.

Yatymlyk bejergini (antibiotikler, rewmatizmiň ýitileşmeginiň önüni almak, digoksin, peşewi kowyjylar) ýagdaýyna görä gecirmeli.

Emeli bejergiden (operasiýadan) soňky üç ýylyň dowamynda her ýyl бүтін ýyl bisillinprofilaktikasyny 5-6 ýylap gecirmeli.

Protezli näsaglarda gytaklaýyn antikoagulyantlar, dezagregantlar 4 aýda bir gezek 20-25 güniň dowamynda bellemeli.

Eger-de guryagyrynyň (rewmatizmiň) işjeň-däl döwri bolsa. Protezli näsaglary emeli bejergiden (operasiýadan) soňky ilkinji alty aýyň içinde aýda iki gezek barlamaly, soň bir ýylyň dowamynda aýma-aý görmeli. Soňky ýyllarda - ýylda 2 gezek, komissurotomiýadan soň ýylda iki gezek barlamaly.

Protezli näsaglary emeli bejergiden (operasiýadan) soň ilkinji bir ýylyň dowamynda her alty aýdan bir gezek görmeli, soň iki ýylyň dowamynda ýylda bir gezek emeli bejergi (operasiýa) edilen ýerde kardiohirurg görmeli gulak, burun, bokurdak, aýal kesellerini bejeryän, diş kesellerini (LOR hünärmen, ginekolog stomatolog) ýylda bir gezek barlamaly.

Ýörite barlaglar: ýylda bir gezek damagyndan ekiş almaly, ganynyň we peşewiniň barlanmagy ýylda iki gezek. Ýoňlamagyň önüni almak üçin ýylda bir gezek barlag, immunitetini ýylda bir gezek barlamalydyr.

Yüregi protezli nâsaglarda 3-4 hepdeden bir gezek protrombin işjenligini, agulogrammasyny barlamalydyr.

EKG, R-gen, ultra ses barlaglary ýylda bir gezek geçinilýär. Ýyl boýunça asilimprofilaktikasyny 2 gezek (alabaharda, gürýz) 5-6 ýyllap geçinilýär.

Protez goýlan nâsaglarda gytaklaýyn antikoagulyantlar, dezagregantlar her ert aýdan bir gezek - 20-25 günň dowamynda bellenmelidir.

IX.4

DEM ALYŞ AGZALARNYŇ KESELLERI BOLAN NÄSAGLARA SERETMEK

Dem alyş agzalarynyň kesellemekligi köp duşýan keselleriň biridir.

Ilatynyň beýleki ölüm sebäpleriniň arasynda dem alyş agzalarynyň kesellerinden bolýan ölüm derejesi III-IV ýere çykdy. Dem alyş ýollarynyň hirurgiýa keselleriniň anyklaýyş we bejeriş işleri bilen hirurgik pulmonologiýa meşgullanýar. (pulmon-lat-öýken, logos grek-ylym, öwrenme). Inçekeseliň bejergisi bilen bolsa ftiziatriýa meşgullanýar.

Dem alyş agzalarynyň mahsus däl keselleriniň bejergisi pulmonologiýa degişli.

Dogabitdi kemçilikler, ýiti we dowamly iriňli keseller, öz-özünden bolýan pnemotoraksalar, kistalar, plewritler, çiş keseller, döş kapasasynyň döwür-ýenjik we beýleki keselleri bilen kesellän näsaglar öýken we plewra hirurgiýa bölüminde kesellerini anyklamaga we bejermäge degişlidir.

Öýken keseli bilen kesellän näsaglary öýünde seredip anyklanylanda maşgala lukmany kesele degişli maglumatlaryny pugta ýygnamagydyr.

Maşgala lukmany näsagda we ony seredende aşakda görkezilen meselelere üns bermeli-döş kapasasynda agyrynyň ýerleşen ýerine, onuň güýjemeginiň wagtyna we şertine, dem gysma – onuň başlamagynyň şertine we uzaga çekijiligine, üsgülewik ýa-da beden tijenme bilen baglanyşygyna, onuň döremeginiň wagtyna we başgalar.

Aýdyňlaşdyrmaly zatlar aşaklardakylardan ybarat: üsgülewik gury-my, ýa-da gakylykly. Eger-de gakylyk gopyň bolsa, onda bir gije-gündiziň dowamynda onuň mukdaryny anyklamaly, näsagyň haýsy ýagdaýynda gakylyk köpräk çykyar. Gakylygynyň hususy aýratnylyklaryna üns bermeli – iriňli, nemli, ýa-da garyşyk (iriňli-nemli), onuň reňkine, sepleşikligine we ysyna. Gan gatyşykly gakylyk bolanda onuň mukdaryna (50 ml çenli), reňkine üns bermeli. „Posly” gakylyk öýken sowuklamasynda, öýkende operasiýadan soňky ýagdaýda, ganyň renkindäki gakylyk öýkeniň rak keselinde duşýar. Gijeki öýkenden gan akmasyna aýratyn üns bermeli (gakylykda ganyň 50,0 ml gowyrak barlygyna ýa-da arassa gan görnüşinde hem-de), gyzygynyň galmagyna, irden näsagyň içki geýiminiň çyglylygyna. Näsagyň barlagyny ýagty otagda geçirmeli. Barlagyň dowamynda deri örtüginin reňkine, gögümtilliginiň barlygyna, barmaklarynyň deprek taýajyklarynyň görnüşinde, dyrnaklarynyň „sagat aýnasynyň” görnüşinde bolmaklygyna üns bermelidir.

Döş kapasasyna seredeninde onuň gurluşyna üns bermeli, dem alyşda döş esasyynyň iki tarapyynyň deň gatnaşmagyny anyklamaly, gapyrga aralyklarynyň elmegini kesgitlemeli, ýerli gyzgynyň galmagyny anyklamaly.

Deňeşdirmiş topografik perkussiya edilende öýkeniň çäkleri kesgittenilýär, kutor sesiniň üýtgemegi anyklanylýar. Auskultasiya edilende dürli sesleriň üsgünleri – sesiniň güýjemeginden tä gury we in düwmejikli hyžyldylara çenli gillap bolýar.

Şonuň ýaly hem näsagy barlagdan geçireninde onuň gan aýlanmasy we beýleki zatlarynyň ýagdaýy kesgittenilýär. Şeýle hem kynlaşan dem alyş tapgyra üns ilýändir. Dem gysma – dem alyş ýygylgynyň, çuňlugynyň we sazlaşygynyň zalmagy. Inspirator dem gysmany (dem almagynyň kynlygy), ekspirator dem imasy (dem çykarmagyň kynlaşmagynyň agdyklyk etmegine) we garyşyk il bir wagtda dem almagyň we dem çykarmagyň kynlaşmagy) awutladýarlar.

Maşgala lukmany ýönekeý funksional barlaglardan – Saabraze-Gença we nge – (dem alyşyň saklanmagynyň dowamlygy) geçirdip bilýär.

Ştangenin barlagy – dem alanda saklamaly (kadaly – 35-40')

Saabraze-Gençe barlagy – dem çekilip dem almaklyk (kadaly – 10-15')

Türkmenistanyň anyklaýyş merkezlerinde doly bronh-öýken barlaglaryny irip bolýar.

Gakylygynyň umumy derňewi, gakylygynyň bakteriologik ekişi, gakylygynyň barlagy örän wajyp usullar diýip hasaplanylýar. Derňew üçin gakylyk irden nýar. Onuň üçin näsag agzyny arassalaýjy ergini bilen çaykansoň, gakylygy nyp bakteriologik barlaga ugradylýar.

Aşgabat şäherinde DOTS (iňlisçe - Direktive Observe treatment short kurse, ga möhletli gözegçiliginiň astynda inçekeseliň bejermegi) ýörelgesi boýunça tançly inçekeselli näsaglary ýüze çykarmak we olara pugta gözegçilik esasynda ga möhletleýin bejeriş tapgyryny geçirmek hakynda 2000 ýyldan N°288 /rugy esasynda ilatyna öýken keselleriniň alamatlary, aýratyn hem üç hepde ondan hem uzak dowam edýän üsgülewik we inçekeseliň beýleki alamatlary e çyksa, şol ýüz tutan adamlaryň gakylygyny saglyk öýlerde Nilseniň usuly /unça bakterioskopiya barlagy geçirilýär.

3 hepdäniň we ondan soň hem köp wagtyň dowamynda üsgüryň we gakylyk arýan, iglan (agram sanyny ýitiren), döş kapasasynyň töwereginde agyry an, dem gysmasy, gyzgyny bolan, üsgürende gakylygynda gan görünyän mlarda gakylygynyň üç tapgyr BK barlagy geçirilmelidir. (Nelsen usuly /unça)

Gaklylygy ilkinji gezek näsag kesel bejeriş edarasyna ýüz tutan güni maşgala lukmanlarynyň işgärleriniň gözegçiligi astyna alynýar.

Şonda näsaga ertirki güne gaklylyk ýygnamak üçin ýörite gap berlip göýberilýär. Ikinji gezek näsag gaklylygy ertesi gün irden öýünde ýygnaýar we şol güniň özünde hem ol derňew edilyän otaga eltilip tabşyrylýar. Şol gün kabul edişiňe gelende, lukmançylyk işgäriniň gözegçiliginiň astynda näsagdan üçünji gezek hem gaklylyk alynýar.

Gural usullar içinde rentgenologik anyklama usullar wajyp orun tutýandyr: flýurografiýa, rentgenoskopiýa, rentgenografiýa (iki görnüşde), tomografiýa, kompýuter tomografiýasy, döş kapasasynyň agzalarynyň ultrases barlagy, öýkeniň skennirlemek usuly, dem alyşyň funksional barlagy.

Şeýle hem esasy barlag usullary bar: bronhoskopiýa, torakoskopiýa, wideotorakoskopiýa. Endoskopik barlag usullaryny dokumanyň biopsiýasy bilen üstüne ýetirmek mümkin. Soňky ýyllarda bronh we öýken barlaglarynda ýaderly magnitly rezonans (ÝaMR) ulanylýar.

Häzirki zamanda öýkende, traheada geçirilýän operasiýalaryň derejesiniň hili örän ýokarydyr.

Öýkende has ýygy-ýygy geçirilýän adaty (tipiki) operasiýalar-pulmonektomiýa- öýkeniň bütinleý aýyrylmagy, lob-we bilobektomiýa-öýkeniň bir ýa-da iki böleginiň aýyrylmagy.

Segmentektomiýa-öýkeniň segmentiniň aýyrylmagy.

Turkmenistanda köplenç öýkende-ehinokok-ektomiýa edilýär.

Häzirki wagtda traheýada, bronhlarda we öýkende endoskopiýa usuly bilen traheýadan we bronhlardan çişleri aýyrmak, hem-de öýkende wideotorakoskopiki görnüşli operasiýalar geçirilýär.

Eger-de anyklaýyş döwri näsag öýde geçirip bilse, operasiýa çenli we operasiýadan soňky döwri ol hassahanada hirurgiýa bölümde geçirýär. Operasiýadan soňky döwrüň wajyp meseleri:

a) näsagy agyr ýagdayndan alyp çykamak.

b) öýkeniň ýazylmagy.

w) irinli-septiki gaýra üzülmeleriň önüni almak.

Döş kapasasynda bolan torakotomiýadan soň dakinler 8-10-njy günler aýyrylýar. Eger operasiýadan soň gaýra üzülmeler bolmasa, onda näsag saglyk öýüniň medisina işgärleriniň we hirurgyň gözegçiligine öýüne göýberilýär.

Näsaga seredeňde dem alyşynyň sanyny dogry sanamagy başarmaly (kadada 16-20). Dem alyşyň sany – döş kapasasynyň hereketine görä, näsaga duýdurman kesgitlenýär.

Dem alysyn sany 16 dan az bolsa, oňa bradipnoe diýilýär, egerde 20-den köp — tahipnoe diýilýär.

Üsgülewik — gorag refleksi, bolup durka onuň peýdasy — traheýadan we nhlordan iriňli, nemini we del jisimi çykarmakdyr.

Eger-de näsagda torakotomiýadan soň üsgülewik peýda bolsa, onda näsagy ýerde kelle tarapyny galdyrylan düşekde ýatymaly, dikiniň ýerini el bilen lap, ýaranyň tarapyna öwürmeli.

Gury üsgülewikde ingalyasiýalar, gakylyk gopdyryň, üsgülewik dermanlar daly (libeksin, bromgeksin, bronholitin, arkasynyň owkalanmagy) bolýar.

Operasiýa çenli we ondan soň näsag gakylygyny tüfdana ýygnamaklydyr. dan —garamtyl galyň, aýnadan ýasalan gap, giň bokurdajyk bilen.

Ulanylandan öň şol gaby 0,5% hloraminiň ergini bilen doldyryrlar, ony her boşadyp ýuwmaly, gaýnadyp ýa-da 1-2% hloraminiň ergininde saklap, anсыzlandyrmaly.

Egerde syrkawda öýüne göýberilen soň iriňli gakylyk peýda bolsa, onda ony sagly hirurgiýa hassahanasyna ýatymaly.

Operasiýa çenli bronhoehtazly keseli bolan, kistozly, gipoplaziýaly we beýleki ramly keselleri bolan iriňli gakylyk çykaryň näsaglara postural drenažy irmeklik mümkin.

Ebi-Nelson boýunça postural drenaž-orun drenažy.

Maşgala lukmany iriňli hadysanyň ýerleşen ýerini we bronhial şeýeresiniň luşyny bilip, näsagyň kabul etjek omyny maslahat berip biler.

Mysal üçin: egerde bronhiektazlar öýkeniň aşaky bölümünde ýerleşen bolsa, a näsag kellesini aşak egende we garynyň üstünde ýatanda, gakylyk has wy gopýar. Egerde bronhoehtazlar öýkeniň ortaky bölümünde ýa-da diljagaz mentde ýerleşýän bolsa, onda näsagyň arkan we sag tarapa öwrülip ýatan daýynda gakylyk has oňat gopýar.

Egerde iriňli gakylyk öýkeniň ýokarky bölümünde ýerleşýän bolsa, onda näsag randa gakylyk has ýeňil çykar.

Näsag gan gagylanda, oňa gan saklaýan derman serişdeler bellenilýär (natriniň nzilaty, wikasol), şol ýagdaýda näsagy hökman öýken hirurgynyň ýanyna atmaly. Eger-de öý şertlerinde öýkenden gan gelse, syrkawy düşeginde egine daýandyryp oturtmaly.

Gan akýan ýeri belli bolsa, syrkawy agyrly tarapyna ýatymaly. Bogulma miaz ýaly, şikessiz öýkene gan nähili az düşse, şonça-da gowy bolýar.

Eger-den näsagda öýkenden gan akma başlansa, onda onyň gan basyşyny pulsnyň ölçap, legen we hasa bilen üpjün etmeli.

Öykenden gelyan gany saklamak üçin damaryň içine gan akmagy duruzyjy serişdelerini göýbermeli (CaCl 10%-10,0 disinon, aminokapron turşulygy 5%-100,0, wikasol) onsoň „Tiz kömek“ çagyryp, syrkawy torakal hirurgiýa bölümine ýerleşdirmeli.

Bronhial astma – döwürleýin dem gysma tutgaýy bilen yüze çykyjy, allergiki keseldir. Dem gysma tutgaýynyň birnäçe sagada ýa-da güne çekmegine astmatik ýagdaý diýip at berýärler (status astmatikus). Bu näsaglar maşgala lukmanýnda dispanser hasabatda durýarlar.

Dem gysma tutgaýynda damaryň içine akymly eufillin, efedrin göýberýärler, ýa-da tabletkada berýärler, ingalyasiýada salbutamol, izadrin-mezatona garyp ulanýarlar. Uzağa çekiji status astmatikus steroid gormonlaryny ulanmaklyga degişlidir. Agyr ýagdaýda näsagy haýal etmän pulmonologik bölüme ýerleşdirmelidir.

Öýken ýetmezçiligi bolan kä-bir syrkawlara kislorodyň ingalyasiýasyny ulanmaga esas bar.

Plewral punksiýalaryny we drenirlemekligi syrkawyň öýünde geçirmeli dälär.

Maşgala lukmanynyň iş tejribesinde juda selçen duş gelyan, emma gaýra goýulmasyz kömegi talap edýän hadysalar:

Trawmatologlaryň kollegiýasynyň we Amerikanyň hirurglarynyň jemgyýetiniň klasifikasiýasy boýunça döş kapasasynyň zeperlenmeleri gaýra goýulmasyz ýagdaýlara we durmuşa örän zyýan ýetirýän, howply ýagdaýlara bölünýärler.

Syrkawyň janyna howp salýan ýagdaýlar şogyň, dem alyş ýollar dykylanda pnemmotopaksyda döräp bilýär.

- Şok bolanda – şoga garşy çäreler geçirilýär.

- dem alyş ýollarynyň dykylanda olaryň arassalanmagy, del jisimiň çykarylmagy zerur, şeýle hem traheostomiýa ulanylýar.

Pnewmotorakslaryň üç görnüşlerinden (açyk, ýapyk, klapanlı) in howplylary açyk we klapanlı görnüşleridir.

Pnewmotoraksyň açyk görnüşinde döş kapasasynyň ýarasyny jebis ýapmaly.

Pnewmotoraksyň klapanlı görnüşinde syrkawyň janyny halas etmek üçin üçin döş kapasasynyň dekompressiýasyny geçirmeli, ýagny II, III gapyrga aralyklardan goltugasty we orta ýayjyk süňkiniň çyzyklary boýunça plewral punksiýasyny geçirmeli we Bilau boýunça drenaž goýmaly. Bu amallar gaýra goýulmasyzdyr.

Öýkende geçirilen operasiýadan soň näsaglara örän wajyp zat, otagynda arassa howanyň bolmagydyr.

Şonuň bilen bilelikde dem alyş gimnastikasyny, bejeriş bedenterbiýesini ulanmak

3n wajypdyr.

Derman ösümlikleri (buýan köki, itburun we ş.m.) ulanmak hem wajypdyr.

IX.5

BAGRYŇ WE ÖT ÝOLLARYNYŇ HIRURGİK KESELLERI SEBÄPLİ ETMELİ BEJERJİ GEÇİRENLERE SERETMEK.

Bagryň we öt ýollarynyň hirurgik kesellerine yiti holesistidiň daşly we daşsyz görnüşleri hem-de holesistopankreatit girýär. Holesistit - Öt haltanyň agyrmagy. Pankreatit - garytiasty mäziň agyrmagy.

Ýiti holesistidiň daşly we daşsyz görnüşlerinde, näsagyň gapyrgasynyň sag egmeginiň aşagynda tutgaý görnüşli güýçli yiti agyry peýda bolýar. Agyry berhiz bozulanda yüze çykýar we egniň sag tarapyna yza berýär. Näsag hereket etse, agyry güýçlenýär, Agzyňyň içi, dili, dodagy guraýar. Agzynda ajylyk duýgysy peýda bolýar. Işdäsi kemelýar. Yüregi bulanýar we ýaşyl, suwuklyk gusýar; Gusanyndan soň az-owlak ýeňillik dyýýar. Soňra gyzgyny ýokarlanylýar, puls çaltlanýar. Syrkawyň garnyny el barlagy (palpasiya) edeninde gapyrganyň sag egmeginiň aşagynda yiti agyry peýda bolýar. Ultrases barlagynda ýiti holesistidiň daşly ýa-da daşsyz görnüşleri takyklandylyar.

Yiti holesistitli näsag 2-3 günläp ýorgan-düşekde asuda ýagdaýda ýatmaly. Näsag arkan ýa-da sag gapdalyna (egnine) ýatsa, dyzlary, aýaklary hem ýarym eplenlen görnüşde bolsa, agyry azalýar. Näsag çep egnine yatsa, agyry beterleşýär, sebäbi adam çep egnine ýatanda, agyryly öt halta çekilip duran ýagdaýda bolýar. Asudalykda böwürdäki agyry kiparlayar. Näsag ýörese, egilse, iş etse, üsgürse agyryly öt halta we içegeler silkelenýärler we agyry güýçlenýär.

Näsag 1 günläp aç bolsa (nahar, çörek iýmese) ýagdaýy ýagşylaşýar. Nasag nahar iýse, bagryň, öt haltanyň, öt ýollarynyň we garyn asty mäziň işine agram düşýär, şeýlelikde içdäki agyry güýçlenýär.

Näsagyň gapyrgasynyň sag egmeginiň aşagyna sowuk tulumjyk goýmaly. Tulumjygyň içine maydaja buzlary salmaly we onyň gapagyny berk yapmaly. Sowuk tulumjygy ýalaňaç deriň üstüne goýmaly dal. Tulumjygy arassa ýumşak nah ýaglyga (mata) dolamaly we güýçli agyryň ýerine, köýnegiň üstünden 3-5 minut goýmaly. Soňra tulumjygy aýyrmaly we 5 minutdan ýene-de öňki yeriniň gapdalyna goýmaly. Sowuklygyň täsiri astynda kapillýar gan damarjyklary ýygrylýarlar we agyry kiparlayar.

Syrkawa süýji buýanyň kökünüň, mekgejöweniň gulgagynyň, itburunyň ýa-da ýandagyň gülünüň çayyny içirmeli.

Näsaga analgin (1 tabletkadan günde, 3 gezek), no-şpa (1 tabletkadan günde 3 gezek), dimedrol (1 tabletkadan günde 3 gezek) tabletkalaryny içirmeli. Syrkawyň

gyrtsy aýrylýar. Agyry güýjemez ýaly, syrkawa penisillin (1 tabletkadan günde gezek) tabletkalaryny içirmeli. Eger ýagdaý bolsa, agzalan dermanlardan myşsaň line sanjym etseň, has peýdaly bolýar.

Ýiti pankreatitli näsagyň göbeginiň töwereginde tutgaý gömüşli güýçli ýiti gyry peýda bolýar. Agyry berhiz bozulanda ýüze çykyar we bile, guşakgörmüşli za berýar. Näsa hereket etse, agyry güýçlenýar. Näsa köp gury ögeýar. Igemekden, guzmakdan soň ýagdaýynda ýeňüleşme alamatyny duýmaýar. Gyzyň içi, dili, dodagy guraýar. Pulsy çaltlanýar, işdasi kemelip, ysgyny gaçýar we umumy ýagdaýy agyrlaşýar. Syrkawyň garnyna el barlagy (palpasiya) dileniňde, onuň göbeginiň gapdallarynda ýiti agyry peýda bolýar. Ultrases arlagynda ýiti pankreatit takyklyanylyar.

Näsa 2-3 günläp ýorgan-düşekde asuda ýagdaýda ýatmaly. 1-2 günläp aç olmaly, şol ýagdaýda aşgazan asty máz az şire (ferment) işläp çykarýar we gyry kiparlaýar. Näsa nahar iýse, garyn asty maziň işine agram ditişýar, eýlelikde içdaky agyry güýçlenýar.

Näsagyň göbeginiň üstüne 5 minutlap sowuk tulumjyk goýmaly. Soňra tulumjygy aýyrmaly we 5 minutdan ýene-de öňki ýeriniň gapdalyna goýmaly.

Nähoşuň suwsuzlygyny gandyrmak üçin, oňa ýandagyň gülüniň çayyny içmeli.

Näsaga analgin (1 tabletkadan günde 3 gezek), no-şpa (1 tabletkadan günde gezek), dimedrol (1 tabletkadan günde 3 gezek) tabletkalaryny içirmeli. Syrkawyň gyrtsy aýrylýar. Agyry güýjemez ýaly, syrkawa penisillin (1 tabletkadan günde gezek) tabletkalaryny içirmeli. Eger ýagdaý bolsa, agzalan dermanlardan myşsaň cine sanjym etseň, has peýdaly bolýar. Ýagdaý bolsa, näsagyň wena damaryna 10 000 birlikde kontrikal erginini (ýa-da 5 ml 5-florurasil erginini) sançmaly we 100 ml gemodez erginini, 5%-li 400 ml glýukoza erginini we 5%-li 5 ml askorbin urşusynyň erginini damjalaýyn guýmaly.

Näsa dogry iýmitlenmeli ýagny, 3 aýlap berhiz tutmaly. Syrkaw towuk we ıgyr etinden taýýarlanan çorbany, üwelen eti ak çörek bilen iýse, siňňitli bolýar. Balyk çorbasy hem ýakymly. Yuwan gatyk we süýt önümleri, ukrop, petruška, pomidor, hyýar, üzüm, garpyz, gaýnadylan erik kişdesi iýilse, peýdaly. Gaýnadylan kadi we kaşır aňsat siňýar we peýdaly.

Syrkawa 3 aýlap itburnyň, mekgejöweniň, ýa-da ýandagyň gülüniň çayyny içmeli.

Näsa aýy, turşy, gowrylan tagamlary iýmeli dal: gowrylan et, kartoşka, palow, somsa, pelmen, gowurdak, ýaga çakylyp bişirilen ýumurtga, petir çörek, dograma, kelle-baş aýak çorbasy, çişlik, sogan, sarymsak, düýe çal, aýy burç, duza ýatrylan

hyýar we ş.m. iýmek-içmek bolmaýar. Çilim çekmek, arak içmek hem gadagan.

Syrkawy emel bejergä (operasiýa) taýýarlamak üçin, onyň aşgazanynyň we ičegeleleriniň işleýşini kadalaşdyrmaly. Näsaga wagtal-wagtal (hepdede 1 gezek) ertir we agşam arassalaýjy klizma etmeli. Hepdedel gezek 2 tabletka bisakodil tabletkasyny içirsen, ičegeleleriň işleýşi we uly taredi kadalaşýar. Syrkawyň aşgazanynyň we bagrynyň işini kadalaşdyrmak üçin, günde 3 gezek, (nahardan soň) festal we essensiale tabletkalaryny içirmeli. Näsaga gaýnadylan şugundyr iýdirmeli. Näsagyň içi ýumşayar, agyrylar azalýar, işdäsi gowylaşyp, ysgynyna gelyär.

Näsag operasiýany başdan geçirip, öýüne gaýdyp geleninden soň, 3 aýlap lukmanyň gozegçiliginde bolmaly, režim we berhiz saklamaly. Syrkaw günde 3-4 gezek ýeňil naharlanmaly. Towuk çorba, sygyryň jylka etinden taýýarlanan çorba, welen, gaýnadylan balyk çorbasy ýokumly bolýar. Süýt-gatyk önümleri peýdaly. Gök önümler bilen endama witaminler düşýärler. Sonuň üçin, nähoş ukrop, petruška, pomidor iýmeli.

Gaýnadylan erik kişdesiniň kompodynda ýürege gerekli kaliý duzlary köp mukdarda bolýar, şonuň üçin bu önümi iýmek örän peýdaly, Gaýnadylan kädä, kăşir we şugundyr iýmek hem peýdaly. Şüýji buýanyň, mekgejöweniň we ýandagyň gülüniň çayyny içmeklik örän peýdaly. Ajy, turşy we hamyrdan taýýarlanan tagamlary (un aş, somsa, petir çörek, dograma, gowurdak, çişlik, palow we ş.m.) iýmeklik bolmaýar.

Çilim çekmeli däl, arak içmeli däl Arassa howadan kân dem almaly. Ertir we agşam tämiz howada gezmelemeli. Kân ýatmaly däl. Ýeňil (fiziki) zähmet bilen meşgullanmak bolýar. Agyr yük götermeli däl, sebäbi, emel bejergiden (operasiýadan) soňky tyg yzy ýerinde inginiň emele gelmegi ähtimal.

Syrkawyň tenindaki operasiýa soňy berç yzyna göreçiligi we bejergini 7 gün töweregi dowam etmeli. Berçiň yüzüne 96°C spirt, 1% gowher ýasylyny çalmaly. Berçiň töweregindäki ýumşak dokumada agyryly gaty ele bildirge, ol ýere 10% dimeksid ýa-da 1% dioksidin ergini bilen sargy etmeli. Gerek bolsa syrkawy saglyk öýüniň fizioterapiýa bölümüne ugladyp, UWÇ, ultrases ýa-da lazer şohleleri bilen bejerge ugratmaly.

Syrkawyň peşewiniň we uly täzediniň her günde bolýandygyny anyklamaly. Olarda ýütgeşmeler bolsa (peşewiniň goýly gönür bolmagy, hajatyň reňkiniň ak bolmagy), onda täzedi we hajady laborator derňewe ugratmaly. Peşewde ot pigmentleriniň bardygyny ýa-da ýokdygyny anyklamaly.

Eger-de syrkawyň böwründe operasiýasony goýlan drenaž turbasy bar bolsa, onda turbadan gelyan suwuklygyň (öt) daşky görnüşini we mukdaryny günde

güçlük etmeli. Syrkawyň ýagdaýy gowylaşanda turbadan gelyän suwuklyklar - kemden azalýar. Syrkawyň ýagdaýy agyrlanda garyn boslugyna, ot ýollaryna lan turbadan iriň gelmegi hem mümkin. Şu ýagdaýda syrkawyň taby daşýar, gyzgyny beýgelyar, üsüdüýar, gözünüň reňki saralýar, peşewi goýalýar (o ýaly bolýar), kä-halatda tärediniň reňki ak bolýar. Syrkawyň ganyndaky übiniň mukdaryny anyklamaly, peşewini laborator derňewe ugratmaly.

Ýagdaý agyrlasyberge, syrkawy derrew hirurgiýa bölüme ugratmaly.

Garnyň öň ýa-da gapdalynda ýerleşen emeli bejergiden (operasiýa) soňy tyg nyň ýerleşen ýerinde dürli agyrlaşmalaryň bolmagy ähtimal.

Agyrlaşmalaryň ilkinjisi - tikiň ugrynyň yumşak dokumalarynyň ganamagydyr. in ugrynyň yumşak dokumasyndan ganakmaklyk, köplenç, howply däl. By daýda aljyramaly däl. Gan akýan ýeriniň üstüne arassa hasadan ýapgy sargy maly, onuň üstünden sowuk tulutnjyk goýmaly. Tiz medisina kömegi maşynyny yrmaly we asuda ýagdaýda ýatmaly. Eger ganakmaklyk dowamly bolsa, onda irgiýa hassahanasyna ýüz tutmaly. Hassahanada ganakmaklyk tizden-tiz tmykly duruzylýar.

Agyrlaşmalaryň ikinjisi - tikiň ugrynyň yumşak dokumalarynyň iriňli rmagydyr. Syrkawyň gyzgyny ýokarlanylýar, kellesi agyryýar, işdäsi kemelýär pulsunyň urgysy çaltlanýar. Tyg yzynyň ýerleşen ýeri sorkuldyly agyryýar, ol iniň yumşak dokumalarynyň nemli çişýär, derisini gyzarýar. Şu ýagdaýda rasiýa soňy tyg yzynyň ýerleşen ýerine sowuk tulumjyk goýmaly. Syrkawyň isiniň agyryly ýerine spirt çalmaly, 10%-li dimeksid ýa-da 1%-li dioksidin inleri bilen sargy etmeli.

Syrkawyň myşsasyna günde 4 gezek 1 mln. birlik ampisillin, ýa-da günde 2 ek 80 mg. gentomisin erginiň sançmaly. Wena damar içine damja usulda 100 metron erginini sançmaly.

Hirurg lukmana ýüz tutmaly we gerek bolsa, hassahana girmeli.

Bagyr we öt ýollarynda emel bejergisini (operasiýa) geçiren syrkawlara bir dan soň Arçman şypahanasynda täzenden dikeldiji (reabilitasion) bejergi iaklyk maslahat berilýär.

IX.6.

AŞGAZAN-İÇEĞE YOLUNYŇ HIRURGIKI KESELLILERE WE GARNYŇ ŞIKESLERI BILEN KESELLÄNLERE GÖZEGÇILIK.

ABDOMINAL HIRURGIYA BÖLÜMINIŇ NÄSAGLARYNYŇ GÖZEGÇILIGI

Abdominal hirurgiýa bölümüne garyn boşlugynyň agzalarynyň keselleri bilen näsaglar düşýär, hirurgika bejergi gaýra goýulmasyz, gyssagly ýa-da meýilnama boýunça amala aşyrylýar.

Garyn boşlugynyň synalarynyň keselleriniň esasy alamatlary:

1. Garynda agyry. Agyrynyň ýerleşşi keseliň häsiýetine bagly bolup durýar. Meselem, aşgazanyň baş kesellerinde we 12 barmak içegede, ýiti aşgazan asty mäziň sowuklamasynda sepirjekde agyry ýüze çykýar. Agyrynyň ýaýraýan çäkleri her hili bolýar. Meselem; holesestitde boýuna we sag egiňe ýaýraýar, guşaklaýjy agyrlar ýiti aşgazan asty mäziň sowuklamasynda tutgaý häsiýetli agyry-ichege geçmeksizliginde. Agyryň başlan wagty we onuň dowamylygy ähmiýetlidir.

2. Gusmaklyk. Aşgazandaky iýmiti agyzdan ýa-da burundan daşyna çykmagy.

3. Sarygaýnama. Sepirjek, gotyrdaky egmeginiň aşaklarynda we döş asty töwereklerinde sary gaýnamagy duýmaklyk. Bu gyzylödegiň nemli bardasynyň gyjynmagy we aşgazan şiresiniň turşulygy bilen baglydyr.

4. İçegede köp ýel ýygnanmagy.(meteorizm).

5. Täretin bozulmagy:

a) içgeçme — suwuk we ýygy-ýygy täretin bolmagy

b) içgatama — täretin içegede 2 günden köp bolmagy

c) içege geçmezliginde näsagyň täreti bolmaýar, ýel çykmaýar.

Hirurgiýa bölümüne meýilnama tertipde bejergi almaga düşýän näsaglar otaglara geçirilýärler. Lukmanyň gözegçiliginden soň ilkinji anyklaýyş barlagynyň meýilnamasy bellenýär. Barlag keseliň häsiýetine bagly bolýar. Aşgazan we 12 barmak içegäniň kesellerinde, 12 barmak içegäni we aşgazan endoskopiýa usuly bilen barlagyny geçirýärler.

Orta medisina işgäri näsagy geljekki barlaga taýýarlaýarlar. Onuň üçin 21.00 sagatdan soň iýmitlenmäni bes edýärler, näsaga sedatiw serişdeler berilýär.

Barlag günü irden şepagat uýasy näsagyň iýmitine, suwuklyk, dermanlary içmegine gözegçilik etmeli. Barlagdan 30 minut öň lukman — endoskopist görkezmesi bilen premedikasiýa edýärler. Promedolyň 2% ergini 1ml mukdarda,

1% atropin sulfat ergini 0,5ml mukdarda, 1% dimedrol ergini 0,5ml mukdarda en astyna goyberilyär.

Orta medisina işgäriniň ugratmagynda näsag endoskopiýa otagyna eltilýär. Eger halatda endoskopiýa barlaglar hirurgiki bejeriş bilen tamamlanylýar. Ýogyn içegäniň kesellerinde göni, sigma şekilli, ýokary galyan, kese, aýlawly aşak çykyşly we kör içegelerini endoskopiki barlaglaryny geçirýärler. Göni, sigma şekilli aýlawly içegäniň barlaglary üçin rektoromanoskopiýa amala aşyrylýar, ýölekli hölümli üçin kolonoskopiýa edilyär.

Kolonoskopiýa taýýarlyk:

1. 3-5 günün dowamynda - 4 belhiz.
2. Barlaga çenli 2 günün dowamynda içi süryanleri, kastor ýagyny içirmeli.
3. Barlag gününde gije we irden arassalaýjy klizma edilyär.

Hirurgiýa kesellerini anyklamak üçin rentgenologik usullaryny ulanylýarlar. Barlagdan öň 2 günläp hökmany berhiz saklamaly. Barlag syrkawyn ajöze geçirilýär.

Irrigoskopiýa taýýarlananda - ýogyn içegäniň rentgenokonstrast barlagy — işag ýeňil iýmit we köp mahallarda suw içmelidir. Barlagdan öň — arassalaýjy klizma goýulýar.

Ultra ses barlaga (USB) taýýarlananda näsag iýmiti 21.00 sagatdan soň iýmeli bolmaly. Barlag ajöze ýagdaýda geçirilýär. USB üçin arassalaýjy klizma lukmanyň kezmesi bilen edilyär.

Aşgazan şiresiniň barlagy we onuň turşulygyny anyklamak aşgazanyň işleýji ýagdaýyny kesgitlemek üçin uly ähmiýetlidir. Aşgazanyň bölüp çykaryş hem-de sekretor işjeňligini anyklamak üçin zond we gyzyklygyn usullaryny ulanylýarlar. Zond usulynda aşgazana zonduny burmudan ýa-da agzyndan aşgazana geçirýäler. Aşgazan şiresini ajöze ýagdaýda alýarlar, soňra bolsa sekretor işleýşini belgileýendirenden soň, tijendirme parenteral goýberilen dermanlar arkaly amala aşyrylýar (gastrit, perigastrit) ýa-da synag ertirlikler ulanmaly. Barlagyň zondsuz ýerleşiminde aşgazan şiresiniň turşulygy peşewiň reňkiniň üýtgemegi bilen kesgitleýär. Şol maksat bilen asidotest, radiotelemetriýa, disloid synagy we ýölekiler ulanylýarlar. Garyn boşlugynyň agzalarynyň hirurgiki kesel näsaglaryň iýmit keseline görä dürli-dürli bolýarlar. Aşgazanyň we 12 barmak içegäniň ýara kesellerinde 1-nji we 1^a saçagyny ulanylmalydyr. İçege kesellerinde bolsa — 3-nji we 4-nji saçaklary belleniýär. Näsaglar barlaglara, operasiýa taýýarlananda, hem-de operasiýadan soňky döwründe dürli klizmalary ulanylýarlar (arassalaýjy, ön, ýagly, gipertoniki, dermanly hem-de iýmittlendiriş).

Arassalaýjy klizma - eger näsagyň ýagdaýy oňat bolsa, klizmany ýörite

otagda geçirýärler. Näsagy çep gapdalyna ýatyryp, 2 dyzyny garyna tarap epläp, üsti kleyonkaly kuşetkada ýatymaly, ştatiwde Esmarh kružkasyny berkidip, oňa 0,5-1 litr 20°C temperaturaly suw guýmaly. Suw göýberip trubkasynan howany çykarmaly. Klizmanyň uçlugyna gliserin ýa-da wazelin çalyp, göni içegäniň anusyna girizýärler. Suwuň gidiş tizligi Esmarh kružkasynyň belendigi we trubkanyň diametri üýtgemegi bilen düzülýär. Suw goýberip bolandan soň rezin kružka ýapylýar, klizmanyň uçlugu aýyrylýar, näsaga bolsa täretgap berilýar.

Sifon klizması — bu klizmany geçirmek üçin lukman jogap berýär. Onuň üçin çüýşe guýgujy rezin trubkajygy uzynlygy 0,5-2 metr, diametri- 1 santimetrden az bolmadygy gerek bolýar. Resin trubkasynyň ortasynda çüýşe geçelgesi bardyr. Klizmanyň işleýiş prinsipi arabaglanşykly damarlar kanunynda esaslanandyr. Trubkanyň uýy göni içegä 40-50 sm çuňlukda göýberilýär we içegeden arassa suw akýança ýuwmalý. 20 °C temperaturaly 10 litrden az bolmadyk suw ulanmalydyr. Işlände içegä howa sorulmagy düýbünden gadagandyr, göýberilmeli däl.

Gipertoniki klizma - natriý hloridiň 10% ergini ulanylýar, içegäniň suwuklygynyň köpelmäge we işini ýokarlandyryýar, transudant ýagdaýynda gipertoniki klizmany geçirmek üçin uçlukly, armyt şekilli göwrümi 150 sm bolan rezin enjamy alyp, klizmany geçirmeli ýerine ýetirmeli.

Yagly klizma - 100-150ml 36°C temperaturaly ösümlik ýagy ulanylýar, täret maddalary yumşatmak üçin, göni içegäniň nemli bardasyny gyjyndyrmak üçin, ýag rezin balon arkaly göni içegä göberilýär.

Dermanly kiçi klizmalar - geçirmek üçin oblepiha ýagyny ulanylýarlar, çopan telpegiň jöwherini göýberýärler. Hlorogidrate derman klizması çaga hirurgiasynda giňden ulanylýar.

Iýmitlendiriji klizma - arassalaýjy klizmadan soň damjalaýyn bilen göni içegäniň ampulasyna dermanlyk iýmitler göýberilýär (glýukozanyň 5% ergini, aminokislotalaryň erginleri we beýlekiler).

Uçluklaryň arassalanýşy - olary ulanylandan soň 1 sagatlyk 1% hloraminli erginde ýa-da hlor hekiniň 2 % erginine salyp goýmaly. Soňra akar suwda ýuwup 30-40 minut sterilizasiýa etmeli. Ýörite gaplarda saklanymalydyr. Daşynda arassa uçluklar diýip ýazylan bolmalydyr.

Iç ýellenme — içi ýellenen syrkawýň içiniň ýelini aýyrmak üçin ýel çykaryjy turbajygy goýmaly. Ýel aýryjy turbajygyň uzynlygy 40 sm çenli bolmalydyr. Ahyrynda kese kesimi, bir näçe deşikleri bolýar. Turbajygyň kese kesimi 1 sm az bolmaly däl. Turba göni içegä 30 sm çenli çuňlukda goýberilmelidir. Beýleki uýy demir gaba sallanylýar. Ulanyp bolandan soň, ýel aýryjy turbany täret

dyndylaryndan ýurup. 1 sagat hlör hekiniň 2% ergininde ýa-da hlöraminin 1% zynine salynýar. Arassa akar suruda ýurup, 30-40 minut arassalamagy edip ara arassa „ýel aýryjy turbajyklar“ ýazgylý gapda saklanylýar.

Aşgazanynda operasiýa geçirilen näsaglara gözegçilik

Köp halatlarda aşgazanyň operasiýasy aşgazanyň baş keselinde, çişlerinde geçirilýär. Aşgazanyň ýara keseliniň daralma zerarly erbetleşeni näsaglarda aşgazan şiresiniň durgusy bolýar (aşgazan dolup duran ýaly, ýeňil duýmak üçin ýatýar) bu zatlaryň hemmesi bedeniň horlanmagyna, suw-duz alyş-lyşygynyň bozulmagyna, gipowitaminoza, ganda proteinleriň azalmagyna hem aýrýar. Aşgazanda operasiýa edilmezden ön belok, uglewod, duz alyş çalyşygynyň keltmelidir. Az-azdan ownuk iýmit hökmandyr, zerurdyr. Aşgazandaky operasiýadan soň burnundan aşgazana geçirilen zonda we drenaža indiividual gözegçilik etmelidir. Näsagyň ýagdaýynyň ähli üýtgeşmeleri (pulsunyň gatyşmagy, dem alyş, içiniň çişmegi, garynda ýiti agyrynyň bolmaklygy, garyn boşlugynda bir bada 20 ml köp suwuklygyň çykmagy) hökman lukmana habar bermelidir. Operasiýadan soňky ikinji gün parenteral iýmitlendirilenden soň az mukdarda enteral iýmit: 200-300ml çay berilýär. Soňra 1^o saçak bellenilýär, näsagyň bedenine gözegçilik edilýär. Dem alyş maşklary we operasiýadan soňky erleşmeleriň önüni almak çärelerini geçirmeli.

Garny ingili näsaglara gözegçilik

Garyn boşlugynyň uly ingileriniň operasiýa arkaly bejerilişi garyn içiniň gasyşynyň ýokarlanmagynyň diafragmanyň gümmeziniň yokarda durmagyna we dem alyş yetmezçiligine getirmekligi mümkin. Şonuň üçin operasiýadan öňki döwürde ingini eplenlen prostyn bilen garny içine çekilen ýagdaýda daňyp, geljekki operasiýa taýýarlanmaly. Operasiýadan öň näsag ýatan ýagdaýynda täret, peşew çykarmany öwrenýär. Erkeklerde gasyk ingisi aýrylan operasiýadan soň smurtgasyň çişmeginiň önüni alyş çäreleri üçin suspensoriýler goýulýar. Ingi erwezesiniň dokumalarynyň ýagdaýyna baglylykda näsaglara 2-5 günden günden turmak rugsat berýärler.

Öt çykaryjy ýollarynyň we bagyr keselli näsaglara gözegçilik

Ödün daşly kesellerinde näsaglara 5-nji saçak bellenilýär. Operasiýadan öňki döwürde agyrsyzlandyryan, spazm aýyryan dermanlar, zäherlenmä garşy bejeriş ýarlar. Mehaniki saraltmada ganyň lagtalanmagy bozulyp, gan akmak ýüze çykýar. Şonuň üçin operasiýadan öňki döwürde näsaglar gepatoprotektorlar

(bagyry gorayjy derman serişdeler- essensiyale), wikasol, kalsiýy hloridi alyarlar. Öt ýollaryndaky operasiýadan soň ýolunda ýerleşen drenaj turbajykdan öt çykyar. Orta medisina işgäri onuň mukdaryna we häsiýetine gözegçilik edilmelidir. Göni we göni däl bilirubiniň mukdaryny kesgitlenýändir. Öt bistulaly näsaglary gomeostazynyň dikelmek üçin içmäge ot berýärler. Täretniň we peşewiň renkini gözegçilik etmek hökmandyr.

Göni we ýogyn içegäniň hirurgiki kesellän näsaglaryň gözegçiligi
Operasiýadan öňki döwürde inçe we ýogyn içegelerin hirurgiki kesellere enjy berhiz bellenilýär. Operasiýa 3 gün galanda her gün irden we aşşam arassalayjy klizma edilýär: magniniň sulfaty (içini süryan), antibiotikler we beýleki dermanlar içegäniň (kesel dörediji mikroblar) patogen florasynyň üstün çykmak üçin bellenilýär. Göni içegäniň operasiýalaryndan soň näsagyň lukmany görkezmelerini jikme-jik yerine yetirmelidirler: şem salýarlar we şoňa meňzeşler. Operasiýadan öň göni içege jikme-jik taýarlanylýar. Arassalayjy klizma edilyr we ýamyz ýuwulýar. Operasiýadan soňky döwürde hökman kadaly iýmitlenme berjaý etmeli. İç çişme bolmaz ýaly, tikinleriniň ýagdaýyny üýtgemez ýaly we içegäniň işi güýçlener. Soňra göni içegä goýberilen trubkanyň gözegçilik hökmandyr. Täretden soň irinlemäniň önüni alyşy üçin hökman kalın permanganaty bilen daňylar etmeli we ýuwmaly.

Peritonitli näsaglara gözegçilik

Bu näsaglara agyr näsaglar degişli bolýar. Bularyň sagalmagy köp halatlarda lukmanyň görkezmelerine we gözegçiligine baglydyr. Başlangyç tapgyrda bejergisi komplekslidir. Zähergirlendiriji bejergisi bilen bilelikde protein, uglewod, ýaň çalyşyklaryny dikeltmeli we witamin bejergisini ulanmaly. Şonuň bilen bilelikde ganyň ultramelewşe şöhlenenmesi, gemosorbenewşe şöhlenenmesi, lazer immunstimulýasiýasy hem ulanylýar. Peritoneal dializ geçirilende hökman gary boşlugyna goýberilýär hem-de ondan çykýan suwuklyga gözegçilik etmeli. Ilk günlerden başlap öýken gaýraüzülmelerini önüni almak hökman gerekdir.

Täret fistulaly näsaglara gözegçilik etmek

İçege keselleriniň kynlaşmagynda şikeslerde, operasiýalarda täret fistulalary hökman fistulanyň töweregindäki derä gözegçilik etmelidir. Swişden çykýan hapalar irinlemäniň ýaralanmagyna getirýär. Hökman ýörite post düzlip, içegalyndylarynyň köp çykýan ýagdaýynda elektrosorujynyň kömegi bilen sorat almaladyr. Deriniň töweregini Lassaryň pastasy bilen çalmaly. Näsaglara suwuklyk

mikdarda bermeli: ýelmeýji plastyry ulanmagy deride maserasiýanyň
ýüçlenmegi zerarly gadagan.

İçge, aşgazan gan akması bilen näsaglara gözegçilik

İçge, aşgazan gan akması keselliler berk düşek düzgünini saklamalydyrlar.
ulara gyzgyn iýmit iýmek gadagandyr. İçge, aşgazan gan akması kofe
ýylygynyň gaýtarmaklygyny we gara reňkli täret ýüze çykýar. Näsagyň
asýynda ýörite nobatçy goýulýar. Näsaglara berlen görkezmeleri berk berjaý
meli: berk düşek düzgünini saklamak, garnynyň üstünde buz goýmak kä
abarlarda näsaga otagda fibrogastroskopiýa geçirilýär. Şu çäre geçirilende şepagat
masy kömek bermeli. Gyzylödegiň wena damarlaryň warikoz giňelmesinde gan
umasynda näsaga Blekmoryň zondy goýulýar. Näsag zondy aýyrmazlyk üçin
erkitmeli we gözegçilik etmelidir. Her 1,5-2 sagatdan gyzylödekde duran ballonyň
masy 20-30 min. dowamynda peseldilýär. Gyzylödegiň nemli bardasynda
malar bolmazlyk üçin. Soňra basyşy ilkinji ýagdaýyna getirmeli. Arterial gan
masy, pulsuny bedeniň her sagatdaky gyzgynyny, laborator görkezijiler üçin
agitlemäge ganyň alnyşy ýörite ymykly gözegçilik kagyzy alnyp barylýar.
ukmanyň görkezmesi bilen gemostatiki (gan saklaýan derman serişdeleri
lanmaklyk), terapiýa alnyp barylýar.

IX. 7 UROLOGIYA KESELLERI

Peşew agzalarynyň hirurgik bejergisi bilen urologiýa meşgullanýar (greç. Urologos, logos-okuw, öwrenme). Köplenç ýagdaýlarda urologik syrkawlar maşgallukmana ýüz tutýarlar. Ýygy-ýygdydan maşgala lukmanlar adaty dispanse-gözegçilik edilende peşew çykaryş ulgamynyň hirurgik kesellerini ýüzüň çykaryarlar.

Böwrek keselinden ejir çekýän adamlar köplenç guşaklykdaky agyrylardan peşew çykmasynyň bozulmalaryndan, çişmekden, kelle agyrydan, baş aýlanmakdan ejir çekýärler. Ýöne ençeme halatlarda böwregiň käbir keselleri (glomerulonefrit, piyelonefrit, peşew daş keseli we ş.m.) uzak wagtlaap hiç bir böwrek ýa-da umumy alamat bolmazdan geçip biler.

Eger näsag agyrydan ejir çekýän bolsa, ilki bilen onuň ýerleşýän ýerini takyklamak gerekdir, meselem, böwrek agyrylaryň gelip çykyşly köplenç agyry bilinde, siydik akalganyň näsazlygynda degişlilikde olaryň ugry boýunça, peşew haltanyň näsazlygynda – gasygyň ýokarsynda ýerleşýär.

Böwrekde daş bolmaklygy zerarly tutgaý tutanda agyrylaryň aşak, ýamyza aýaga, gasyga çekmek bilen häsiýetlidir. Peşewiň çykmasynyň bozulmalary peşewiň saklanmazlygyndan we peşewiň saklanmagyndan ybaratdyr. Peşewiň saklanmagy – işuriýa-peşew haltasynyň boşadylmagynyň mümkin dälligi.

Peşew çykmasynyň bozulmalary:

1. poliuriýa – gije-gündizki peşewiň mukdarynyň köpelmegi;
2. oligouriýa – peşew mukdarynyň 500 ml-den pese düşmegi;
3. pollakiuriýa – ýygy buşukmaklyk;
4. stranguriýa – agyryly buşukma;
5. enurez – peşewiň saklanmazlygy;
6. nikturiýa – gijeki diurezin köpelmekligi.

Peşew daş keseli, böwrek çiş keseli, böwrek ýenjik (trawma) bilen näsaglardaky gematuriýanyň bolmagy mümkin (peşewde eritrositleriň barlygy).

Urologik syrkawlarda gyzgynyň galmagy iriňli-çişli keseller bilen baglanyşykly.

Kliniki barlaglarda deri-örtügininiň reňkine, aşaky gabaklaryň çişmegine, derini gaşamagynyň yzylara, bilde, gasykda, ýumurtgajyklaryň haltasyndaky sähelçä çişmeginiň barlygyna üns berilýändir. Maşgala lukmany gan basyşyny galmagyna, peşewiň reňkine we mukdaryna, näsagyň iýmitlendirmesini üýtgeşiklerine üns bermeli.

Peşew bilen ownuk daşlar çykanda, şolaryň görnüşini, häsiýetini reňkin

keçirileni üns bilen derňäp, näsagy urologiýň ýanyna maslahata göýbermeli.

Peşew barlagy böwrek keseli anyklamak maksady we keseliň geçiş akymy akynda netije çykarmak üçin maşgala lukmana örän derwaýysdyr. Şonda näsag peşewiň umumy analizini tabşyrýar. Näsagyn gaty agyr ýagdaýynda peşew öýde ygnaý. Şondan soň maşgala şepagat uýasy ýa-da garyndaşlaryň kömegi bilen aglyk öýüniň derňew edilýän otaga eltilýär. Bu maksat bilen saglyk öýüniň derňew tagdan arassa, gury gap alynýar, şoňa näsagyn ady, atasynyn ady we dogulan enesi ýazylýar. Irden syrhow, jyns agzalarynyň ýuwuşdyrmadan soň taýarlan aba buşukýar. Onsoň peşewli gap saglyk öýüniň derňew edilýän otaga getirilýär.

Zimniskiniň synagy böwregiň işjeňlik barlaglarynyň näsagyn adaty düzgini ertlerinde amala aşyrylýandygyndan ybaratdyr. Synag gije-gündiziň dowamynda geçirilýär, näsag peşewiň her üç sagat ygnaýar (jemi 8 böleg bolýar). Synag umamlansoň siýdigiň her böleginiň mukdaryny ölçeýärler we onuň otnositel ykyzlygyny kesgitleýärler. Siýdikde gündizlik we gijelik diurezdaky mukdaryny eňeşdirmek bilen, gijelik ýa-da gündizlik diurezyň haýsysynyň üstün gelyändigini ilýärler. Otnositel dykyzlygynyň ulalmagy – giperstenuriýa, otnositel dykyzlygynyň eselmegi gipostenuriýa. Normada otnositel dykyzlygy 1012-1020.

Şonuň bilen bilelikde Neçiporenko, Kakowskiniň-Addisiň, Ambürze ynaglaryny geçirýärler.

Näsazlyk uýtgemeleriniň ojagyny kesgitlemek maksady bilen üç bulgurly synag geçirilýär. Syrhow irden jyns agzalarynyň ýuwuşdyrmadan soň yzly-yzyndan üç aba buşukýar. Şonuň bilen birlikde hasap etmeli: birinji böleginiň uýtgemeleri eşew äkidýän turbajyk üçin häsiýetli, üçünjki böleginiň - peşew haltasy üçin häsiýetli. Bölekleriň üçüsine-de-böwrek üçin häsiýetli.

Böwrekleriň konsentrasiýa işjeňliginiň ýokarlanmagy ýa-da peselmegi geljekki perasiýa üçin howp döredýär. Kesel kesgitlemesi goýmak üçin gurally barlag hat enjamlaşdyrylan saglyk öýde ýa-da keseli anyklaýyş merkezde geçirilýär. Böwrekleriň ultrases barlagyny geçirmek üçin näsagy ýörite taýarlamak gerek al.

Rentgenologik barlaglar rentgenoskopiýadan, rentgenografiýadan, ekskretor rografiýadan, angiografiýadan, kompýuter tomografiýadan ybarat.

Gözýetim rentgenografiýa geçirmecden ön näsag üç günläp berhiz saklaýar we onsoň oňa iki gezek arassalaýyş klizma geçirýärler.

Sistoskopiýa endoskopik usullara degişli kä-bir hassahanalarda böwrekleriň kanirlemegi geçirilýär.

Häzirkä zamanda ÝaMR (ýaderli-magnitly rezonans) wajyp ýer tutýandyr. Böwrek daş keseli urologiýada gaýra-goýylmasyz ýagdaýlaryň biridir. Köplenç

halatlarda böwrek sanjysynyň tutgaýy keseliň ilkinji ýüze çykmasy bolup durýar, bu adatça daşyň peşew akalga boýunça geçmekligine döreyär. Tutgaý, köplenç çarkandak ýoldan ulagly gidilende ýa-da uzak wagt pyýada ýörelenden soň duýdansyz başlanýar. Agyrylar guşaklykda mesgen tutýarlar we aşaklygyna peşew akalganyň ugry boýunça we jyns agzalaryna çekýärler. Agyry örän güýçlidir, näsag bitakat bolýar, düşekdäki ýagdaýyny üznüksiz üýtgedip durýar. Wagtal-wagtal agyrylar täzedan başlanýarlar we öňkiden-de güýçlenýärler. Tutgaý ýygy-ýygydan agyryly bugşukmak we dürli alamatlar (ýürek bulanma, gusmak, iç ýellenmek, uly täretiniň saklanmaklygy) bilen geçýär: kate anuriýa döreyär. Siýdikde eritrositler, belok ýüze çykýar. Agyry böwrek daşynyň ýa-da ýargajygynyň süýnmekligine ýüze çykarýar.

Böwrek sanjysynda ilkinji edilyän kömek: näsagy ýorgan-düşegine ýatyrp, gyzygyn suwly (40% suw bilen ýyladyjyny guşagyna goýmaly, ýa-da näsagy gyzygyn suwly legene oturtmaly, şonuň bilen birlikde baralgin, spazmolgon, noşpa edilyär. Syrkawy hassahana ýerleşdirensiň doly barlagdan geçirýärler.

Urologik näsaglar öý şertlerde-de gözegçilige mätäçdir. Syrkaw operasiýa çenli we hassahanadan çykarylansoň öýde bolýar.

Böwrek sanjymdan başga syrkawlarda çişmekler, gan basyşynyň beýiklenmegi bolup biler. Çişmegiň bejergisinde maşgala lukmany bugşukdyrýan derman serişdeleri ulanyp biler (gipotazid, furasemid). Gan basyşynyň beýiklenmegi bejerende maşgala lukman kardiolog bilen gipotenziv dermanlaryny (kapoten, atenolol, nifedipin) belläp biler.

Gümansyz, operasiýadan soň we keselhanadan çykarylansoň, näsaglar hökman berhiz tutmaly. Egerde näsaga böwrek daş keseli boýunça operasiýa edilen bolsa we aýyrlan daşlaryň düzümi belli bolsa, ýa-da syrkawyň berhizi-täze daşlar döremez ýaly gönükdirilen bolmaly.

Mysal üçin – urat we oksalat daşlar bolsa – berhizde haýwanlarynyň we guşlarynyň etleri çäkli bolmalydyr. Talap ediljekli çäklenen bolmalydyr, fosfat daşlarda-balyk, beýn.

Operasiýadan soň bolan dikinleri göwherli ýaşylyň 1% spirtli ergini çalmaly. Her gün içki geýimlerini çalşyrmaly. 15-20 gün operasiýadan soň näsaga suwa düşmäge rugsat berilýär. Legeniň içinde suwa düşmeklik gadagan edilyär.

Häzirki zamanda urologiýa näsaglarda ulanylyan bejeriş usullary: urguly-tolkun distansion litotripsiýasy, endoskopik hirurgiýa. „Yur“ aparat bilen adenomalaryny aýyrmak – operasiýadan soň döwrüni gysgaldylýarlar we näsaglaryň zähmet ukyplygyny tizräk dikeldilýärler.

Käbir halatlarda näsaglarda siýdigiň saklanmagy bolup biler. Şonuň sebäpleri

nerw bozulmagyndan tä peşew mäsiniň adenomasy bilen peşew ýolunyň ymagyna çenli.

Peşew saklanmagy mehaniki sebäpleri bilen baglanyşykly bolmasa, şonda kawa akýan suwuň sesi, ýa-da spazmotik dermanlaryň ulalmagy kömek p biler.

Maşgala lukmany näsagyň öýünde peşewi çykaryp biler, ýöne bu ýagdaýda pika-antiseptikany berjy etmelidir (bir gezek ulanylyan zyýansyzlandyrylan eter, ellik). Bu endik öýde diňe näsagyň agyr ýagdaýynda, hassahana leşdirmek mümkin däl ýagdaýynda geçirilýändir (mysal üçin IV topar rak). Ýeňli ýagdaýlarda bu endik hassahananyň şertlerinde geçirilýändir.

Aýallarda peşew akymy ýoly gysga bolansoň peşew çykarmak kyn däl. Siýdik haltanyň kateterizasiýasy keseli anyklaýyş, şeýle hem bejeriş maksatlaryn geçirilýär (peşewi barlag üçin almak, buşukmaklyk bozulanda, siýdik haltanyň lanan siýdikden boşatmak, zyýansyzlandyryjy erginler bilen siýdik haltany almak). Siýdik haltanyň kateterizasiýasy ýumşak rezin kateter bilen amala ýylyar. Peşew akdyryjy kanala göýbermezden ozal kateteri gaýnatmaly we zelin ýagy bilen çalmaly. Kateterizasiýada kateter boýunça peşew ýörite gaba manylyar.

Demirden yasalan katetery maşgala lukmana ulanmaga maslahat berilenok. Käbir urologik syrkawlar turbajyklar bilen we siýdik ýygnaýan gaplar bilen e bolýarlar. Şonuň ýaly ýagdaýlarda aseptika – antiseptikanyň berjy etmeklik n wajyp meseledir.

Peşewi saklanmazlygy bilen näsaglara çatalba aralygyň deri örtügilerine pugta etmeli, içki geýimlerini ýygy-ýygdan çalyşyp durmaly, pamperslary ulanmaly, ýeňli fizioterapewtik we derman serişdelerini ulanmaly.

Käbir ýagdaýlarda peşewiň mukdaryny azaltmak üçin adiurekrin ulanylyar. Böwrek zäherler bilen zäherlenende, ýa-da böwreginiň gidronefrozynda wreginiň gan aýlanmagy bozulýar, we şonuň netijesinde böwrek ýetmezçiligi ze çykýar. Munda emele gelyän gipoksiýa zerarly böwrek ýumajyklarynda kanalyklarda distrofiki üýtgemeler bolup geçýär. Ýiti böwrek ýetmezçiligi t başlaýar we umumy hal-ýagdaýyň agyrlıgy gusmaklyk, ýürek bulanmaklyk, m alyşyň we ýürek işjeňliginiň bozulmalary bilen yuze çykýar. Laborator mewlerde moçewinanyň we kreatininiň mukdary köpeliär. Alamatyna göre gaýra goýulmasyz kömegi edilen soň bu näsaglary ýiti zäherlemeler bölümine leşdirmek zerurdyr.

Dowamly böwrek ýetmezçiligi bilen näsaglarda böwrekleriň konsentrasiýa çiligi bozulýar. Näsagyň endamynda seýrek bolmadyk halatlarda ak tozanjyk

görmüşindäki moçewina kristaljyklarynyň çokundisi, ezet beriji gijelewik döreyar, ýatkeşlik bozulýar, ýadawlyk, symyljyk, kelle agyrysý peýda bolýar, soňra ukylyk we apatiýa emele gelyär, görüş bozulýar, soňabaka zäherlenme artýar, näsagyň aňy ýityär, näsag uremiýa komasyna düşýär. Şonuň ýaly näsaglar ýiti zäherlenmeler bölümüne ýatyrylýar.

Şonuň ýaly näsaglara seredeňde berhiziň saklanmaklyga uly üns bermeli. Ýymitiň düzüminde beloklaryň (etiň hasabyna gije-gündiziň dowamynda 40 gr. Çenli), duzyň mukdaryny azaltmaly.

Nefrologiýň maslahaty boýunça näsaga „emele böwrek” gural bilen gemodializ geçirilýär, ýa-da býwregiň transplantasiýasyny geçirmegi görkezilýär.

Böwrek we peşew akalganyň turbajyklaryň kesellerinde sagaldyş bedenterbiýanyň we derman otlaryň ulanmagy örän wajyp ýer tutýar.

Türkmenistanda ösýän derman otlardan it burun, mekgejoweniň gulpagy, naryp, kyrk bogun in peýdalydyr.

ŞÜŇKLERIŇ DÖWÜKLERI WE BOGUNLARYŇ ÇYKYKLARY ŞIKES BÖLÜMINIŇ NÄSAGLARYNA GÖZEGÇILIK

Şikes bölüminde daýanç-hereket ulgamynyň şikesi bolan näsaglar ýatýar (çyk, döwürük we ş.m.). Şikes bölüminiň näsaglarynyň esasy arzy: agyry, ahyrlaryň rylmagy, işleýşiniň bozulmagy, ahyrlaryň uzynlygynyň üýtgemesi, süňk yrdysy.

Näsaglary şikes bölüminiň kabul ediş bölümüne düşende, orta medisina işgäri ragoýulmasyz kömek bermekde işjeň hereket edýärler, ulaglaşdyrmakda nanyň görkezmelerini doly ýerine ýetirmek, janyňa howp salýan gan akmany en-tiz wagtlaýyn saklamak, kliniki ölüm halatda ýüregiň ýapyk massaży we eli dem alyş etmeli. Näsaglar şikes bölümüne tiz kömek maşyny arkaly eltilýär. Kdalynda hem medisina işgäri bolmaly. Lukmanyň kliniki gözegçiliginden soň aga 2 ön we gapdal tarapdan rentgen barlagy edilýär. Orta medisina işgäri agy rentgen bölümüne eltyär, barlaglardan soň näsagy habardar bolup zemmere irýär we ony operasiýa ýa-da sargy otagyna geçirýär.

Çykykly näsaglara gözegçilik

Süňkleriň bogun uçlaryň yerinden doly süýşmegine çykyk diýilýär. Çykygy ine salmak üçin hökmany şertler: doly agyrsyzlandyрма we myşsalaryň doly yşatmaklygy.

Şikeslenmekden soňky çykyklaryň bejergisi üç tapgyrdan durýar: çykygy ine salmaklyk, ahyrlaryň immobilizasiýasy we işleýşiniň dikeldilmegidir.

Orta medisina işgäri çykygy salmaga gatnaşýar. Eger lukman - trawmotolog ygy Janelidze boýunça saljak bolsa, şepagat uýasy gerek ýagdaýyny döretmäge naşýar, mysal üçin, omuz çykygynda näsagy stolda gapdala ýatyryrlar, agyň kellesi stol bilen deň beýiklikde bolmalydyr, eli stol bilen tumboçkanyň syndaky boşlukda sallanyp durmalydyr. Şepagat uýasy näsagyň eline agyr berýär. 20-30 minutdan soň myşsalaryň gowşamagy bolýar we çykygy yeňil yp bolýar. Aşaky ahyrlaryň çykygynda salmagy Kollen — Janelidzeniň usuly en amala aşyrylýar. Şepagat uýasy näsagy stola ýatyryr, yöne aýagy stoluň rasynda sallanyp durýar. Çykygy salmak 20-25 minutdan amala aşyrylýar. Ita medisina işgäri bejerişni beýleki usullaryna hem gatnaşýar. Çykygy salandan 1 gips daňysy ýa-da berkitmegiň beýleki görnüşleri goýulýar. Mysal üçin

omuzyň çykygynda Dezonyň daňysy bilen çäklenýärler. Çykygy salandan soň rahatlylyk görkezilendir. Näsagyň egin-eşigini çalyşmaly, iýmitlenmäge, uly we kiçi täretlerde kömek bermeli. Çatalba aralygyna hem wagtly-wagtynda gözegçilik etmeli. Medisina işgäri bejeriş maşklaryny gözegçilik etmeli.

Sünkleri döwlen näsaglara gözegçilik etmek

Sünkleri döwülen näsaglary bejermekde aşakdakylar yerine yetirmelidir.

a) Näsagyň jany üçin goreş (gan akmagy saklamak).

b) Agyrsyzlandyrmak.

c) Repozisiýa — döwük sünk bölejiklerini düzmek (el, aparat we operasiýa usuly bilen).

d) Berkitmek ýa-da hereketsizlendirmek sünk bölejiklerini, sünkler bityänça saklamak (gips daňysy, aparat usuly, operasiýa bilen).

e) Bejeriş bedenterbiýesi we umumy berkidiji bejeriş, sünk gabarçygynyň emele gelmegi.

Gips sargynyň taýýarlanyşy.

Gips daňysy kalsiniň sulfaty bintlere gatlaklanyp taýarlanylýar. Dürli inli bintlere, uzynlygy 1,5-2 metr eplenilgi suwa salýarlar. Olar ezilensoň, ýeňiljek sykyp gips daňysy üçin ulanylýarlar. Daňylaryň görnüşleri: aýlawly, longet, longet aýlawly, gutarnykly, paýapyl görnüşli gips. Gips daňysyny ölçemek sag ahryr boýunça amala aşyrylýar. Şikeslenen ahyr gerek ýagdaýda berkidilýär. Şeýle fiziologiki ýagdaý bogunlaryň kyn süýşmekligine we ankilozyň önüni almaklyga ýardam edýär. Omuz bognunyň orta fiziologik ýagdaýlarynda gapdala 60°, omuzy öňe çykarmak 15-20°, tirsek bognuny epmek 90° burçda, çanaklyk bud bogunyň 175° epmek dyz bogun üçin göni ýagdaý, injik daban boguny 90° burçda epmek. Gips daňysyny lukman goýýar, oňa şepagat uýasy kömekleşýär. Gips daňyly näsaglara gözegçilik edilende otag şepagat uýasy barmaklarynyň uçlarynyň ýagdaýyna gözegçilik etmelidir. Onuň reňki üýtgände we sowanda lukmana habar bermeli. Otag şepagat uýasy näsaglara gözegçiligi amala aşyryar: ýüzüň irki ýuwmagynda kömek edýär, agyz boşlugyny arassalamakda, iýmitlenmekde, täretlerde kömek etmelidir. Gips daňyly näsaglaryň çatalba arasyna gözegçilik edende habardar bolmak zerur, zeper ýetmez ýaly we suw guýylmaz ýaly. Otag şepagat uýasy näsagy zemmere ýatyryp, ony sargy otagyna eltyär. Şu halatda gips daňysynyň bütewligini bozmazlyk üçin habardar bolmalydyr.

Apparat bejergidäki näsaglara gözegçilik

Ünki döwürli näsaglaryň aparat usulyňyň esasy immobilizasiýa bolup durýar. Ibede Ilizarowyň, Guduşauriniň, Wolkow-Oganesýanyň basyş distraksion iratlary ulanylýar. Ilizarowyň aparaty goýulanda süňk bölekleriniň arasynda endikulyar çişler geçirilýär. Olara bolsa demir halkalar berkidilýär. Yokarda ilan aparatlaryň ähmiýeti şikeslenen ahylrlaryň şikesden soň ahyr bilen negi öwredilýär. Otag şepagat uýasy bedene gözegçilik etmäge kömek edýär. Iratyň bütewliligi we simleriň geçirilen yeriniň ýagdaýyna gözegçilik etmelidir. manyň we otag lukmanyň bilelikde görkezmeleri gündeki basyşyny ýa-da aksiyasyny ahylrlaryň uzalmasyny ýa-da keltelmegini amala aşyrýar.

Çekdirilmeli näsaglara gözegçilik etmek

Çekdirmäň 2 görnüşi bar: şeppeşik plastyr we skelet. Şeppeşik plastyr lirilme köp halatlarda çagalarda döwürgi bejermekde ulanylýar, skelet çekdirme geçirilende ulanylýar we süňkleriň anatom-funksional aýratynlygyna baglydyr. Süňki döwlende simi ökje süňkiden geçirilýär. Omuz döwlende bolsa tirsek itgisinden geçirilýär. Aşaky ahylrlaryň süňkleri döwürlende we çekdirilme ynda bejerilende, ahyr Belleriň şinasynda bejerilende üstüne goýulýar. Skelet lirilende belli bir agramy bolan näsagyň agramyna, ýaşyna, myşsasynyň ine bagly bolan ýük asylýar. But süňki döwürlende skelet çekdirilmedäki ýüküň my bedeniň agramyna 15% bolmaly we 10% injik süňk döwürlende. Skelet ilmegiň dowamlylygy 3-6 hepde. Skelet çekdirmede ýatan näsaglaryň enine, agzyna, saçyna, gulagyna, dyrnagyna gözegçilik etmelidir. Olar bilen man her gün dem alyş maşklaryny geçirmeli, bejeriş-bedenterbiýelerini hem rmeli. Olar ýaly näsaglara iýmit iýende kömek etmelidir. Ýagyrlarynyň ni almalydyr, wagty-wagtynda antiseptik erginler bilen simleriň töweregini salamalydyr.

Döwürgi operatiw bejergiden soň näsaglara gözegçilik

Döwürkleriň operatiw usuly ekstramedullýar (süňk ýiliginin kanalynyň yndan) we intromedullýar (süňk ýiliginin kanalynyň içinden) osteosintezden şk döwürklerini berkitmegi) ýörite steržen ulanmakdan ybaratdyr. Häzirki tda süňk böleklerini berkitmek üçin süňk ýelimini we süňkleriň ultrases kdimmesi ulanylýar. Operasiýadan soňky döwürdäki gözegçilik nerw ulgamynyň

ýürek-damar, dem alyş organlarynyň, iýmit sındiriş, peşew bölüp çykaryş, ýagny kynlaşmalaryň önüni almaklygy öz içine alýar. Operasiýadan soňky ýara günde ki gözegçiligi geçirilýär. Sünk gabarçagyňyň emele gelmegi üçin elektromagnit meýdany, geleeonlar modulirlenen hemişelik ýa-da impuls elektrik togy ulanylýar. Otag şepagat uýasy näsagyň bejeriş beden terbiýeleri we fizioterapewtiki emleýişe gözegçilik etmelidir.

YANYKDA, ELEKTROŞIKESLERDE WE SOWUK ALMAKLYKDA ILKINJI MEDISINA KÖMEGI

Yanyk – bu ýokary gyrgyznlygynyň täsiri astynda dera we onyň aşagyndaky şak dokumalara zeper getirmek diýip aýdylýar. Yanyklar gyrgyzn suwdan, dan, közden, ýalyndan, başga gyrgyzn zatlardan bolýar. Yanyklar ýerli tatlar boýunça dört derjelere bölünýär:

derejede – bu ýüzleý yanyk, onda diňe deriniň önki diwaryna zeper ýetýär, de gyzarmaklyk we çiş bar.

I derejede – bu ýanygy epidermisiň aşagyna geçýär, epidermisiň yanyk garmasy ýüze çykýar. Gyzyly we çişli derede serozly suw bilen pakgarmalar

II A derejede iki topara bölünýär: aşagyndaky ýumşak dokumalaryň ýüzleý egi. Yanan deriň reňki gyzyly, çiş bilen we kä ýerlerde hem gara reňkli ojaklar

II B – bu ýumşak dokumalaryň çuňli ölmegi, yanan ýerinde köp gara reňkli dar bar, ýanyp gara bolan deri düýrlenýär.

V derejede – hemme ýumşak dokumalar sünke çenli ýanýar.

Öýde maşgala lukmany ýada maşgala şepagat uýýasy, yanyklar bilen näsaga le ilkinji kömegi bermeli: näsagy ýangyndan aýyrmaly, soň oňa agyryny rmak üçin narkotik däl serişdeleri etmeli meselem: analgin, nosagin, baralgin. agyň eşigini aýyrmaly. Yanan ýerini sowuk suwda saklamaly, ýana şol ýere goýmaly. Mesge ýada çigit ýag çalsaň bolýar. Eger bar bolsa sowuk riwanoliň da furasilliniň erginler bilen arassa daňy goýmaly. Penisilliniň ýa-da omisyniň ýagy bilen arassa daňy goýsaň has gowy bolar.

Eger ýanygyň meýdany (I-II derejede) giň bolsa ýa-da yanyk çuň derejede sa (III-IV) näsagy tiz kömegiň usully bilen hökman S.A. Niýazow adyndaky lkara medisina merkezine şol ýerde yanyk merkezä getirmeli. Welaýatlarda etrablarda yanyk builen näsaglary keselhananyň hirurgiýa bölümüne ýatyrmaly. er näsagda ýüzinde we kellesinde yanyk bolsa ony hem hökman keselhana yrmaly, sabäbi ýokardaky dem alyş ýollaryň ýanygy bolmagy mümkin, ol bolsa y dem ýetmezçilik berip biler.

Elektroşikerlenme – bu adamyň enamyna elektrik togy bilen zeperlenme ýär. Elektrikşiker näsaga köp zyýan berýär, onyň merkezi nerw ulgamyna, egine, hemme wajyp agzalaryň ýerine ýetirýän işleri bozylyar. Elektrik şok

ýüze çykyär. Näsagyň dem alyş we ýüreg-damar merkezleriň ysmaz alamatlary bolýär, in agyr gaýra ýürelmeler bu syrkowýň demi we ýüregi duryär onyň jany kar-kara ýagdaýa düşýär. Maşgala lukmanyň ýa-da şepagat uýaýasynyň ilkinji kömegi şundan ubarat: näsagy elektrik simden boşatmaly rezin ýa-da agaç zatlar bilen soň kliniki ölüm pursatynda näsagy janlandyrmaly täzeden direldiş çäreleri 4-5 mintýň içinde geçirmeli. Näsagy gaty ýerde ýatyryp, kellesini ýüze çekip dem alyş ýollaryny açmaly soň oňa emeli usul bilen dem aldyrmaly agyrdan agza howa üflemeli we göni däl ýüregýň owkalamagyny ýerine ýetirmeli. Şonyň üçin lukman çep elliniň maýasyny döşüň aşak bölüğine goýup, ýustine sag elliniň maýasyny goýup ýüregini owkalaýar edýär. Emeli dem alyşy köpelenç “agyrdan-agza” edilyär ony 20 gezek bir minutda etmeli. Ýüregýň owkalamasyny bir minutda 70-80 gezek etmeli. Eger bir lukman täzeden direldiş çäreleri geçirýän bolsa onda ol 2 gezek emeli dem aldyryş etmeli, näsagyň dem alyş ýollaryna üfläp, soň bolsa 15 gezek ýüregýň owkalamasyny etmeli. Eger iki lukmanlar direldiş çäreleri geçirýän bolsa, onda bir lukman emeli dem aldyryş “agyrdan-agza” edýär ikinjisi bolsa ýüregýň göni däl owkalamagyny geçirýär, iki sany lukmanlar işlände 1 gezek emeli dem aldyryşa 5 gezek ýüregýň göni däl owkalamasyny etmeli. Direlderiş çäreleri dowam etmeli tiz kömek gelyänçä, näsagy umumy reanimasiýa bölümüne ýatyrmaly,

Kämahal elektrosikez yeňil derejede geçmegi mümkin: näsagyň huşy wagytlynça ýityär, soň özine gelip umumy ysgynsyzlyga, ýüregde agyra arzylar edýär. Şu ýagdaýda tiz kömegi bilen näsagy hökman keselhananyň hirurgiýa bölümünde ýatyrmaly. Şu näsagda ýüregýň uruşy bozulmagy mümkin, ýada ýüregýň durmagy mümkin.

Sowuk almaklyk – bu şikez örän sowuk suwdan, buzdan, gardan bolýär. Köplenç näsagyň burnyň, gulaklaryň we essama aýaklarda keseliň yerli alamatlary ýüze çykyär.

Sowuk almagynyň dokumalaryna zeper ýetmezçiligýň çunlugy boýunça dört derejesi bolýär:

I derejede sowukdan gan damarlar gysylansoň, aýaklaryň dabanyň we barmaklaryň derisi ak bolýär, aýakda agyry we gurma alamatlar bar. I dereje bu ýüzleý sowuk almaklyk yeňil dreje.

II derejede aýagyň derisinde gögerme, çiş we pakgarmalar gyzylymtyl suw bilen emel gelyär, näsagda gýüşli agyry döreyär.

III derejede – deriniň we onyň astyndaky dokumalaryň ýüzleý ölmegi bar, aýagyň reňki gök, çiş bilen pakgarmalardan başga gara reňkli ojaklar bar – bu dokumalaryň ölmegiň ojaklary.

IV derejede – bu çuň drejede sowuk almaklyk, ýumşak dokumalaryň ölmegi ke çenli ýaýraýar. Dokumalaryň ölmegi iki hili bar: gurry we öl hili, in agyr we rypty öl hili sebäbi ol basym ýaýraýar we näsaga zäherlenme alamatlary çykarýar. Maňgala lukmanyň we şepagat uýasynyň ilkinji kömegi: näsagy ýylyt salmaly, ony özüni ýylytmaly gurry eşikleri, gyzgyn çay ýa-da arak berip. I derejede aýagyny owkalamaly, oňa arak ýa-da spirt çalmaly, aýagyny mylaýym ra salyp, kem-kemden suwyň gyzgynlagyny 40° çenli ýetirmeli. Sowuk degen e gar çalmak maslahat berlenok sebäbi gar derinin tutuşlygyny bozýar we ança ýollar aşýar. Eger sowuk almaklyk II-III-IV derejede bolsa onda näsaga ry aýrmak üçin analgin, ýa-da nosagin ýa-da baralgin etmeli, aýagyna arassa ry goýup näsagy tiz kömegi bilen keselhana hirurgiýa bölümüne ýatymaly.

ÝYLAN ÇAKMAK BARADA DÜŞÜNJE, ILKINJI KÖMEK, UMUMY BEJERILŞI, ÖÝDE, MEÝDANDA SEREDILŞI

Türkmenistanyň zäherli ýylanlary zähersiz ýylanlaryndan zäherleýji aparatynyň barlygy bilen tapawutlanýar. Ol çykaryjy arkalardan we ýörite zäherli dillerden durýar. Zäherli mázler gözünüňiň agyragynda we yzragynda ýerleşipdir. Olaryň daşy biri dokuma kapsulasy bilen örtülen bolýar we düzümindäki zäherlerini akarlaryň üsti bilen önki çekge muskullaryň ýygrylmagy netijede daşary çykýar. Zäherli diller başga dillerden iýri bolýar we yokarky ände ýörite gabyk bilen örtüle bolup ýerleşýär. Ýylanyň äňleri ýylpyk bolanda bu dişleri diline görä gorizontaý ýerleşipdir, Agzyny açan wagty wertikaý ýagdaýa gelyär. Yylan dişläp wagtynda zäher mázlerinden diliniň okuna görä ýerleşen kanalyjklardan gaýdýar we onuň ujunyň yokarsynda açylýar. Zäherli diliniň uzynlygy ýylanyň görnüşine görä 0,5 den 1,5sm çenli bolýar Yylan çakandan soň deride özüne mahsus yz galyar. Egerde zähersiz ýylan çaksa maýda nokatjyklardan düzülen 4 dik setir yz galyar. Olaryň içkisi daşkysyndan uzyn bolýar. Egerde zäherli ýylan çaksa 2 setir parallel nokatjyklardan düzüle yz galyar. Onuň gadalyndan bolsa zäherli dillerden ýara nokatjyk görmüşinde yz galyar.

Türkmenistanyň zäherli ýylanlaryndan 4 sanysy görnüşü bar:

Kepjebaş (Kobra), Göklors (Gürza), Galkanburun , Alahöwren (Efa).

Kepjebaş-bu uzynlygy 175-sm bolan iri ýylan. Reňki köpleç sary, kä halatlarda goňur we gara gabat gelyär. Boýunda keseligine ýerleşen 1,2 çal reňk çyzyk bolýar Onuň esasy başga ýylanlardan aýratynlygy duşmanyny göreňde bedeniniň iň yokarky bölegini galdyryp haýbatly görnüşü alýar. Şonuň bilen bilelikde onuň bölümi hem çişýär. Bu ýylan ýylylygy gowy güýrýär we gündiz aw edýär. Gyşda Gurbansoltan aýynyň başyna çenli gyş ukusynda bolýar. Güniň ýylamagy bilen olar janlanlanyp ýaşayş jaýlaryna, bakjalara, baglara, gezelenç edýärler, ýulyň ahyrynda bolsa ýumurtga taşlaýarlar.

Göklors-iri ýylan uzynlygy 1500-2700 mm çenli bolýar, reňki çal ýa-da çalymtysary, arkasynda iri çal-goňur tegmiller bolýar. Aýratynlandyrylan häsiýetibedenininden gowy araçäklenen üç burç kellesi. Köplenç bu ýylan suwuň golaýynda ýaşayar. gijesine aw edýär duşmanyny göreňde ses çykaryar üstüne özünü oklaýar. Gyş ukusy wagty howanyň şertlerine bagly bolýar olar nowruz aýynyň ahyrynda oýanýarlar. Alp-Arslan aýynyň ahyryna 2-21 çenli ýumurtga taşlaýarlar.

Alahöwren-ol ýylan däl 70-75sm uzynlykda, sary ýa-da goňurymtyl-çal reňkde ýar. Bedeniniň gapdalynda aýyk zigzak gömüşi çyzyklar geçýär. Kellesi leninden gowy araçaklenýär, kellesinde agymtyl reňkde surajyklar bolýar, özi n bu ýylan töweregiň reňkine görä üýtgemäge ukyplydyr. Gijeleme aw edýär. Örän gaharjaň ýylan, gýş aýlarynda olar ýaryklarda ýaşayar. Bu ýylan çagasyn iligine dogýar, 3-15 çenli çaga taşlayar.

Galkan, burun 68-90sm, uzynlykdaky çalyymtyl-sary, gara reňkli kiçiräk ýylan, leniniň 2- gapdalynda garaňky reňkde tegmil, bedeniniň ortasynda bolsa çal yl reňkde keseligine çyzyklar geçýär, kellesinde özboluşly surat bolýar. Ol plenç gijeleme awlayar, Ruhnama aýynyň ahyrynda gýş ukusyna gidýär, rbansoltan aýynyň başyna turýar. Ol çagasyny diriligine dogyryar, 3-8 çenli çaga taşlayar.

Ýylanyň zäheri barada maglumat

Ýylanyň zäheri- goýu şepbeşik suwuklyk, silkelesen köpürjikleyär. Kepjebaşyň ieri- ýaşylymytl reňkde, göklors we galkanburnyň zäheri ýantar-sary reňkde höwreniňki-sary reňkde. Ýylan 1-nji gezek çakanda zäheriniň 45-60% pürkyär, iji gezekde onuň mukdary azalýar. Ol bolsa onuň düzüminde beloklaryň lygyny subut edýär. Gury zäher näzik teňňejikler ýa- da ýiti gyraly plastinkajyk müşinde bolýar. Ýylanyň zäheri biologik aktiw maddanyň çylşyrymly toplumy up durýar, Düzüminde proteinler, lipoproteitler, peptonlar, Musin, Duzlar, purin slar, dürli mikroelementler, epitelial galyndylar bolýar. Emma onuň esasy toksiki irini belok tebigatly maddalar ýüze çykaryar, Dürli fermentleriň bolmagy hem iptomlaryň dürliligi bilen düşündirilýär.

Ýylanyň zäheriniň täsiri organizmiň gurluşyna, Nerw sistemanyň ýagdaýyna, ieriň dozasyyna, ýylanyň ýaşyna, ýylyň paslyna, dişlenen ýeriňe bagly bolýar. erde ýylan kellä ýakyn çaksa onda kliniki alamatlar has agyr ýüze çykýar. erde ýylanyň zäheri göni gana düşse onda göni ölüme getirýar. Her bir ýylan ieri üçin kliniki alamatlar mahsus bolýar. Kepjebaş çakanda mionewral siýetdäki hadysalar ýüze çykýar. Egerde göklors ýa-da alahöwren çaksa onda ýçli agyry ýüze çykýar. Bir näçe wagytdan soň töweregine ýaýraýan morragik çiş emele gelyär, şol yeriniň derisi gögümtil ýa-da çal reňkde bolýar. şlenen ýerde seroz ýa-da ganly gabarçaklar emele gelyär, ol ýere limfadenit e limfangit goşulýar.

Zäherli ýylanlar çakanda tiz kömek bermegiň görnüşleri

Zäherli ýylan çakanda onuň esasy bejerilişi ilkinji kömek bermekden we stasionarda soňky bejerilişi geçirmekden durýar. Önki döwürlerde türkmen tebipleri şol ýerden gyzdyrylan demir goýmak bilen ýa-da şol ýeri kesip aýyrmak bilen bejeripdirler. Häzirki wagtda ýakmaklyk, kesmeklik, gadagan edilýär. Sebäbi, dokumalaryň rezistentligi peselýär, çişler, agyryýar, köpeliýar, bogun ýelmemeklik bolsa dokumalaryň trofikasyna we limfa aýlanyşa uly zyýan ýetirýär, gangrena getirip bilýär.

Ilkinji kömek

Ilkinji kömegi bermekligiň dogry geçirilmegi soňky bejergä uly täsirini ýetirýär. Ýylan çakandan soň 10-15 min-ň. dowamynda zäheri gandan sorup aýyrmaly we azajyk kesip ganyň birnäçe damjasyny göýbermeli. Soňra ýara ýod çalmaly, soňra imobilizasiýa etmeli. Yylanyň zäherine garşy syworotka göýbermeli, çay, süýt mineral suw, kofe, içirmeli, ýara aseptiki daňy goýmaly, soňra gorizonta ýagdaýda näsagy bejeriş kärhanasyna eltmeli.

Lukmandan öňki medisina kömegi

Bular oba medisina punktlarynda geçirilýär. Ilki bilen zähre garşy syworotka göýberilýär (3000-AE gaty agyr ýagdaý-da, 500-1000 AE-agyr ýeňil derejede.)

Aşgazan-içege gan akmalarda 1-çemçeden her 3-4 sagatdan gemofobin içirilýär. Umumy dezintoksikasion terapiýa geçirilýär.

Ilkinji lukman kömegi

Bu etap tejribeli lukman tarapyndan geçirilýär. Ilki bilen polewalent ýa-da monowalent syworotka edilýär, soňra ýürek glikozitleri 0,05% strofantin, 0,06% korglyukon, 10% CaCl ýa-da glyukonat Ca edilýär. Şonuň bilen bilelikde çyglyndyrylan kislorod berilýär. Infuzion terapiýa geçirilýär-glyukoza-insulin garyndysy 30min dowamynda goýberilýär. Şu çäreler ýüregiň giperkali durmaklygynyň önüni almak üçin geçirilýär. 10-milli 8,4% natriý gidrokabonatyň ergini göýberilýär. Şu etapda gemotransfuziýa geçirilýär (reopoliglyukin, poleglyukin, želatinol, gemodez, protein, 5-10% glyukoza ergini ulanylýar.) Simptomatik terapiýa geçirilýär, witaminler, kardiomin, porazol, antibiotikler,

edrol, sernaya kislota magnezia, epsilon-aminokapron kislota ulanylyar. Sokain blokadasyny geçirmek hem maslahat berilyär, ýaranyň ýerli bejergisi geçirilyär. Gaty agyr ýagdaýlarda näsaga bejerginiň indiki tapgyrlaryny hem bermeli.

Kwalifikasirlenen medisina kömegi

Ol aşakdaky çärelerden durýar:

Gemokoagulyasiya sistemasynyň barlaýan ganyň, peşewiň umumy analizini alandan, ganyň toparyny we rezus-factoryny kesgitlemekden ybarat. Ganyň ömünde umumy beloklaryň, moçewinanyň, kreateniniň, gematakriti, bagyr balaryny geçirmekden, Reberg-Tareýewiň probasyny geçirmekden we suwuň insyna we diureza baha bermekden durýar. EKG geçirilyär.

Bu etapda lukmanyň esasy maksady ganyň esasy göwrümini dolmak. Ýiti öňek ýetmezçilik bilen elektrolit balans bilen gemokoagulopotiya bilen eşmek. Ýaralanan ahylarda ýaraň emele getiren çişini kaliý permongonatyň nine öllenen esgi bilen dolamaly. Gemorragik gabarçaklary açanmyzdan soňra jnawskiniň çalgysy bilen daňy goýmaly. Ony 3-4 güniň dowamynda talamaly. Soňra ýarany permanganat kaliýiň ergini bilen ýuwup durmaly. Iaglara uglewodlara we elektrolitlere baý bolan iýmit bermeli. Razotomiyanyň önüni almak bilen näsaga LESPENEPRIIL. nastoýkasyny bermeli.

Spesilizirlenen medisina kömegi

Bu agyr intoksikasiýaly näsaglarda geçirilyär. Yara ýerli bejergi geçirmekden gaza intoksikasiýanyň dürli sindromlaryny yok etmek üçin intensiw terapiya ap barylyar. Ol hem merkezi nerw sistemanyň, dem alyş ýetmezçiliginiň, gan inşygynyň bozulmagynyň trombogemorragik sindromyň we ýiti böwrek neççiliginiň önüni almaklyga gönükdirilendir.

Gaýraüzülmeleriň profilaktikasy.

Ýylanly ýerlerde ilatyň arasynda sanitar düşündiriş işlerini geçirmeli. Ilata çägi kömek bermeklige öwretmeli, ýaz-tomus aýlary ýylan çykanda gerekli önümler bilen doly üpjün bolmaly, bejeriş bedenterbiýe geçirmeklik maslahat berilýär.

Dispanserizasiya we rehabilitasiya

Yokarda agzalan bejerginiň metodlary ulanylsa intoksikasiýany doly aýryp näsagy kadaly ýagdaýyna getirip bolýar. Ýylan çakandan soň kyn bitýän ýaralar, nekrozlar osteomieliit, ankilos bolup bilýär. Şol näsaglara hirurgyň dispanser gözegçiligi gerek. Olarda mydama ganyň peşewiň umumy analizini, Klirens testlerini Reberg-Tareýewiň probalaryny, rentgenologik we funksional barlaglar geçirip durmaly. Ýaraň töweregindaki dokumalar aýrylýar, Meňli ýazwa emele getirýär. Organizme düşenden soňra intoksikasiýanyň alamatlary ýüze çykýar ýataklyk, başaýlanma, özünden gitmek, üşütmek, ýürek bulanma, gaýtarma, epi-gastral böleginde agyry. ganynda gemoglobiniň, leykositleriň, eritrositleriň sany peselýär gemoliz ýüze çykýar, SOE ýokarlanýar, bilirubiniň mukdary köpeliýär, peşewiň düzüminde gan, belok, silindr peýda bolýar. Soňra ýiti böwrek ýetmezçiligiň alamatlary ýüze çykýar. Gan basyşyň pese düşmegi, suw-duz balansynyň bozulmagy gemokonsentrasiya, kapelyar-wenoz giperemiya, gan öymeler, DWS-sindromy, ganyň lagtalamnazlygy bolup, şok ýagdaýa getirýär. Ýürek gowşaklygy dem alyş nädogry bolýar. Kepjebaşyň çakmagy güýçli agyryny ýüze çykarýar. Köp ýaýramadyk çişler bolýar, derisiniň reňki üýtgemeyär, ýaradan gan akma bolýar. Organizmde intoksikasiya çalt emele gelyär. Adamda gowşaklyk depressiýa, gorky, uklylyk, dem alyş kynlaşýar, huşyň gowşamagy, ýürek bulanma, synçgylawuk, gusmak, ýuwdynyp bilmezlik, sülekeyniň akmagy, glossit ýüze çykýar. Başgada taktil we agyryny duýujylygy peselýär. hereketiniň koordinisiýasy bozulýar göwräniň we kelle myşsalarýň parezi we paralichi, ýürek ýetmezçiligi, EKG üýtgemegi peşewiň we täretiniň aňa bagsyz bölünmegi. Adam 2-7 sagatdan dem alyşyň togtamagy zerarly ölýär.

Ýylan çakmadan ölen adamyň jesedi kesilende hemme içki organlaryň parenhimasynyň alteratiw-distrofiki üýtgemegini anyklaýarlar. Zähäriň inokulyasiya geçen ýerinde bolsa agyr nekrotiki proseslar we çiş, böwregiň ýumajyk aparatynyň kapelyarllarynyň epiteriýasynyň ýaýran degenerasiya bolýar. Dokumalaryň we içki organlaryň distrofiki üýtgemeleriniň dinamikasy, çuňlugy we häsiýeti, nuklein kislotalaryň sintezi we çalşygy tarapyndan üýtgemeler, okislenme-gaýtarma prosesleriň bozulmagy zäheriň gömüşiine mukdaryna, Intoksikasiýanyň çuňlugyna we dowamlylygyna baglydyr. Ýylan zäherinide zäherlenmän jana howupsyz ýagdaýlaryndan dogry patogenetiki bejergi we dezintoksikasion terapiya geçirilse hemme agzalan simptomlar yzyna gaýdyar. Yürägiň işi kadalaşýar näsagyň özüni duýuşy keýpi gowlaşýar, Çişleri arylşýar, Ganyň morfologiki düzümiň we böwrekleriň fukSIONAL ýagdaýy kadalaşýar.

Kahazatlarda keseliň dowamlylygy sepsis, ýumşak dokumalaryň nekrozy, ölümleriň emele gelmegi, ýazwa, gongrena ýaly gaýra üzülmeler sebäpli - 65 güne çäklendirilýänliki bilen, Çakylan zonada bogunlaryň ankilozy we defomasiýa döredýänliki sebäpli, Çakylan zonada bogunlaryň ankilozy we defomasiýa döredýänliki sebäpli bolýar başgada kütü agyry, tromboflebit, Impotensiýa, gajetçilik, myşalaryň atrofiýasy ýüze çykýar.

Ýylan çakanda bejerilişi

1. Ýylan çakan ýerdäki ýaradan çalt we intensiw agyry bilen sorup çykmak (zäheriň 50% aýyrjak bolmaly).
2. Zeperlenen ahylarda mümkinçilik bolsa rahatlyk döretmeli.
3. Zeperlenen ahylara žgut goýmaly (30 - 40 min) diňe kepjebaş çakanda.
4. Ahylara sowuk goýmaly 6-8 sagat.
5. Ýylan çakan ýeriň töwereğine adrenalin sançmaly 0,1% - 0,3 ml.
6. Ahylara we ýylan çakan ýeriň yokarsyna sirkulyar nowakain okadasyny etmeli.
7. Kollaps alamatlary ýüze çykanda infuzion terapiýa geçirmeli. Erginlerden: 5% glukoza, fiz. ergin ýada 5 - 10 % albuminiň ergini 500 - 1000 ml mukdarda -da ondanam köp.
8. Damar içine damja arkaly glukokortikoidleri göýbermeli: prednizlon 60-mg yada gidrokortizon 100-150 mg.
9. Ýörite awa garşy ya-da monowalent syworotka («kobra -garşy», «gyurza garşy», «efa garşy») intoksikasiýanyň agyrylygyna görä Bezredkanyň usuly ýunça myssa içine, agyr ýagdaýda damar içine göýberilýär.
10. Hokmany suratda burma garşy syworotka göýbermeli.
11. Kobra ýylany çakanda damar içine atropin 0,1 % - 0,5 ml ya-da prozerin 0,05% - 3,0 - 6,0 ml göýbermeli.
12. Dem alyşy togtanda EÖW geçirmeli (Emeli öýken wentilýasiýasy).
13. Bejerilişiň esasy patogeniki usuly aw bilen zäherlenende gemorragiki gajetli transfuzion terapiýa albumin bilen, plazma ya-da eritra sitar massa bilen.

İRİNLİ KESELLERDE İLKİNCİ KÖMEK WE MEDİSİNA KÖMEĞİ.

İrinli yaralara çyban (furunkul), dokuzdonly (karbunkul), jerhetleme (flegmona) irinleme (abses), göwüs agyrysy (mastit), okuma (panarisiy) girýär. Bu keseller operasiýa kömegi bilen bejerilýär. İrinli yaralar bejerelende ilki bilen olaryň faza döwri fazalaýyn geçişini göz önünde tutmaly.

İrinli yaralar esasan iki döwürde geçýär:

I faza – suwlanma irinleme döwri. Bu döwürde ýara suwjaryar irinli bolýar. İrin akysynyň möçberi ýaranyň ini - boýyna bagly. Çuň ýaratlar (meselem, abses, flegmonada) irin köp akagan bolýar, ölen dokumalar, öýjükler, olardan, çykyş fermentleriň, zäherleriň täsiri astynda irine öwrilýärler. Yerli alamatlary şulardan ybaratdyr: ýaranyň töweregi gyzaran, ýeldirgän, hem dykyzlanan, we agyryldyr. Yerli gyzgynlyk bardyr.

II faza – bitiş döwri diýilýär. Bu döwürde ýarada bitiş özgermeleri başlaýar, ýagny ýaranyň düýbinde granulation dokuma döreyär. Bu bolsa ýaranyň bitiş prosesiniň başlangyjydyr.

Ýaranyň birinji döwründe agyry zerarly, kesel ýeri aýamaly we ýylylykda saklamaly.

Bejergide ýarany irinden arassalamaga çalyşmaly.

İrinli kesellerde keseliň geçiş pursatlaryny anyklamaly. Wagtynda kömek berilmese, bejeriş çäreleri yerine ýetirilmese göräýmäge agyr bolmadyk kesel näsagyň ýagdaýyny agyrlaşdyrmagy mümkin. Yerli alamatlar umumylaşýar, näsagyň gyzgyny galyp başlaýar, umumy ýagdaýy agyrlaşýar. Endamynyň gyzgyny 40° ýetmegi mümkin, pulsý çaltlaşýar. Sol sebäpli irinli kesel ýaňy başlaýan wagty, ýagny keselleri tözlenip başlanda 0,25-0,5% Nowokain ergini bilen ýaranyň töweregine gabaw etmeli, Nowokain erginine giň täsirli antibiotik goşmaly.

Bejergini antibiotikleri we sulfanilamid serişdelerini ulanmakdan başlamaly. Tizden - tiz fizioterapiýa usullaryny ulanyp başlamaly. Bu çäreleri melhemler ýapgyrlyk bilen utgaşdyrsaň çüňlükde toplanan iriniň ýüze çykmagyna ýardam edýär. Antibio-tikleri 3-4 günden uzak ulanmaly däldir. Olary bellemekden öň zerurlygyny bilmeli.

Näsagyň umumy ýagdaýy agyrlaşmanka öz wagtynda hassahana ýatymlaýy bejermäge ugratmaly. Hassahana şertlerinde bejerilenden soň, ýa-da saglyk öýünde (emeli bajeleş (operasiýa) edilenden soň irinli yaralara ideg gerekdir.

Yaranyň sargylaryny günbe-gün tazeläp durmaly. Sargy tazelende ýarany döred turpytygy bilen, mangansyň ergini bilen, ýa-da riwonol bilen ýuwmalýdyr. Yaryň nekroz bolan dokumalaryny ýumşatmak we olary eretmek üçin pentler ulanylýandyr.

Yaranyň II - fazasy, iriňlerden we nekroz bolan dokumalardan arassalanýan erüdir. Bu döwre bitiş döwri hem diýilýär. Yaranyň düýbünde granulation tuma döreýär. Bu dokuma ýaňy ösüp gelyän kapilýarjyklardyr. Bu fazada ty melhemler ýapmaly we sargyny seýrek çalyşmaly. Sargyny ýygy-ýygdydan ýaşan onuň tazededen dörän dokumalaryny zeperlemek mümkin. Bu bolsa anyň bitişine zyýan berer.

Yokarda aýdylanlar iriňli keselleriň umumy häsietnamasydyr. Aýry-ayry iriňli elleriň özboluş geçişi we bejerilişi bardyr:

1. Çyban (furunkul). Esasan boýunyň eňse tarapynda, ýanbaşda döreýär. Ol n agyrlý güberçekläp çykyandyr. Eger-de çyban ýokary dodakda ýerleşse, n howuplydyr. Şeýle ýagdaýda iriň dodakdan gidýän wena damarlaryň üsti n kelle beýnisine geçip çylşyrymly agyrlaşmaga getirýär. Bu keselde näsaglary len-tiz hassahanada ýerleşdirip ýatymlaýyn bejermelidir. Fizioterapewtiki llary antibiotikler operasiýa utgaşdyrylyp bejermelidir.

2. Dokuzdonly (karbunkul) - bu çybanyň has agyr görinişidir. Kesel nasagyň gyzdyryp, üşüdir, güýçli agyrylar bilen geçýär. Dokumalar çişýar dykzylanýar laryar we gaty agyrlý bolýar. Aýratyn hem diabet keselinde ýumşak umalaryň ginişleýin nekrozy bilen geçýär. Doly iriňläp ýetişýänça garaşmazdan naklaýyn kesip dokumalaryň dartgynlylygyny gowşatmalydyr. Iriňini aýyrmak n çäklenmän, onyň özenini aýyrmalydyr. Sargylar sorujy erginler bilen we gy bilen saramalydyr.

3. Iriň toplanma (absses) - töweregi çäklenen iriňli haltajykdyr. Belli bolan matlaryna görä anyklanylýar. Has hem sanjymlardan soň, sanjym soňy iriň lanma ägä bolmaly. Beýle iriň toplanmada - nowakain blokada (0,25-0,5 % wakaina + antibiotik). Iriň toplanmanyň başlangyç döwrinde şeýle usul gowy nek bere. Blokadamy ýaryn spirt ýapgyşy bilen üstini doldurmaly. Sonyň bilen hatarda fizioterapewtik usullarynyda ulanmaly. Hökman operasiýa etmeli.

4. Jerhetleme (flegmona) - kletçatkalaryn giňişlein çişmegi. Belli bir çägi madyk çiş. Ýumşak dokumalar çişip, ýellenip gyzaryar we dykzylanýar. Bu çeli saglyk öýinde bejerip başlamaly, yöne tizden - tiz hassahana ugratmaly. Eger-de jerhetleme mör-möjek çakanson dorese ýumşak dokumalarda ergiýa reaksiýasy bilen geçýär. Nasagy öý şeritlerinde bejerip wagty ýitirmezdan urga ugratmalydyr.

5. Goltukasty der mäsiniň agyrmagy (gidradenit) - goltýkdäki der mäsiniň irinlemesidir. Ýaş ýetýinçeklerde gabat gelyär. Şeýle-de boý mäside iriňläp biler.

6. Okuma (pnarisiý). Barmaklaryň iriňlemesi agyr geçýär. Fizioterapewtik usullar we nowakain gabaw + antibiotikler we aýny wagtynda emeli bejergi (operasiýa) etmelidir.

Aýdylyp geçilen iriňli keselleri saglyk öýünde we hassahanada bejermelidir.

Ýürek emeli bejergisine (operasiýasyna) taýýarlyk we emeli bejergi operasiýany geçirenlerde dikeldiş döwrine gözegçilik etmek

Ýürek emeli bejergisine (operasiýasyna) taýýarlamakda aýratyn möhüm meseleleriň birisi näsagyň fiziki ýagdaýyny anyklamakdyr. "Reňksiz" diýip atlandylyan ýürek nogsanlygynda (dogabitdi kesellerde) ganaýlanýş ulga mynyň ejir çekiş derejesini kesgitlemekdir. Bu maksada laýyk zat-da häzirki zaman anyklaýyş usullaryny ulanmakdyr. Olardan has peýdalysy we netijelilisi bolsa - EKG, UltraSES ýazgysyny geçirmek, R-gen ýazgysy we ganyň, pesewiň düzümini düýpli barlamakdyr. Bu barlaglar näsagyň operasiýany göterip birlegini ýa-da, bilmeýegini kesgitlemäge mümkinçilik döredýändir.

Dogabitdi ýürek nogsanlygynda kiçi ganaýlanýş ulgamynda basyş ýokarlanmanyň (gipertenziýanyň) dürli agyryklardaky derejeleri bolup biler.

Saglyk öýleriniň şertlerinde çagalaryň mikrob (infeksiýa) ojaklary bolup biljek ýerlerini barlamalydyr. Bu barlaglar dowamly (könelişen) basyk, bokurdak agyry, dowamly bronhit, diş köwekleri gulakagyry ýaly könelişip dowam edýän keseller emeli bejerginiň howppyny köpeldýär. Şeýle yetmezçiligi bolan çagalarda sanasiýa geçirmelidir. Mundan başga-da işjeň däl kysymly gury agyry (rewmatizm) bolmagy mümkin. Degişli barlaglar arkaly anyklaýyş çärelerini görmek zerurdyr.

„Reňksiz” nogsanlyklar diýip atlandyrylýan dogabitdi ýürek kemçiliginde derman (konserwatiw) bejerginiň peýdasy bolmaýan ýagdaýda, ýagny ýürek yetmezçiligi dowam etse, öýken gipertenziýasy anyklansa, ýürek garynyjklara, alýan ýürek -ara germewiň defektinden geçýän ganyň mukdary ýürege agram salsa, yygy-ýygydan çaga öýken sowuklama (pnewmoniýa) bilen kesellese we bakterial endokarditi ýüze çyksa emeli bejergi tizden-tiz zerurdyr. Beýle ýagdaýlarda emeli bejergiden (operasiýadan) ön 3-4 hepdäniň dowamynda degişli bejergini geçirmelidir. Agzap geçilen kesellerde, emeli bejergiden (operasiýadan) önki döwürde kapoten, kaptopril we ş.m. pesrāk dozalaryda bellense keselliň onşukly ýagdaýda saklamagyna kömek berýär. Bu dermanlar arteria gan basyşyny peseldip defektiden geçýän ganyň mukdaryny azaldýar näsagyň ýagdaý

gysylyşlar.

„Gök-remali“ nogsanlyklarda (fallonyn tetradasy we triadasy we ş.m.

Gripksemiýanyň derejesini anyklamalydyr. Egerde çagada gökbogma kysymly
aýa ýygý-ýygýdan tutup dursa çaga emeli bejergi (operasiýa) kömegine
mätäçdir.

Maşgala laňmanlarynyň iş şertlerinde ýöritelişdirilen barlaglardan, EKG, R-
en ýazgysy hem-de ultra SES ýazgysy ýeterlikdir. Deslapky kesel anyklamak
baglary emeli bejergi (operasiýa) etmegi maslahat bermek üçin we olaryň
uzlygyny almak üçin, hem-de emeli bejergi (operasiýa) ugratmak üçin ýeterlikdir.

Bu çagalara günde 0,5 tabletka aspirin, hepde-de 2 gezek reopoliglükün (300
ml) bellense ganyň reologiýa häsiýetini kadalaşdyrýar, ganaýlanyş ýagşylaşýar.
ular diňe wagtlaýyn kömekdir.

Emeli bejergiden (operasiýadan) soňky döwürde fiziki dikeldiş (reabilitasiýa).
gizalan çäreler edilen emeli bejerginiň (operasiýanyň) yz ýanyndaky döwürde
e uzak möhletli dowamynda operasiýa bejerginiň netijeliligini ýokarlandyrmaga
ardam edýär. Fiziki dikeldişe iň amatly şertler açyk arterial akymynyň, alynýürek
ermewiniň, garynjykara germewiniň defekti öýken damarynyň daralmagy
stenozy), aortada gysylmak (koarktasiýa) zerrarly edilen emeli bejergiden
operasiýadan) soň döreýär. Esasanda bu dogabitdi ýürek nogsanlyklary
anaýlanyşynyň bozulmasy netijesinde näsagyň umumy ýagdaýyny
gyrlaşdyrmadyk ýagdaýynda emeli bejergi (operasiýa) göwnejaý kömek berýär.

Emeli bejergiden (operasiýadan) soňky döwürde klinika barlaglarda ýüregiň
ermewleriniň nogsanlygy (defektini) bejerlenden soň sistolik ses eşdilmesi galýar.
ýken arteriýasynyň urgusynda goşa urgunyň eşdilmegi mümkin. Bu bolsa gissiň
essegijiniň sag şahajygynyň gabowy bilen bagly bolýar. Emeli bejergiden
operasiýadan) soň ganaýlanyşygyň gowylaşmagyna garamazdan EKG-ge,
entgen ýazgyda garynjyklaryň galaňmagy görünýär.

Bu alamatyň aýrylmagy üçin 3-4 aý gerek bolýar. Ýürek we ganaýlanyş
etmezçilikleriniň aýrylmak möhleti, emeli bejergiden (operasiýadan) öňki döwürde
laryň bozulýş derejesine bagly bolýar.

Ýüregiň we ganaýlanyş ulgamynyň bozulýşdan doly saplanmagy üçin alty
ýa çenli möhlet gerek. Bu döwürde ýüregiň türgenlik ukybynyň peselmegi sebäpli
köplenç aýap saklanmagy sebäpli), hem-de emeli bejergi (operasiýa) edilen
ýürek sindromy” diýilýän nogsanlygyň dowam etmegi ähtimal, çagalarda, has-
a ýetginjeklik döwürde olaryň bedeni yzygiderli ösüşde bolýar. Şonuň üçin hem
ijikdirmän (ol diýen ir hem däl) aýny wagtynda mekdep okuwyna girişdirmeli,
elli bir derejede bedenterbiýe we sport bilen meşgul bolmaga rugsat bermeli.

Fiziki dikeldiş (reabilitasiýa) meýilnamasy şu aşakdaky çärelerden ybarat:

1. Fiziki hereketleriň göwrüminiň yzygiderli artmagyna agyrlaşmagyna dem alyş ganaýlanyş ulgamynyň uýgunlaşmagyna ýardam etmek.

Munuň üçin yzygiderli hem ölçegli fiziki turgenleşigi bedene bejergi täsir bilen utgaşdyrmak zerur.

2. Endamyň (organizmiň) işjeň ukybyna görä fiziki hereketiň gerekli (optimal) göwrümini ganaýlanyşygy goltgy berýän ýürekden daşky (ekstrakardial) faktorlary işe girizmeli.

3. Fiziki hereketiniň düzgünini oýan dyrmak arkaly merkezi nerw ulgamynyň işjenlik ukybyny gowylaşdyrmaly.

4. Eger-de emeli bejergiden (operasiýadan) öňki öýken damarlarynyň gany basyşynyň ýokarlanmagy (gipertenziýasynyň) galyndysy bildirse oňa degişli derman (medikamentoz) bejergini geçirmeli. Bolup biläýsek öýken sowuklama (pnewmoniýanyň) önini almaly. Munyň üçin Eufillin, Nikotin turşulygy ATF we ş.m. bejergileri geçirmeli.

Ýürek ýetmezçiligi saklansa azowlak digoksin bellemeli muny riboksin, hem-de ATF bilen utgaşdyrylyp bellense has hem peýdaly bolýar.

Işjeň fiziki hereket emeli bejergiden (operasiýadan) soňky döwürde umuman howply däldir. Şeýlede bolsa käbir ýagdaýlarda hereketi çäklendirmelidir, ýa-da gadagan etmelidir. Olar aşakdakylardan ybarat:

1. Ganaýlanyş ýetmezçiliginiň II-III derejesi.

2. Sagalyş döwründe ýüze çykyan ýiti keseller.

3. Sistolik arterial basyşynyň 130-150 mm ss derejesine çenli ýokarlanmagy.

4. Dowamly bokurdak agyrynyň, holesistidiň beterlemegi.

5. Ýürek urgusynyň sazlanýşygyny bozulmagy.

6. Pulsuň seýrek bolmagy.

7. Bradikardiýa (ýürek urşynyň çaltlygy 50-den az bolsa).

8. Her bir ýaşyň kadaly görüşinden ýokary bolan ýuregiň çalt urmagy (tahikardiýa).

9. Atrio-wentrikular geçirijiliginiň gabawy we ekstrasistoliýa 1:10. Durmuşyň adaty talaplaryna laýyk, sagdynlyk diňe emeli bejergiden (operasiýadan) 2-3 ýyl soň bolup biler.

„Gök reňkli” dogabitdi ýürek nogsanlygy zerarly emeli bejergi (operasiýa) edilen çagalarda köp taraplaýyn barlaglary geçirip durmaly. Bularda emeli bejergiden (operasiýadan) soňky döwürde her dürli gaýraüzülmeler bolup biler. Bu barlaglar ganyň umumy barlagy (eritrositleriň mukdary, hemoglobulin derejesi, hem-de gematokrit sany), ýöriteleşdirilen barlag usullary (EKG, ultrases synagy

Emeli bejergi (operasiýa) näçe sünnälap geçirilse-de ýüregiň içindeki guryşlary (kturalary) doly we gutamykly dikeltmek mümkin däl. Meselem fallonyň kdasynnda öýken arteriýasynyň daralan ýerini çaganyň bütün bedenine laýyk ginihldip bolmazlygy mümkin, ýa-da onuň gapagynyň işleýiş ukybyny doly ldip bolmajagy ähtimal, garynyjykara germewiň ýetmezçiligi defektine salnan anyň azda-kände tikininiň sökülmeği mümkin. Emeli bejerginiň (operasiýanyň) agatlanarly netijesi diňe näsaglaň 37% golaý bolýar.

Balanlarynda ujypsyz hem bolsa, ganaýlanşygyň bozulmagynyň galyndylary at gelýär.

Emeli bejergiden (operasiýadan) soňky döwürde şu jähtden ugur alyp näsaglara tggçilik etmelidir.

Gury agyry (rewmatizmden) dörän ýürek nogsanlyklary Zerurly emeli bejergi (erasiýa) edilen adamlara gözegçilik edilende lukmanyň öňünde bir näçe eleleri çözmek aladasy durýar:

1. Gury agyrynyň (rewmatizimiň) işjenlik derejesini anyklamak;
2. Geçirilen bejerginiň we gury agyrynyň (rewmatizmiň) ikilenji öňüni almak rininiň netijesine baha bermek;

3. Ýürek iciniň gapaklaryna protez goýlan näsaglara gecirilen bejerginiň alylygyna baha bermek (koagulogramma, tromboelastogramma);

Emeli bejergiden (operasiýadan) soňky gaýra üzülmeğleri we olaryň sebäbini nak;

5. Umumy we ýöriteleşdirilen usullaryň kömegi bilen ganaýlanş we demalyş imlarynyň işjenlik ýagdaýyny kesgitlemek;

6. Emeli bejergi (operasiýa) edilen adamlaryň zähmete ukyplylygyny klamak;

7. Emeli bejergiden (operasiýadan) soňky döwürde ýuze çykan gaýra lmeleri bejermek, olaryň öňüni almak, gaýtadan operasiýa zerurlygyny gitlemek üçin näsagy öz wagtynda kardiohirurgyň barlagyna (maslahatyna) nnek.

Emeli bejergi (operasiýa) edilen näsaglarda gury agyrynyň bolanlygyndan r alyp, gury agry (rewmatizmiň) işjeňligine üns bermelidir: Gury agyry (matizm) işjeň ýa-da işjeň däl döwründe bolup biler.

Gury agyrynyň (rewmatizmiň) işjeňliginiň üç derejesi bolansoň, onuň klanylyşynyň iň kyny minimal işjeňligini ýuze çykarmakdyr.

A. I. Nesterowyň toparlara bölüşi boýunca minimal işjeňligiň alamatlary:

1. Uza çekip yzly-yzyna gaýtalap duran rewmokordit, has-da geçirilýän

bejergi peydasyz bolup bogunlar agyryp dursa, gury agyrynyň (rewmatizmiň) deriasty düwümleri bolsa;

2. Yürek içi gapaklaryň täzeden zeperlenmegi;

3. EKG -niň üýtgemegi;

4. Gan-da gommaglobulinleriň, Seromukoidleriň, DFA azowlak ýokarlanmagy, EÇT - ýokarlanmagy;

5. Serologiýa görkezijileriň köpelmegi;

6. Birinji - ikinji derejeli kapillýarlaryň syzylmagynyň güýçlenmegi.

Kliniki görkezijilerden üns bermeli zatlar:

1. Ýiti wirus infeksiýasyndan soň, ýa-da ondan soň nädsagyň umumy ýagdaýynyň ýaramazlaşmagy.

2. Belli bir zat bilen bagly bolmadyk ysgynsyzlyk, işe bolan ukybynyň peselmegi, ýürek urgusynyň (ritmiň) sazlaşygynyň bozulmagy.

3. Yürekde auskultasiýa sesiniň üýtgäp durmagy;

4. Näsagyň ýagdaýynyň ýaramazlaşmagy, ýadawlyk;

5. Ganaýlanşygyň güýçli bolmadyk derejede bozulmagy;

6. Bedende ölügsi gyzgyn, gije-gundiziň dowamynda 1° ýa-da 1° den köp tapawutlanmagy;

7. Ganaýlanş sahelçe bozulanda birnäçe içki synalarynda infarct döremegi we ş.m.

Yürek emeli bejergisi (operasiýasy) köplenç ýagdaýda gury agyrynyň (rewmatizmiň) öçükmesine sebäb bolýandyr. Şonuň üçin hem ýylyň dowamynda bisillini önälmek geçirip durmaly. Olarda immunitet gowylaşdyrýan bejergi (Lewomizol, Nuklein Natri, penoksil, witamin E) geçirmelidir.

Şeýle hem infeksiom endokarditiň önüni alyş çärelerini geçirmeli.

Emeli protez goýlan näsaglarda birnäçe antibiotikleri utgaşdyryp goýbermeli.

Protez goýlan syrkowlar ganyň lagtlalanmagynyň önüni alýan, reologiýa häsiýetlerini kadalaşdyrýan bejerişini ömürlik almalydyr. Hakykatda protrombin indeksi barlanyp durmalydyr. Yüregi protezlenen näsaglarda onuň derejesi 40-50 % ýokary bolmaly dälidir.

Hirurgiki bejeriş aslynda näsaglaryň zähmete dolanyp gelmegine gönükdirlendir. Emma köp adamlar operasiýadan soň işe başlanoklar. Şol sebäpli hem zähmet reobilitasiýa üçin ýörite çäreleri işläp düzmek hökmändyr. Näsaglary ýöriteleşdirilen komissiýa, ugradyp maýyplyk toparyny kesgitleşdirmelidir.

Emeli bejergiden (operasiýadan) soňky döwürde gury agry (rewmatizm) işen döwürde bolsa. Emeli protez goýlan näsaglary ilkinji alty aýyň dowamynda, aýda

gezek seretmeli. Soň bir ýylyň dowamynda her aýda, soňky ýyllarda ýylyň paslynda bir gezek barlamaly.

Komissurotomiyadan soň -ýylda 4 gezek barlamalydyr.

Ýürekde protez goýlan näsaglar emeli bejergiden (operasiýadan) soň ilkinji mowamynda alty aýda bir gezek operasiýa edilen ýerde kardiohirurg emeli. Soňra 2-3 ýylyň dowamynda ýylda bir gezek, soňky ýyllarda näsaglaryň daýyna görä gözgeçilik etmelidir.

Komissurotomiyadan soň üç ýylyň dowamynda ýylda bir gezek, LOR Armen, stomatolog, ginekolog ýylda 2 gezek, newropatolog ýagdaýyna görä, imolog iki ýylda bir gezek barlamalydyr.

Laboratoriýa we gaýry anyklaýyş gözgeçilikleň tertibi şeýleledir. Damagyndan iek almaly - ýylda iki gezek. Gan barlagy - ýylda 4 gezek, peşewiniň barlagy rlda iki gezek, näsagyň ýoňlan ýagdaýyny görkezijiler - ýylda iki gezek, nuniteti - ýylda iki gezek geçirmeli. Protezli näsaglarda - üç heptede bir trombin işjeňligini barlamaly, EKG, R-gen, ultra ses ýazgylary - ýylda bir ek geçirmeli.

Ýatymlyk bejergini (antibiotikler, reumatizmiň ýitileşmeginiň önüni almak, oksin, peşewi kowyjylar) ýagdaýyna görä gecirmeli.

Emeli bejergiden (operasiýadan) soňky üç ýylyň dowamynda her ýyl bütin bisillinprofilaktikasy 5-6 ýyllap gecirmeli.

Protezli näsaglarda gytaklaýyn antikoagulyantlar, dezagregantlar 4 aýda bir ek 20-25 günün dowamynda bellemeli.

Eger-de gury agyrynyň (reumatizmiň) işjeň-däl döwri bolsa. Protezli näsaglary eli bejergiden (operasiýadan) soňky ilkinji alty aýyň içinde aýda iki gezek lamaly, soň bir ýylyň dowamynda aýma-aý görmeli. Soňky ýyllarda - ýylda 2 ek, komissurotomiyadan soň ýylda iki gezek barlamaly.

Protezli näsaglary emeli bejergiden (operasiýadan) soň ilkinji bir ýylyň vamynda her alty aýdan bir gezek görmeli.

Ýörite barlaglar: ýylda bir gezek damagyndan ekiş almaly, ganynyň we ewiniň barlanmagy ýylda iki gezek. Ýoňlamagyň önüni almak üçin ýylda bir ek barlag, immunitetini ýylda bir gezek barlamalydyr.

Ýüregi protezli näsaglarda 3-4 hepdeden bir gezek protrombin işjeňligini, glogrammasyny barlamalydyr.

EKG, R-gen, ultra ses barlaglary ýylda bir gezek geçirilýär. Ýyl boýunça ilinprofilaktikasyny 2 gezek (alabaharda, güýz) 5-6 ýyllap geçirilýär.

Protez goýlan näsaglarda gytaklaýyn antikoagulyantlar, dezagregantlar her t aýdan bir gezek - 20-25 günün dowamynda bellenmelidir.

ARTERIÝA WE WENA KESELLERI, ILKINJI KÖMEK; OPERASIÝADAN ÖNKI WE SOŇKY DÖWÜR, ÖÝDE SYRKOWA SEREDILŞI

Arteriýalaryň keseli.

Arterial damarlaryň bitmek zeper ýetmesi giňden ýaýran kesel bolup, näsaglaryň ahylarlarynyň kesip aýyrmak operasiýasyny geçirilmeginiň we irkiň maýyplyga getirýär. Arterial damarlaryň rekonstruktiv operasiýasy biziň islän netijämize getirmeyändigini bilýäris, sebäbi olar damarlaryň trombozyna getirýär.

Oňa garamazdan soňky wagtlarda hirurgik operasiýalaryň usuly kämilleşdirmek usulyna arüns berilýär. Şonuň bilen bir hatarda, tromb emele gelmekligine getirýän ýagdaýlar, gemostaz (gan duruzmak) we ýag çalşygy ikinji derejede galýar.

Şol sebäpli aortanyň we ahylaryň magistral arteriýalarynyň okkulyzüziýa (bitmek) zeperlenmesi damarlaryň magistral gan akymynyň bozulmagyna ýa-da doly ýitilmegine getirýär, ol bolsa diňe bir hirurgiýa düzediş däl-de, eýsem bozulan gemostazyň we ýag çalşygynyň derman bilen bejergisine mätäçdir.

Oblitirlenen endoartrit diýlip - arteriýalaryň spazmy keseline aýdylýar.

Endoartrit köplenç erkek adamlarda (98%) duşýar we aşaky ahylaryň damarlarynyň zeperlenmesi bilen geýär.

Oblitirlenen endoartritýň alamatlary:

1. “Arakesmeli agsaklama” alamaty - bu haçan-da näsag 150-200 m. geçýär, soňra bolsa zerur durmaly bolýar, sebäbi baldyra degişli agyry ýüze çykýar. Ol (näsag) durýar, agyry aýrylýar, soňra ol ýene-de ýöräp bilýär. Ýörän wagtynda myşsalar ýygrylýar, gan wena ulgamyndan ahylara “Itklenýär”.

Gysylan arteriýadan ganyň gelmegi bolsa ýeter-ýetmez bolýar, ahrynda gan ýetmezçilik ýüze çykýar - ahylaryň işemiýasy. Kislorodyň ýetmezligi baldyra degişli myşsalarda işemiýa agyrysyny ýüze çykaryar.

Näsag saklananda myşsalaryň kisloroda bolan mätäçligi peselýär. Ol bolsa baldyr myşsadaký agyryny azaldýar, näsag ýene ýöräp ugraýar.

2. Oppel - Býurgeriň alamaty - Näsag arkanlygyna ýatýar we aşaky ahylaryny ýokaryk galdyrýar. 1-2 minutdan zeperlenen dabany agaryp ugraýar. Aýak aşak goýberilende ýuwaş-ýuwaşdan giperemiýa peýda bolýar.

3. Samueliň synagy - Oppeliň synagyna meňzeş görkezilen ýagdaýda näsag injik bognunda aýagyny epläp - ýazýar. Gan aýlanyşy bozulan bolsa daban agyryr we baldyr agyryr ýüze çykýar.

4. Goldfalimviň synagy - öňdäki agzalan synaglara meňzeş, ýöne zeperlenen ýolda ýadawlyk ir ýüze çykýar.

5. Pancenkoniň düz fenomeni - näsag oturgyçda oturýar we zeperlenen aýagyny sag aýagynyň üstüne atýar. 1-2 minutdan zeperlenen aýagynda baldyr e daban myşsalarýnda agyry, paresteziýa, onemeniýa ýüze çykýar.

6. N.N. Burdenkoniň synagy - näsag polda aýakýalaň durýar. Rugsat berilenden soň, oturýar we aýaklaryny galdyryar. Keselli aýagynyň dabanynda aň wagtlap agymtyl tegmil galýar.

Abyrlaryň arteriýalarynyň okkulyziýa keselleri.

Damarlaryň okkulyziýasynyň sebäbi dürli keseller bolup biler. Olarda teroskleroz, endoartrit, ýöriteleşmedik aorta - arteriit.

Reynonyň keseli, aortanyň koarttasiýasy we başgalar. Olaryň içinde köp ýrany ateroskleroz we endoarteriit.

Ateroskleroz - lipid çalşygynyň bozulup, damarlaryň intimasyna holesteriniň urmagy bilen bagly. Soňra ýag dümmejikleri emele gelýär. Ol bolsa damarlaryň ýylmagyna getirýär.

Ateroskleroz 40-45 ýaşdan soň ýüze çykýar. Köplenç damarlaryň aterosleroz len gysylmagy aortanyň we umumy ýanbaş damarynyň bifurkasiýasynda bolýar. ki ýanbaş we çuň but damarlary käte zeperlenýär.

Näsaglarda ahyrynda çalt ýadamak agyry, gurusma ýaly kliniki alamatlar lize çykýar. Muňa "arakesmeli agsama" alamaty diýilýär.

Ahyrlarda ýüze çykan işemiýanyň derejesine baglylykda näsag 700-1000 metr bräninden soň agyry ýüze çykýar. Keseliň ösmegi bilen näsag 30 metr geçeninden n agyry ýüze çykýar. Garyn aortasy we çanaklyk arteriýasy zeperlenende lsa potensiyanyň peselmegi hem ýüze çykýar. Seredilende - bud we injik yşsalarý gipotrofirlenen, "tüýleriň düşmegi", dynaklaryň döwürmegi. Garyn ortalasynyň okkulyziýasynda aşaky ahyrlaryň hemme nokadynda arteriýanyň alsasiýasyny kesgitläp bolmaýar.

Endarteriit - damar diwarynda sowuklamanyň bolmagy bilen bagly. terosklerozdan tapawutlylykda endarteriitte dabanyň we injigiň damarlaryna per ýetýär.

Artridin ýüze çykmagynyň esasy sebäbi trawma we ahylaryň sowu almasy. Seredilende aterosklerozyň alamatyna meňzeş. Keseliň betەرleşmegi bilen nekroz we baş emele gelyär.

Aortanyň we ahylaryň magistral damarlarynyň okklyuzion zeperlenmesinde ganyň lagtalanma ulgamynyň we ýag çalşygynyň bozulmagy

Arteriýalaryň okklyuzion zeperlenmesinde gemostazyň bozulmagynyň patogenezi. Häzirki döwürde çenli arteriýalaryň okklyuzion zeperlenmesiniň patogenezi ahyr görkezýän düşüňjeler ýok, şol sebäpli 2 meseläni görmeli bolýan keseliň beterlemesiniň önüni almak we gematoz ýag çalşygyny kadalaşdyrmak

Aterosklerozy we endoartritli näsaglarda trombositleriň funksiyasynyň bozulmagy, damar diwarynyň bozulmagy bilen bagly giperkoagulyasiýa ýüze çykýar.

Arteriýalaryň okklyuzion zeperlenmesinde damar diwarynyň antiagregasion prostasiklin aktiwliginiň, anfitromin – III aktiwliginiň peselmegi we trombositleriň adgeziw – agregasiýa ukybynyň, fibrinogeniň konsentrasiýasynyň ýokarlanmagy bilen bagly.

Gemostaz ulgamynda bozulmany öwrenmek işemiýa derejesine garap, bejerg bellemekligi mümkinçilik berýär.

Soňky wagtlar tromboemliýa gaýra üzülmäniň sebäbi diýilip, damar diwarynyň antiagregasiýa prostasiklin aktiwliginiň peselmegini alyrlar.

Gandaky trombositler we gan damar diwary, olaryň baglanşygy tromboksan A_2 we prostasikliniň baglanşygyny üpjün edýär.

Prostasiklin damar diwarynyň endopereksinden we ýag kislotalaryň perekisinden emele gelyär.

Damlaryň endoteliasy prostasiklini bölüp çykaryp trombositleriň adgeziýasynyň we agregasiýasynyň önüni alyar.

Damlaryň endotelial öýjükleri konwentire meňzeş, fibrinstabilizirleýji anfitromboplastin faktorlaryny we anfitrombin saklaýrlar.

Ateroskelroz tümmejiklerinde başlangyç döwründe prostasikliniň emele gelmeginiň bozulandygy tapyldy.

Adgeziýanyň ýüze çykmagynda damar diwarynyň üýtgemegi, trombositleriň ADF, biogen aminler, trombin bilen täsir etmegi uly rol oýnaýar.

Arteriýalaryň okklyuzion keselinde ýag çalşygynyň bozulmagy

Tromb emele gelmeginde ýag çalşygynyň bozulmagynyň ony bardyr.

Garşan ýaşulylarda lipolitik fermentleriň aktiwligi peselýär. Şol bir wagtyň içinde giperholesterinemiiya hem lipolitik fermentleriň aktiwligini peseldýär.

Ganyň plazmasynda lipoproteidleriň bozulmasy aterosklerozyň emele gelmegine getirýändigini bize mälumdür.

Arteriýalaryň okklýuzion keseli bolan näsaglarda sag adamlar garanynda gliseridleriň we aterogenligiň ýokary koeffisienti bellenilýär. Plazmada dyklyzgykary lipoproteidleriň mukdarynyň az bolmagy, aterosklerotik hadysanyň ýrlygyny görkezýär.

Soňky wagtlarda dokumanyň işemiýasynyň derejesi we ýaglaryň regionar metabolizminiň baglydygy görkezip, ahyrlaryň işemiýasy üçin hemme lipid mksiyalara ateroskleroz bilen içki diwaryna zeper ýetse, fosfolipidleriň regionar metabolizmi bozulýar, sebäbi endoteliý gana fosfolipidleri bölüp çykaryar. İşemiýada fosfolipazanyň aktiwlemegi bilen fosfolipidleriň mukdary azalýar we erkin ýag alotalary, plazminogen ýokarlanýar.

Aortanyň we ahyrlaryň magistral arteriýalarynyň okklýuzion zeperlenmesinde kompleks bejergi usuly

Arteriýalaryň okklýuzion zeperlenmesinde damarlarda geçirilýän rekonstruktiv perasiýa we simpatiki nerw ulgamynda geçirilýän operatiw bejergisi. Soňky yllarda damarlaryň okklýuzion zeperlenmesinde ulanylýan hirurgiýa bejergisi z gowy netijelerini kämilleşdirmegi peselip ugrady.

Operasiýa döwründe goýberilýän ýalňyşlyklar operasiýadan soňky döwürde ombamboliki gaýry üzlümelere getirýär.

Trombendarerektomiýa operasiýada, damar boşlugyndan tromby we teroskleroz tümmejigini doly aýrylmadyk yagdaýynda, irki tromboz ýüze ykaryar. Ýa-da gurallar bilen damar diwaryna zeper yetirip intimanyň zeperlenen öleginiň damar içinde galmagy hem mümkin. Ol bolsa soňra tromboza getirýär. Damarda geçirilýän operasiýalar gemokoagulyýasiýanyň aktiwligini ýokarlandyryar.

Endarterektomiýa operasiýasynyň wajyp ýetmezçiligi- intimanyň aýrylmagy.

Autowenoz şuntirlenme operasiýasynyň gowy tarapy, kesilen wena derek aşayşa ukyply endoteliýaly wena goýulýar. Şeýle hem autowenoz plasfikaly ndarterektomiýa uly üns berilýär.

Damarlaryň okklýuzion zeperlenmesinde Rentgen – endowaskulýar angioplastikasy kompleks bejergi hökmünde

Angioplastikanyň mehanizmi – ateroskleroz tütmejjigini we arteriýalaryň intimasynyň yarmak.

Angioplastikadan soň arteriýalaryň zeperlenmesi bolýar, ol bolsa injik damarlarynyň geçirijiligini bozýar, trombozyň emele gelmegine getirýär.

Soňra angiografiýa geçirilýär, damarda gan akma güýjüniň täsirinde adwentisiýa çekilýär, angiografiýa suratlanmasy kadaly bolýar.

Okklýuziýa 10 sm köp bolsa angioplastika geçirip bolmaýar, ýöne ahyrlaryň ýitmegine gorky bolsa, onda operasiýa geçirmeli bolýar.

Ýiti arterial tromboz bolanda, distal trombolmfoliki gaýry üzülme yüze çykýanlygy üçin, angioplastika operasiýasy geçirilmeyär.

Angioplastika garşy görkezmeler: bagryň ýiti keselleri, näsagynyň umumy agyr yagdayy, ýod serişdelerine duýgurlyk, okklýuziýada kalsinoz, distal bölümiň okklýuziýasy kollateral damarlar ýok bolsa.

Ganyň reologiyasyny gowulandyryjy erginler (reopoliglyukin) we damaryň diwarynyň kislorody özleşdirişini gowulandyryjy dermanlar (solkoseril, witaminokompleksler) ulanylýar.

Giperbariki oksigenasiýa senaslary ulanylýar. Syrkawynyň ganyny ultramelewşe şöhleleriniň täsiri bilen (UFO) bejergi geçirilýär.

Sökellik agyrlaşyberse operatiw usul ulanylýar. Bil simpatliktomiýa, periarterial simpatektomiýa operasiýalary amala aşyrylandan soň aýagyň gan aýlanyşygy gowulaşýar, dabanyň arteriýasynda pulsasiýa yüze çykýar, aýak ýyлаýar we agyrylar aýrylyşýar.

Aýakda gangrena bolsa, amputasiýa operasiýasy amala aşyrylýar, ýagny aýak kesilip aýrylýar.

Arteriýada trombendarerektomiýa operasiýasy, arteriýanyň dykylan ýerine keselliň öz wena damary bilen şuntirmek operasiýalary hem ulanylýar.

Wena kesselleri Tromboflebit we flebotromboz

Sowuklan wena damarynyň içiniň tromb (goýalan gan) bilen bitmegine-tromboflebit keseli diýilýär.

Sowuklanmadyk wena damarynyň içiň tromb (goýalan gan) bilen bitmegine-flebotromboz diýilýär.

Tromboflebitiň patogenezi

- 1) Gan akmak güýjüniň peselmegi.
Gan wena damaryndan akanda haýallaşa, onda leýkositler we trombositler damaryň diwaryna ýelmeşýärler, şol wagt hem sowuklama emele gelyär.
- 2) Wena damarynyň endotemi sowuklaýar.
- 3) Wena damaryndaky ganyň fiziki we himiki alamatlary üýtgeýär-tromboflebitiň gelmesi başlanýar.

Tromboflebitiň emele geliş teoriýalary

- 1) Wena damarynyň diwaryna zeper ýetmegi sebäpli keseliň döremegi.
 - 2) Ganyň goýalmagy, fibrinogeniň we trombositleriň köpelmegi sebäpli keseliň döremegi.
 - 3) Wena damarlarynda gan akmagy peselýär, şol sebäpli kesel köpeliýär.
- Tromboflebitiň alamatlary:**
- Syrkawyň gyzgyny galýar, aýagynda agyry emele gelyär, derisiniň reňki çyzylýar. Sowuklan damaryň ugry boýunça dokumalarda çiş emele gelyär. Limfa ganyň çyşýar hem ulalýar. Guň wenalaryň tromboflebitine aýakda agyry ýeňlenýär, aýak çyşýar. Wena damarlardan gan akmasy peselýär. 65% kesekawlarda residiw tromboflebiti emele gelyär.

Tromboflebitiň Meyonyň usuly boýunça klassifikasiýasy:

- 1) Ýerli tromboflebit
 - 2) Damara sanjym edilenden soň döreyän tromboflebit.
 - 3) Trawmadan soň emele gelen tromboflebit.
 - 4) Iriňli ýaralardan soň dörän tromboflebit.
 - 5) Gan damar bitmek sebäpli dörän tromboflebit.
- Ondan başga:**
- 1) Operasiýadan soň dörän tromboflebit.
 - 2) Çaga dogurlardan soň dörän tromboflebit.

Wena damar kesselleri.

Flebit - diýip, wena damarlarynyň agyrmagyna (iriňli) aýdylýar. Tromboflebit diýip, wena damarlarynyň diwarynyň agyrmagyna (iriňli) we onuň içinde trombun

emele gelmegine aýdylyar. Flebotromboz- diyip, wena damarynyň içinde trombuň emele gelmegine aýdylyar. Flebotrombozda wena damarynyň diwarynda iriňli agyry bolmýar.

Wena damar kesselleri köplenç aýallarda bolýar, sökellik aýagyň wenasyndä has kän gabat gelyar. Aýagyň wenez gany esasan üç wena damar sistemalary boýunça ýürege tarap akýar:

- Aýagyň derisiniň we deriasty ýag dokumasynyň wenez ganlary deriasty ýüzleý wena damar sistemasyna ýygnaýar (aýagyň deriasty uly we kiçi wenasy). Aýagyň deriasty kiçi wenasy dabanyň we injiginiň daş tarapyňnyň wenez ganlaryny ýygnaýar we dyzasty wena birikýär. Aýagyň deriasty uly wenasy dabanyň, injiginiň we dubuň wenez ganlaryny ýygnaýar we gasykda but wenasyna birikýär.

- Aýagyň çun wena sistemasy uly we kiçi injik wenalaryndan, dyzasty we magistral but wenasyndan ybarat. But wenasy daşky ýanbaş wenasyna birikýär.

- Aýagyň ýüzleý wena damar sistemasyny çun wena sistemasy bilen birleşdirýän wenez sistema - deşiji (perforant) ýa-da kommunikant wenez sistemasy diýilýär. Bu sistemanyň kömegi bilen aýagyň ýüzleý wenalaryndaky wenez gan çun wena sistemasyna akýar. Ýiti tromboflebit aýagyň deriasty uly wenasynda we aýagyň çun wenasynda, esasy magistral wenasynda gabat gelyar. Tromboflebitiň sebäpleri. Tromboflebiti iriň emele etirigi mikroblar döredýärler. Olar wenaň içine hapa şpris bilen sanjylanda we steril däl derman goýberilende ýagdaýlarynda bolýar. Neşekeşler öz wena damarynyň içine hapa şpris bilen köp gezek narkotik maddalary (heroin, opiy) sançýarlar we olarda tromboflebit keseli wenanyň içki gatlagynyň agyrmagy sebäpli (endoflebit) ýüze çykýar. Wenanyň içinde köp wagtlar katetr dursa, onda hem tromboflebit bolýar. Wenanyň töweregindäki ýumşak dokumalarda flegmona ýa-da abscess bolsa (iriňli mastit), wenaň daşky gatlagynyň agyrmagy sebäpli periflebit emele gelyar.

Panflebit-diyip, wenanyň hemme gatlaklarynyň agyrmagyna aýdylyar.

Tromboflebit wenanyň warikoz görmüşli giňelen ýagdaýynda, babasylda (gemorroy) we çanaklykdaky agzalarda operasiýa edilenden soň kän ýüze çykýar.

Iriňli tromboflebit sepsise sebäp bolup bilýär. Tromboflebitden soň diwarlary gataýarlar we onda gan aýlanyşyk peselýär.

Tromboflebitiň klinikasy we alamatlary.

Ýiti ýüzleý tromboflebiti anyklamak kyn däl. Sökellik köplenç aýakda bolýar.

Syrkaw: aýak agyry, aýak çişmä, çalt ýadawlyga, aýakda ýüp görmüşli düwünli (tromb) agyryly gatynyň barlygyna, gyzgyn ýokarlanma arz edýär. Syrkaw

ünde ayakdaky agyry güýçlenýär.

Agyry asak barlanylanda: aýagyň göwrümi çiş zerarly ulalan, wenaň üstündäki rinin refiki zolaklaýyn gyzaran. Agyryly ýeri ellände gyzgynlyk we agyryly ylyk (infirrat) bildirýär. Syrkawyň gyzgynlygy ýokarlanan, pulsunyň urgusy lanan. Ganynda leykositoz we SOE ýokarlanan.

Yritromboflebitiň bejerilisi: Agyryly aýagy Belerň şinasynyň üstünde ýokary dýrýlan görnüşde, asuda ýagdaýda goýmaly. Syrkaw 4-5 günläp ýöremeli. Şu ýagdaýda aýagyň wenasyny içi bilen ganyň hereketi ýenleşýär, aýagyň j we agyrysy azalýar.

Aýagy massaž etmek gadagan. Aýaga geparin, troksewazin, Wişiyewskiň y bilen sargy edilýär.

Agyry aýyryjy derman (analgin) sançmaly. Agyra garşy reopirin ýa-da butadion letkasyny (1 tabletkadan günde 3 gezek, 10 günläp) içirmeli.

Ganyň lagtalanmak häsiýetini peseltmek üçin syrkawa 10 günläp aspirin letkasynyň $\frac{1}{4}$ bölegini günde bir gezek içirmeli. Antikoagulyant bejergisi girilende, kesselliň ganynyň protrombin indeksini barlap durmaly. Ganynyň trombin indeksini 50-40% aşak peseltmeli däl. Protrombin indeksi 40%-den ak bolsa gan akmaklyk başlanýar.

Kesselliň wena damaryna 400 ml reopoliglyukini damjalaýyn usul bilen guýmaly. Syrkawa witaminleri sançmaly we fizioproseduraly (UWÇ) bejergi geçirmeli. Irinli tromboflebitde wenaň irinlän ýeri operasiýa usuly bilen kesilip aýrylýar. Wena trombyň yokarsyndan daňylýar. Şeýle edilende trombyň yokaryk ösmegi ilýär, tromboemboliýa agyrlaşmasynyň öňi alynýar.

Hroniki wenez yetmezçiligini emele getirýän keseller

Ganaýlanyşygyň hroniki yetmezçiligini wenanyň warikoz gornüşli giňeliş elinde we tromboflebit soňy keselde gabat gelyär.

Wenanyň (aýagyň) warikoz gornüşli giňeliş keseli diýip, aýagyň uly we kiçi triasty wenalarynyň ýüzleý ýerleşen wenalarynyň giňelmegine we olaryň panlarynyň yetmezçiligine aýdylýar. Sökellik aýal maşgalalarynyň baldyrynyň tarapynda kän gabat gelyär. Aýagyň deriasty uly wenasynyň damarlary ýylan rüňli, egrem-mugram bolup uzalýarlar, bogun-bogun bolup giňelýärler. Wenanyň içindäki klapanlary biri-birine yetmeyärler, wenanyň içini jebis ýapyp meýärler, şonuň üçin hem gan tersine (yzyna) akýar. Wenanyň warikoz giňelen rinde ganyň hereketi peselýär, gan dyňzaýar, onuň basyşy beýgelyär, içinde gitalanan, tromba öwrülen gan düwünleri bolýar. Wenadaky tromblaryň käsi

iriňleşärler. Ýerli dokumalarda, deride gipoksiýa bolýar, deriasty dokumada gatamaklyk (sellýulit, fassiolit), deride maýda ganöýmeler, goňur reňkli tegmiller, bitmesi kyn trofiki we iriňlenen yaralar bolýar.

Syrkaw aýagynda, baldyrynda kütäk, sorkuldyly agyra arz edýär. Agyry ýörände, uzak duranda güýçlenýär. Keseliň aýaklary basym yadaýar, topuklarynyň töwerekleri çişýär. Syrkaw aýagyny ýokaryk galdyryp otursa, ýatda çiş we agyry azalýar. Agşamlaryna baldyrda titrewük gornüşli ýygrylma bolýar. Keseliň gelip çykyşy bilen tanyşylanda, ön aýagyň çuň wenasynda trombyň bolanlygyny ýada bolmadyklygyny anyklamaly. Syrkawyň aýaklaryny ýagty jaýda üns bilen barlamaly. Aýaklaryň göwrümini santimetr lentasy bilen ölçemeli. Aýagyň derisiniň gyzgynlygyny barlamaly. Gasykda- but arteriýasynyň dyz epininde – dyzasty arteriýasynyň we dabanyň üstünde – dabanüsti arteriýasynyň pulsyny barlaňmaly. Aýagyň derisiniň aşagyndaky deri asty uly wenasynyň damarlary gök reňkde giňelen. Egrem-bugram ýylan gornüşli ýa-da ýumak gornüşli bolýar we deriniň aşagynda güberçekläp çykyp durýar. Eliňe gatyly ýumşakly düwünler bildirýar. Deriniň ýukalan yerinde maýdaja ganöýmeler, goňur reňkli indurativ tegmiller, bitmesi kyn trofiki we iriňli yaralar bolýar. Syrkawyň ýöremesi görgi bolýar.

Aýagyň tromboflebitsoňy keseli köplenç onuň çuň wenasynyň tromboz bolup dykylanyndan soň emele gelyär. Sökellik aýaga zeper ýetensoň, çaga dogurmadan soň we garyn boşlugyndan operasiýa geçirilende sowuklamanyň agyr görmüşini geçirenlerde hem gabat gelip bilýär. Trombirlenen çuň wenadan wenoz gan ýokarlygyna ýürege tarap akyp geçip bilmeyär ýa-da kynlyk bilen az mukdarda (rekanalizasiýa bolan ýagdaýda) geçýär. Wena trombynyň aşagynda wenoz gan dyňzaýar, basyş köpelyär. Wenoz gan aýakdaky kommunikant (deşiji) wenalary we kolleteral wena damarlaryny giňeldip aýagyň uly we kiçi deriasty wenasynda düşýär. Gan öňki akym ugruny üýtgedip, täze ugur boýunça ýürege akýar. Ýagny wenoz gan özüniň kada akymyny üýtgedip kä halatda bolsa, ters (retrograd) ugur boýunça ýürege tarap akýar. Şeýlelikde deriasty wenalar kompensator giňelýärler, warikoz gornüşde bolýarlar.

Aýagyň tromboflebitsoňy keselinin alamatlary: aýak agyrysy, aýak çişmesi, aýagyň tiz yadamasy, aýagyň derisiniň ýukalmagy, agyryly gatynyň bolmagy, injigiň derisiniň reňkiniň goňrumtyl bolmagy, deriasty wenalaryň giňelmegi, deriniň deriasty ýag gatlagynyň gatamagy, dermatidiň we trofiki ýaranyň bolmagy bu kesel üçin mahsusdyr.

Keseliň geçişi dürli-dürli bolýar. Keseliň çiş agyryly, warikoz, trofiki ýaraly, warikoz-yaraly we garyşyk görnüşleri bolýar.

Hroniki wenoz ýetmezçilikli kesellilerde wenalardan gan akýşynyň ýagdaýy

rite funksional we flebogramma barlaglaryň netijesinde anyklanylýar. Barlaglaryň netijesinde her keselli üçin aýratyn bejergi belleniýär.

1. Aýagyň uly we kiçi derasty wenasynyň klapanlarynyň yagdaýyny we olarda retrograd ganakmany anyklamak üçin Brodi – Troýanow – Trendelenburgyň funksional barlagy geçirilýär. Syrkaw arkan ýatyrylýar. Sökelli aýagymydik ýokaryk çyrylýar we ön çişip duran derasty wenalary pyssaryp ýok bolýança şu yagdaýda saklanylýar. Soňra gasygynyň aşagyndan buda rezin gysyjy bogar goýulýar. Bogar derasty wenany gysmaly. Syrkaw ýerinden turuzylýar we dik duruzylýar. Barlagyň netijesi iki hili bolýar:

- Eger-de butda bogar duran wagty, bogaryň aşagyndaky derasty wenalar ýuwaş-ýuwaşdan dolsalar, bogar aýrylandan soň hem ýokardan aşaklygyna birden dolsalar we çişseler, onda uly we kiçi derasty wenalaryň klapanlarynyň yetmezçiliginiň barlygynyň alamaty bolýar. Ýagny uly derasty wenaň çuň wena ýanýan ýerindäki klapanyň yetmezçiligi zerarly, umumy ýanbaş wenasyndaky ganyň aşaklygyna akyp gelyänligi (retrograd ganakmaklyk) anyklanylýar. Barlagyň netijesi položitel hasaplanýlar.

- Eger-de butda bogar duran wagty onuň aýagyynyň wenalary ýuwaş-ýuwaşdan aşakdan başlap ýokarlygyna dolsalar (35 sekund), bogar aýrylandan soň hem güýçli üýtgeşiklik bolmasa, onda aýagyň kommunikant wenalarynyň klapanlarynyň yetmezçiligi bar diýip hasaplanýar. Uly deri asty wenadan aşaklygyna tarap gan akmaklygyň ýoklugy anyklanylýar. Barlagyň netijesi otrisatel hasaplanýar.

2. Çuň magistral we deri asty wenanyň klapanlarynyň dogry işleýändigini anyklamak üçin Gakenbruhnyň – Sikaryň barlagy geçirilýär. Syrkaw dik duruzylýar. Kaman eli bilen deri asty uly wenany gasygyň aşagynda ýerleşen ýerinde barlaýar. Syrkawyň üsgürmegini haýyş edýär. Eger-de syrkaw üsgürende garyn damalarynda döreyän tolkunlar aşaklygyna geçip, lukmanyň eline bildirse, onda deri asty we çuň magistral wenanyň klapanlarynyň yetmezçiliginiň alamaty diýilip hasaplanýlar.

3. Şeýnisiň üç bogarly barlagynyň kömegi bilen aýagyň kommunikant wenalarynyň klapanlarynyň yetmezçiligi anyklanylýar. Syrkaw arkan yatyrylýar, selliniň aýagy dik ýokary galdyrylýar we ön çişip duran deri asty wenalary pyssaryp ýok bolýança şu yagdaýda saklanylýar. Soňra kesel aýaga üç bogar goýulýar: gasygynyň aşagyna, dyzyň ýokarsyna we dyzyň aşagyna. Syrkaw ýerinden turuzylýar.

Netijesi: eger-de keselli dik duranda bogarlaryň arasyndan wena damary berççeklenip çişse, onda şol yerdäki kommunikant wenanyň klapanynyň

yetmezçiliginiñ alamaty bar diýip hasaplanylýar.

4. Pertesiň ýöremek (marş) barlagynyň kömegi bilen aýagyň çuň we kommunikant wenalaryň klapanlarynyň ýagdaýy barlanylýar. Syrkaw dik durkasygynyň aşagyndan buda rezin gysyjy bogar goýulýar. Bogar diňe deri asty wenany gysmaly. Syrkaw ýerinden turuzylýar we dik duruzylýar. Bogar diňe deri asty wenany gysar ýaly edip goýulýar. Soňra syrkaw 5 minutlap duran yerinde ýöredilýär, netijeleri:

- Syrkaw ýörände aýagyň derisindäki wenalar ulalsalar, baldyrda güýçli agyry peýda bolsa, çuň wenanyň we kommunikant wenalaryň klapanlarynyň ýetmezlik alamatynyň barlygy hasaplanylýar.

- Eger-de deri asty wenanyň düwünleriniň gatylygy peselip wena düwünleri pyssaryp ýok bolsalar, onda çuň wenanyň klapanlarynyň kada ýagdaýda işleýändiginiñ alamaty hasaplanylýar.

Wena klapanlarynyň yetmezçiligini has takykklamak üçin flebografiýa barlagynyň dürli gornüşleri amala aşyrylýar. Aýagyň dabanyň wenasynyň içine rentgenkontrast madda goýberilýär we kontrast maddanyň wenanyň içi bilen ýokaryk akysynyň rentgen suraty alynýar. Flebogrammada baldyryň deri asty wenalaryň warikoz giňelendigi, kommunikant wenalaryň giňelendigi, çuň wena damarda üýtgeşikligiň ýoklugy anyklanylýar.

Hroniki wenez yetmezçiligini emele getirýän keselleriň bejerilişi. Sökellik konserwatiw we operatiw usullar bilen bejerilýär.

Konserwatiw bejergi. Keselliler elastik joraply gezmeli. Elastik jorap aýagyň warikoz giňelen wenasyny gysýar we wenanyň aşa giňlemegini togtadýar. Syrkaw serowodorodly wannada suwa düşmeli. Rahatlandyryjy dermanlary içirmeli. Vitamin kompleksi sançmaly. Syrkawyň ganyny suwaltmak üçin, 10 gülläp aspiriniň $\frac{1}{4}$ tabletkasyny günde 1 gezek içirmeli. Ganyň reologiýasyny gowulandyrmak üçin: troksewazin – 1 kapsuladan günde 1 gezek 2 aýlap içirmeli.

Ýiti tromboflebitiň bejerilişi: Agyrly aýagy bereliň şinasynyň üstünde ýokary galdyrylan gornüşde, asuda ýagdaýda goýmaly. Syrkaw 4-5 günläp ýöremeli da. Şu ýagdaýda aýagyň wenasyny içi bilen ganyň hereketi ýenleşýär, aýagyň çişme we agyrysy azalýar.

Aýagy massaj etmek gadagan. Aýaga geparin, troksewazin, Wişnewskiniň aýagy bilen sargy edilýär.

Agyry aýyryjy derman (analgin) sançmaly. Agyra garşy reopirin ýa-da butadion tabletkasyny (1 tabletkadan günde 3 gezek, 10 günläp) içirmeli.

Ganyň lagatalanmak häsiýetini peseltmek üçin syrkawa 10 günläp aspirin tabletkasynyň $\frac{1}{4}$ bölegini günde bir gezek içirmeli. Antikoagulyant bejergis:

edilende, keselliň ganynyň protrombin indeksini barlap durmaly. Ganynyň
trombin indeksini 40-50% aşak peseltmeli däl. Protrombin indeksi 40%-den
aşa bolsa gan akmaklyk başlanýar.

Keselliň wena damaryna 400 ml reopoliglyukini damjalatýyn usul bilen guýmaly.
Syrkawa witaminleri sançmaly we fizioproseduralary (UWÇ) bejergi
garmeli.

Iriňli tromboflebitde wenaň iriňlän yeri operasiýa usuly bilen kesilip aýrylýar.
Iriňli trombyň yokarsyndan daňylýar. Şeýle edilende trombyň yokaryk ösmegi
aýdylýar, tromboemboliýa agyrlaşmasynyň öňi alynýar.

X BAP

NÄSAGY JANLANDYRMAK ÜÇİN İLKİNJİ MEDİSİNA KÖMEĞİ

Bir näçe agyr keseller we şikesler bilen näsagyň jany kar-kara gelmegi mümkin. Olaryň ýagdaýlary ahyr derejä ýetip hemme wajyp agzalaryň ýerine ýetirilýän işleri in soňky derejä ýetensoň gaty bozulýar. Şu ýagdaýda näsag durmuşyň we ölümiň arasynda bolýar – bu terminal ýagdaý diýip aýdylyar fonuň baş döwri bar;

I – döwüri – ölmezlik üçin in soňky çekmeň öňki döwri.

II – döwri – ölmezlik üçin in soňky çekme döwri.

III- döwri – kliniki ölüm.

IV döwri – sosial ölüm.

V döwri – biologiki ölüm.

Keseliň alamaty.

I döwürde näsag huşyny kem-kemden ýitýär, derisi ak reňkde, dodaklar, gulaklar gögümtil, dem alyşy çalt, ganyň basyşy 60 mm rt. st. çenli düşýär, ýüregiň uruşy 120-140, gözüň göreji giňelip başlaýar.

II döwürde – bu ölmezlik üçin in soňky çekme döwüri: syrkawyň huşy yok, derisi gök reňkde, kislorodyň ýetmezçiliginiň alamatlary yüze çykýar, dem alyşy, örän haýal, ganyň basyşy 40 mm rt. St çenli düşýär, uky gan damarda ýüregiň uruşy duýonok, gözüň göreji giň, endamyň gyzgyny we gyjyndyrma garşy jogaplar peselýär, tutgaýlar bolmagy mümkin.

III döwri kliniki ölüm – näsagyň demi tutulýar, ýüregi durýar, ganyň basyşy – 0 mm. Rt. St., gözüň göreji giň, gözleriň gyjyndyrma garşy jogaplar yok, syrkawyň derisi gök we sowuk. Kliniki ölüm 4-5 minuta çenli, şu wagtyň içinde entek näsaga kömek berip bolýar, ýogsa ondan soň onuň kelle- beýniniň dokumalary kislorod ýetmezçilikden ölyärler.

IV döwri- sosial ölüm- bu dört baş minutdan soň bolýar, haçan syrkawyň kelle – beýniniň dokumalary ölyär, şol wagt egerde syrkawy ölümünden halas etsen, onuň ýüregi urup we dem alyşy başlaýar, emma kelle-beýniniň ýerine ýetirýän işleri üýtgeýär. Bu syrkawdan peýda hiç-kime yok, onyň özüne bir ýörite adam gerek ýagdaýyna seretmäge.

V döwri – biologiki ölüm. Bu ýagdaýda näsag öldi, onuň endamy gataýar, derisinde merhuma mahsus tegmiller yüze çykýar.

Kliniki ölümün biologiki ölümden tapawudy şeýle: Kliniki ölümdе syrkaýyň ýüregi durýar, dem tutulýar, emma kelle – beýniniň dokumalar entek işleýiş üçin dört –bäs minutda eger syrkaýa dogry kömek berilse, ony has edip bolýar. Eger syrkaýa kömek usullar nädogry edilse ýa-da kömek nägе ýetirmeseçer, onda biologiki ölüm bolýar: kelle- beýniniň dokumalary ölýär, emme wajyp agzalaryň ýerine ýetirýän işleri bärk gaytmaýan bolup durýar.

Adamy janlandyrmak üçin täzeden dikeldiş çäreler geçirilýär. 1981-nji ýylda ýr. syzlandyrmak serişdeler arkaly bihuş ediji amerikan lukman Piter Safar aýar: adamy janlandyrmak üçin üç sany çäreleri geçirmeli: ABS, onuň manysy ndan ybarat:

A- airwaý – dem alyş ýollaryny arassalamaly hem syrkaýyň kellesini ýyza kyp olary açmaly.

B- Breathins- “agyздan agyza” dem bermeli.

S- simulation – ýüregiň owkalamasyny etmeli.

Şu çäreleri maşgala lukmany we şepagat uýasy hökman bilmeli hem olary nek üçin öwrenmeli.

Ýürek- öýken täzeden dikeldiş çäreleriň ýazgysy – bir adam edende.

1. Syrkaýda huşy barmy ýa-da ýok barlamaly.

2. Syrkaýy gaty ýerde ýatymaly.

3. Eger ol özi dem alsa- onuň agzyna howa geçiriji gural salmaly, ýa-da aşakgy egini öňe çekmeli.

4. Eger syrkaý özi dem almasa, onda onuň dem alyş ýollaryny arassalamaly kellesini yza dartyp, olary açamly hem “agyздan-agyza” usuly bilen dem meli.

5. Uky gan damarda ýüregiň ilçesi bolmasa, onda ýüregiň üstine bir gezek ty urup, soň göni däl ýüregiň owkalamasyny etmeli.

Eger bir adam şu çäreleri geçirmekçi bolsa onda ol ilki bada 2 gezek dem rýär, soň 15 gezek ýüregiň owkalamasyny geçirýär. 2:15 gezek bolanda ol bir ul diýip hasap edilýär, ýa-da ýok her 4-5 usullardan soň barlamaly çäreler yda berýärmí.

Ýürek-öýken täzeden dikeldiş çäreleriň ýazgysy – iki adam edende.

1. Syrkaýyň huşy barmy ýa-da ýok barlamaly.

2. Syrkaýy gaty ýerde ýatymaly.

3. Demi barmy, ýüregiň uruşy barlamaly.

4. Eger syrkaý özi dem almasa onda dem alyş ýollaryny arassalamaly we

kllesini yza dartyp olary açmaly soň “agyzzdan-agyza” dem bermeli.

5. Eger syrkawyn ýuregi duran bolsa, ýüregiň üstüne gaty urup, ýüregiň göni däl owkalamasyny etmeli.

İki adam syrkawy janlandyryan bolsa, biri dem beryär, ikinjisi ýüregini owkalaýar. Onuň usuly şeýle 1:5 bir gezek dem bermeli soň baş gezek ýüregine göni däl owkalamany geçirmeli.

Yokardaky ýazgylarda bellemeli: dem alyşy bir minutda 18-20 gezek ýüregiň owkalamagyny bir minutda 80-100 gezek edilmeli.

Çagalary janlandyrmak üçin täzeden dilerdiriş çäreleriň birnäçe üýtgeşikler bar:

1. Çagalarda 1 ýaş çenli ýüregiň uruşyny ömür gan damarda barlamaly.

2. 1 ýaş çenli çagalara emeli dem alyşyny agyzzdan -agyza hem buruna bermeli.

3. Kiçijik çagalara bir ýaş çenli ýüregiň owkalamasyny iki barmak bilen edilyär, sekiz ýaş çenli çagalara – bir eliň aýasy bilen edilyär, dokuz ýaşdan başlap uly adamlara edilyän ýaly ýüregiň owkalamasyny etmeli.

4. Kiçijik çagalarda her 20 usullardan soň barlamaly geçirýän çäreler peýda beryärmi ýa-da ýok, uly adamlarda bolsa her 4-5 usullardan.

Geçirilyän çäreler peýda berse onuň alamatlary şeýle:

1. Syrkaw özi dem alyp başlar onuň ýüregi urar.

2. Syrkawyn derisi, dodaklary, gulaklary, dyrnaklary gyzylymytyl bolýar.

3. Uly adamlarda- uky gan damarda, kiçijik çagalarda – omuz gan damarda ýüregiň uruşy ýüze çykýar.

4. Gözüň göreji kiçelyär, gözüň gyjyndyrma garşy jogaplar ýüze çykýar.

5. Ganyň basyşy ýokarlanýar.

6. Syrkaw agyry duýup başlanýar.

Janlandyrmak üçin geçirilyän çäreleriň birnäçe gaýra üzülmeleri bar.

1. Döş süňkün, gapyrgalaryň döwürmegi.

2. Ýürege, öykene, bagyra zeper yetmegi.

3. Döş boşlugyna ýa-da garyn boşlugyna gan akma bolmagy mümkin.

Eger syrkawa janlandyrmak üçin çäreler peýda bermese, onda biologiki ölüm bolýar. Ölen soň adamdan hemme eşiklerini çykarmaly soň ony arkan ýatyryp gözüni ýapmaly, aşaky eňegini daňmaly, otagda 2 sagat saklap patologiki anatomiya bölümüne iberiş haty bilen jeset daşayan maşyn çagyryp ibermeli. Iberiş hatda yazylyar: familiýasy, ady, haýsy bölümde ölen, keseliň taryhynyň sanawy, ölen günü, sagady, we onuň keseliň kesgitlemesi.

XI BAP

HIRURGIYA KESELLERIN WE ZEPERLENMELERIN (TRAUMALARYN) ONUNI ALYNŞY. TURKMENISTANYN ILATYNYN WE MEDISILUKMANLARYN UZAK YASAMAGY. ALKOGOLIZM; ÇILIMKEŞLIK; NASKEŞLIK; TOKSIKOMANLYK; NEŞEKEŞLIK WE SPID KESELLERIN ONUNI ALMAKLYK. SAGLYK OYL. BEDENTERBIYE WE SPORT.

Adamyň organizminiň öz-özünü goraýjy kuwwatly güýçleri bardyr, bu bolsa deriň gurluşyndan gelip çykýandyr. Deri, nemli bardalar mehaniki, termiki we niki zeperlenmelerden goraýar. Şeýle-de, olar mikroorganizmleriň önünde duran raýjy böwettir. Arassa deri mikrobaryň köpelmegi üçin amatsyz şertdir. Deriniň palanmagy mikrobary üçin amatly şertdir. Mikroorganizm bular deriden kumalary çuň gatlaklaryna siňip, gana-da geçip biler.

Geçirilen barlaglara görä, adam suwa düşende (ýyly suwa), onuň bedeninden milliondan 1 milliarda çenli mikrobary dökülip biler.

Mikrobaryň önünde berk baryerleriň biride köpsanly limfatiki mázlerdir, ndalinalardyr. Olar mikrobaryň gana geçmesiniň önüni alyp bilýändir.

Mundan başga-da, bedende (organizmde) immunitet ulgamy bardyr. munitet näçe täsirli bolsa, şonçada kesel döremeginiň ähtimallygy pesdir. muniteti pes bolan adamlar sähel-çe sowuklasa-da grip, angina, bokurdak agyry, uryagyry (pnewmoniýa, rewmatizm) ýaly kesellere sezewar bolýandyr.

Dürli derejede kabul ediljek güýç adamynyň ýaş aýratynlyklaryna hem glydyr. Käbir keseller bilen diňe çagalar keselleýär. Şol bir wagtyň özünde-de r uly adamlarda bolýan keseller bilen kesellemeýärler.

Endamyň ýokanç kesellere bolan durnuklylygy iýmitde witaminler azlyk edende wşayar. Endamy witamin „C“ bilen baýlaşdyrsaň, inçekeseliň, rewmatizmiň işini ýeňilleşdirýär, aterosklerozyň önüni alýar.

Endamda mikrobary we olaryň zäheriniň täsirlilikini, zeperini ýok edip bilýän gasitoz öýjükleri bar (N. I. Meçnikow). Mundan başga-da, ganda we kumalardaky suwuklyklarda antijisim maddalary bardyr. Şonyň düzümine ýa- deriastyna gönüden-göni siňýän bakteriýalaryň we olaryň zäherleriniň garşysyna damda döreýän goraýjy güýçler bolup antijisimler hyzmat edýär. Goraýjy we gunlaşdyryjy mehanizmler sazlaşykly işleseler, adam sagdyn ýaşaýyşda bolýar. Bu bolsa endamyň (adamynyň) töweregini gurşap alýan tebigatynyň şertleri

bilen endamyň içki sredasynyň deňagramly aragatnaşygyna baglydyr. Organizmini uýgunlaşma güýjiniň aýratynlyklaryny anyk mysallarda subut etse bolar. Meselem, adam dalaksyz ýaşap biler. Nogsansyz böwrek iki böwrege düşjek agramy öz üstüne alyp, peşew çykaryş ukybyny kadaly saklap bilyär. Öýkeniň biri aýrylandan galan sagat öýken öz göwrümünde ulalyp, aýrylan öýkeniň hem işjenlik ukybynyň öz üstüne alýar.

Endamyň goraýjy we uýgunlaşma ukyby, ýokarda aýdylyşy ýaly, tebigat şertlerine üznüksiz baglydyr.

Arassa howa, tebigat gözelligeri endamyň sagatlygynyň girewidir.

Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň pähim-paýhasyndan dörän saglyk ýoly - il içinde „Serdaryň saglyk ýoly” diýip at alan ýol adamyň saglygy üçin bahasyna ýetip bolmajak gudratdyr. Bu ýoldan ýöräniňde bedende bar bolan 600 toparymyşsalaryň hemmesi herekete gelyär. Alymlaryň tassyklamasyna görä, myşsalaryň topary „ikinji yürekdir”. Olar herekete gelende gan aýlanyş ulgamynyň işi ýenilleşýär.

Serdaryň saglyk ýoly bilen daglaryň belent gerşine çykanyňda dem alyşyň şeýle bir ýenilleşýär, hat-da öýkeniň bardygynyda unutyarsyň.

Sagdyn yaşaýyş keşbi ekologiýa babatdan arassa ýörite ham baglydyr. Nahar iýlende azyk görnüşleriniň mädede sinip bilişini bilmelidir. Mysallara ýüz tutsak, adam işdämen nahar iýse, gaýnadylan balyk 1,5 sagatda, süýt, yumurtga, akl çörek, gowrulan kartofel mädeden 12-barmak içegä 2-3,5 sagatda geçýär, göläniň gaýnadylan eti aşgazanda 4 sagat, iri malyň eti 5 sagatdan gowrak, gowrulan ördek eti 7 sagat, balyk konsrewleri 8 sagada çenli saklanýar.

Adam nahr iýende öz yaşyna, saglyk ýagdaýyna we ş. m. ýokarda agzalan azyk aýratynlyklaryny göz önünde tutmalydyr. Bu bolsa başga çäreler bilen biri hatarda, iýmit sindiriş agzalarynyň keselleriniň önüni almaga peýdaly bolar.

Sagdyn iýmit kadaly ýagdaýda nahar iýlende mädede we 12-barmak içegede dööräp biljek baş keselleriniň önüni almak mümkinçiligi döreyär.

Her bir kesellerde boluşy ýaly, hirurgiýa keselleriniň önüni almagyň esasy özeni sagdyn yaşaýyş keşbini saklamakdyr. Beýle diýmek bolsa zyýanly endiklerden daşda duruldygy diýilidigidir. Olaryň biride çilimdir.

Çilim

Bokurdak rak keselleri bilen keselleýänleriň 90%-i, öýken howply çiş (rak) keseli bilen keselleýänleriň 90%-i çilim sebäplidir.

Çilim çekmeýän adamlaryň 2,5%, çilim çekýän adamlaryň bolsa 45% yürek

ndan we ýokary gan basyşyndan ejir çekýär.

Düzümünde zäherli maddalaryň ençemeleri çilim tüssesi çilim çekýänleriň arasynda çilim çekmeýän adamlara hem 40% bilen 80% aralygynda öz aýny getirýär.

Dünýä saglygy goraýyş guramasynyň berýän maglumatlaryna görä, çilimkeşler beýleki adamlara garanyňda 20 ýyl töweregi az ýaşayar (1-nji Oguz, 1-nji ýyl, „ZAMAN“ gazetini). Çilimiň düzüminde nikotin bilen birlikde 4000 esse zäherli maddalar bardyr. Olaryň içinde piridin esaslary, kömür turşulygy, ertirli wodorod, ammiak, azot, efir ýagy bardyr. 45-50 ýaşdan aşakda ýürek tinden ölenleriň 80% sebäpkäri çilimdir. Önelgesizlik keseli çilim çekýänlerde beýlekilere garanyňda 10 esse köpdür. Çilimkeşleriň stenokardiýa bilen üzmegi 13 esse ýokarydyr, ýürek keseli (miokard infarkty) bilen kesellemegi 5 esse ýokarydyr. Geçirililen kliniki barlaglaryň netijesinde A. L. Myasnikow „Nikotin damarlaryň daralmagyna we gysylmagyna getirýär, aterosklerozy döredýär“ diýip tekrarlaýar.

Dr. M. Tareýew, P. Ýe. Lukomskiý dagynyň geçiren barlaglaryna görä, nikotin damarlarynyň aterosklerozyň, miokardyň infarktynyň esasy sebäpleriniň biridir.

Emmähiniň tüssesi dem alyş ýollaryna täsir etmek bilen damakda, bokurdakda em döredýär, dowamly bronhiti emele getirýär we öýkende emfizema döredýär. Çilimiň işjeňligi gowşayar, çilim öýkende kislorodyň kömürturşy gaz bilen alyşyny kynlaşdyrýar. Öýkende howply çiş (rak) keseli aglaba çilimkeşlerde gabat gelýär (W. S. Lukýanow). Keseliň has agyrlaşmalary ýüze çykmazdan, ýokarda aňladylan keselleri bejermelidir. Şeýle edilende, öýkende iriňleme keselleriniň we çilimiň öňüni almaga mümkinçilik döreýär.

Çilimiň adamyň saglygyna örän uly zyýanyň bardygyny göz önünde tutup, Türkmen Saparmyrat Türkmenbaýy özüniň ýörite karary bilen köpçülik ýerlerinde çilim çekmegi gadagan etdi. Bu karara dünýä saglygy saklaýyş guramasy örän çilim baha berdi.

Spirtili içgiler we narkotikler, nas

Alkogol-narkotiki zäherdir. Ol ilki bilen kelle beýnisiniň öýjüklerine täsir edýär. Adamyň (organizmiň) her bir kilogramyna 7-8 g arassa spirt düşse, bu görwürmiň howply bolup biler. Agramy 75 kg bolan adam 40% aragyň 1 litrinden öýki takykdyr.

Ööräýmäge köp bolmadyk 80 g alkogol 24 sagadyň dowamynda endamy

zäherlemek ukybyny saklaýar.

Alkogol we narkotiki maddalary ulanýan aýallardan dogan çaganyň 15% kemli dogýar. Spirtli içgileri içýän hamyla aýallaryň 50%-den 90% çenlisiniň dogurany çagalarynda dürli dogabıtıdı nogsanlyklar gabat gelyär.

„Eger ýürek-damar, bagyr, garyn, böwrek şeýle hem jynsy kesellikler maýyp bolmak (zeperlenme), awtoulag hadysalarydyr, öz janyňa kast etmek ahwalatlaryny netijelerini umumylaşdyrsaň, alkogol her üçünji ölümiň sebäpkäridir“ (uly medisina ensiklopediýasy). Alkogol netijesinde az mukdarynda-da zyýansyz zat yok. Muny alymlar subut etdiler. Çünki içgä yüz uran adam derrew erkini ýitip, ol basylyar, kem-kemden çykgynsyz ýagdaýa düşyär. Yöne şeýlede bolsa, ol adamlar özüni alkogolik hasaplamayarlar. Yöne beýle adam alkogolikligiň I-derejesine ýeten adamdyr.

Aragy örç edip içýän adamlar öz bagyrlaryny çüýredyär. Bularda döreyän çürşme („sirroz“) keseli, bagryň kiçelmegine (atrofiýa) bolmagyna getirip, ölümi howpuny salýar.

Alkogolly içgileri içmegi we çilim çekmegi bilelikde edýän adamlar öýkeniň, bronhlaryň we beýleki agzalaryň çiş (rak) keseline diňe içýän ýa-da diňe çilim çekýän adamlara garanynda 44 esse kän sezewar bolýarlar. Narkomanlar alkogol içgilerini içmek bilen özlirini inçekesele sezewar edýärler.

AIDS bilen kesellän adamlaryň aglabasy alkogolik ýa-da narkomandyr. Aglabasy zyna, hapa jynsy gatnaşyklar netijesinde döreyär. Indi onlarça ýyl bäri bejeriş çäresi tapylmaýan ölüm howply kesel yüzlerçe adamynyň ömrüni kesyär. Sagdyn durmuş keşbi müň beladan gorar. Bu meseläni düýpli çözmäge köpçülikleýin gatnaşmalydyr.

Temmäki burugsatmagy halaýanlar hakynda parasatly pähimi dilden-dili geçirýänleriň käbiri “tussesiz temmäki” hasaplap, nas otmaga ýykgyň edýar. Naskeşleriň çekýän ezyeti zäherli tüsse tutedýanleriňkiden enaýy däl: agyz boşlugynyň, damagyň, deriniň howply çişlerine, aşgazan-ıçege ýollarynyň sökelliklerine ýolukýarlar, dişlerini haraplaýarlar. Sebäbi gök awulygyň düzüminde ösümlik ýagyndan başga-da owunjak gara temmäki, kül, hek ýaly zyýanly garyndylar giryär.

Zyýanly endikleriň beýlekleri ýaly nas otmagam bileşiğe eýjilikden başlaýar. Neşesi ýetmese, gaharlanyl, keypi uçýar, gymzalyk edýar. Ukuşy gaşyp, işdäsi kemelyar. Şeýdip, uly ile özüni ýigrendirip ýöreninden, özüne kiçi kimin erk etmegi başaryp, ýaramaz gylgy taşlasa, diňe utuş gazanýar.

Magrymguly aýdy:

Temmäki diýip, her işige ýortag sen
Gola kakyp, üç mysagalyn atar sen
Bir sungurip, ýanbaşyna sürer sen
Haram bolar üsti başyň, nas atan.

Sarpaly Prezidentimiz Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň 12.08.2004 dan
"Nas otmagy gadagan etmek hakyndaky" Permanyň barha
rowaçlanmagyna goşant goşyar.

ULANYLAN EDEBIÝATLARYŇ SANAWY.

1. Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy "Ruhnama". Aşgabat 2001.
2. Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy "Ruhnama"-ikinji kitap. Aşgabat 2001.
3. Аннаев А.А., Комеков Н.Х. Уход за хирургическими больными. Ашгабат, 1993г.
4. Атаева А.Т. Вклад Туркменского ордена Дружбы народов государственного медицинского института в развитие народного здравоохранения Туркменистана. Здравоохранения Туркменистана, 1991, № 5, 3-6с.
5. Berdimuhammedow M.G. "Türkmenistanyň Lukmançylyk" 2002, №3.
6. Berdyýewa A., Kadamow G., Kadamow B. "Türkmenistanyň Lukmançylygy"
7. Бураковский В.И., Бокерия Л.А. Сердечно-сосудистая хирургия. Руководство. М.: Медицина, 1989, 572 с.
8. Вагнер Е.А., Росновский А.А. О самовоспитании врача. Пермь, 1976, 156 с.
9. Гарлыев К. Медицина туркмен в XVII веке. Здравоохранение Туркменистане, 1981, № 12, 36-37с.
10. Гостищев В.К. Руководство к практическим занятиям по общей хирургии. М.: Медицина, 1987, 316 с.
11. Гребнев А.Л., Шептулин А.А. Основы общего ухода за больными. М.: Медицина, 1991.
12. Gurbanberdiýew D. Umumy hirurgiýa. Aşgabat, 2001.
13. Дронов А.Ф., Ленюшкина А.И., Кондратьева Л.М. Общий уход за детьми с хирургическими заболеваниями. М.: Медицина, 1988, 222с.
14. Киятханов Б.А., Теслер Б.Д. Туркменская советская энциклопедия. Ашгабат, 1984, 255-261 с.
15. Кузин М.И. Особенности работы хирурга с ВИЧ – инфицированными больными. М.: Хирургия, 1991, № 10, 6-8 с.
16. Мазурин А.В., Запруднев А.М., Григорьев К.И. Общий уход за детьми. М.: Медицина, 1989, 192 с.
17. Матвеев В.Ф. Основы медицинской психологии, этики и деонтологии. М.: Медицина, 1989, 176 с.
18. Милонов О.Б., Тоскин К.Д., Жебровский В.В. Послеоперационные осложнения и опасности в абдоминальной хирургии. М.: Медицина,

1990, 560 с.

19. Мурашко В.В., Шурганов Е.Г., Панченко А.В. Общий уход за больными. М.: Медицина, 1988, 224 с.
20. Мухина С.А., Тариовская И.И. Общий уход за больными. М.: Медицина, 1989, 254 с.
21. Петров Н.Н. Вопросы хирургической деонтологии. Л.: Медицина, 1956, 63 с.
22. Петровский Б.В., Белоусов О.С. и др. Деонтология в медицине. М.: Медицина, 1988, Т.-I, 352 с.
23. Петровский Б.В., Вихляева Г.М. и др. Деонтология в медицине. М.: Медицина, 1988, Т.-II, 416 с.
24. Савельев В.С., Абакумова М.М. и др. Руководство по неотложной хирургии органов брюшной полости. М.: Медицина, 1986, 608 с.
25. Seytnepesow G., Orazgyljow we baş. "Türkmenistanyň lukmançylygy" 2004 No 5, s. 7-11
26. Соколов В.И. Хирург и больной. М.: Знание, 1991. 64 с.
27. Созонник В.П., Жирный С.И. и др. Вестн. хир. 1984, Т. 132, № 1, 140-141 с.
28. Муратов С.Н. Хирургические болезни с уходом за больными. М.: Медицина, 1981, 335 с.
29. Худайбердыев Д.Х., Сапаров К.С., Бабаков О.Б. К хирургии в Древней Туркмении. В кн.: Вопросы неотложной хирургии и травматологии (тезисы докладов). Ашхабад, 1989, 45-46 с.
30. Jurjany S.N. Tebipçiligin ýan kitaby. 1955, 278 s.

MAŞGALA MEDISINADA HIRURGIKI ENDIKLERI

MAZMUNY:

Giriş. (Lukmançylyk ylymlaryň doktory N.H.Kömekow)

I. Hirurgiki näsaglara gözegçilik etmekligiň maksady hem orny. Deontologiki düzgünler gözegçilikde. Sanitar hem bejeriş-gorayyş düzgüniň ähmiýeti. Tehniki howpsyzlyk saklamaklyk barada. (Medisina ylymlaryň doktory – N.H.Kömekow.)

II. Saglyk öýi: guralyşy, enjamlaşdyrylyşy we hirurgiýa bölüminiň iş düzgünü. Syrkawlary kabul etmek we hasaba almak. Saglyk öýüniň hirurgiýa bölüminiň we gündizine ýatymlaýyn bejergi geçirilýän otagyň daş töwereginiň gigiyenasy. (Kömekow N.H.)

III. Syrkawyň endamynyň gigiyenasy ýatan ýerindäki we agyr näsaglarda gözegçilik. Deriýarasynyň bejerilişi (Medisina ylymlaryň doktory N.H.Kömekow)

IV. Näsagyň öý şertlerinde kekre (gorçiçnik) ýapmak, bulgur goýmak. Owkalamak, sülük ulanmak. (Akademik K.K.Kurdow)

V. Näsaglaryň şöhle usul (ultrases, rentgen) we endoskopik barlaglaryna taýýarlanylşy. (Professor D.G.Gurbanberdiýew)

VI. Operasiýa, operasiýadan öňki we soňky döwürler. Syrkowa öýde kömek berilende aseptiki we antiseptikany saklamak üçin çäreler. (Dos. S.A. Durdyýewa)

VII. Hirurgiki näsagyň iýmit gigiyenasy. Öýde gigiyeniki iýmitlendirmän guramak, e meli iýmitlendirme. Öýde näsaglara seredilende türkmen mill naharlaryň ulanylşy. (Medisina ylymlaryň kandidaty A.A.Abdullaýew)

VIII. Syrkawyň endamyndan bölünip çykýan suwuklyklaryň gigienasy. Klizmalaryň görnüşleri, ýerine ýetirilişi. (Professor D.G.Gurbanberdiýew)

IX. Her-dürli hirurgiki kesellilere we zeperlenenlere birinji kömek edilişi, bejerilişi operasiýadan öňki we soňky döwürlerde öý ýagdaýynda kömek edilişi we garayylyşy.

IX.1. Kelle beýnisiniň zeperlenmesinde we neýrohrurgiýa kesellerinde kömek etmek. (prof. Gurbanberdiýew D.G.)

IX.2. Näsaglary galkan şekilli maziň zob keseli bilen operasiýadan öň taýarlanylşy we operasiýadan soň bejeriş barada. (Dos. S.A. Durdyýewa)

IX.3. Ýürek operasiýasyna taýýarlyk we operasiýany geçirenlerde dikeldiş döwrine gözegçilik etmek. (Akademik K.K.Kurdow)

IX.4. Dem alyş agzalarynyň keselleri bolan näsaglara seretmek. (Medisina ylymlarynyň doktory N.H.Kömekow)

IX.5. Bagryň we öň ýollarynyň hirurgik keselleri. (Professor G.Gurbanberdiyew)

IX.6. Aşgazan-ıçege ýolunyň (traktynyň) hirurgiki keselleri we garmyň esleri. (Medisina ylymlarynyň kandidaty A.A.Abdullayew)

IX.7. Urologiýa keselleri. (Medisina ylymlarynyň doktory N.H.Kömekow)

IX.8. Süňkleriň döwürlemeleri we bogunlaryň çykyklary. (Medisina ylymlarynyň kandidaty A.A.Abdullayew)

IX.9. Ýanykda, elektrotrawmada, sowukalmada ilkinji kömek. (Dos. S.A. Durdyýewa)

IX.10. Ýylan çakmak barada düşünje, birinji kömek, umumy bejerilşi, öýde, ýdanda seredilşi. (Medisina ylymlarynyň doktory B.K. Tegelekow)

IX.11. Iriňli kesellerde ilkinji kömek we medisina kömegi. (Akademik K.Kurdow)

IX.12. Arteriyä we wena keselleri, birinji kömek; operasiýadan öňki we soňky wü, öýde syrhowa seredilşi. (Medisina ylymlarynyň doktory B.K. Tegelekow)

X. Terminal ýagdaýlar. (Dos. S.A. Durdyýewa)

XI. Hirurgiýa keselleriň we trawmalaryň önüni alynyşy. Türkmenistanyň ynyň we medisina işgärleriniň uzak ýaşamagy. Arakhorluk; çilimkeşlik; ikeşlik; toksikomanlyk; neşekeşlik we SPID keselleriň önüni almaklyk. denterbiýe we sport. (Akademik K.K.Kurdow, N.H.Kömekow)

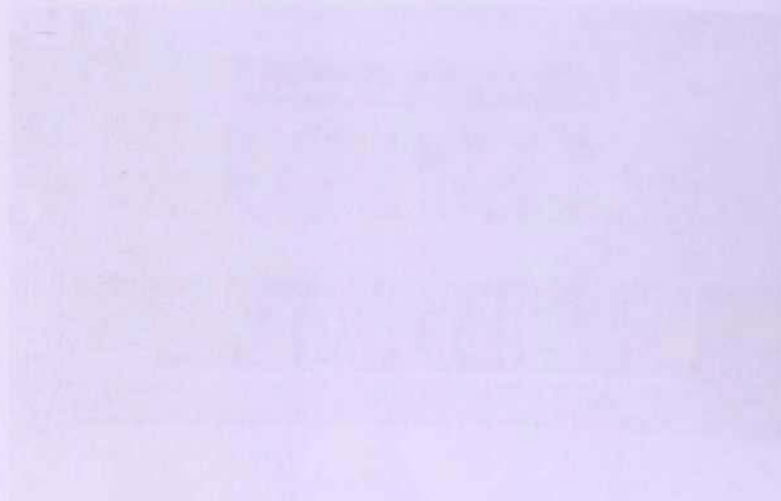
Edebiyatlar:



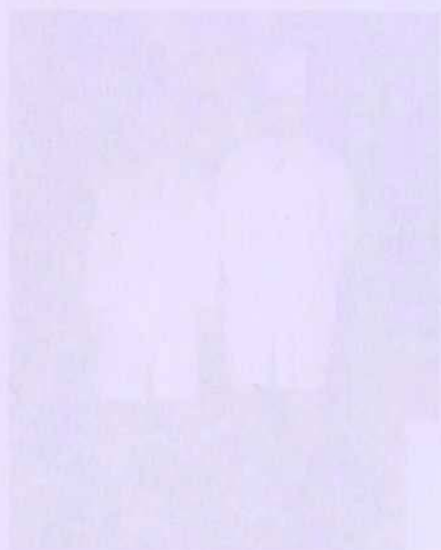
AŞGABAT ŞÄHERINDÄKI №1 SAGLYK ÖÝI



MAŞGALA MEDISINA LUKMANYNYŇ
GEYIMLERI



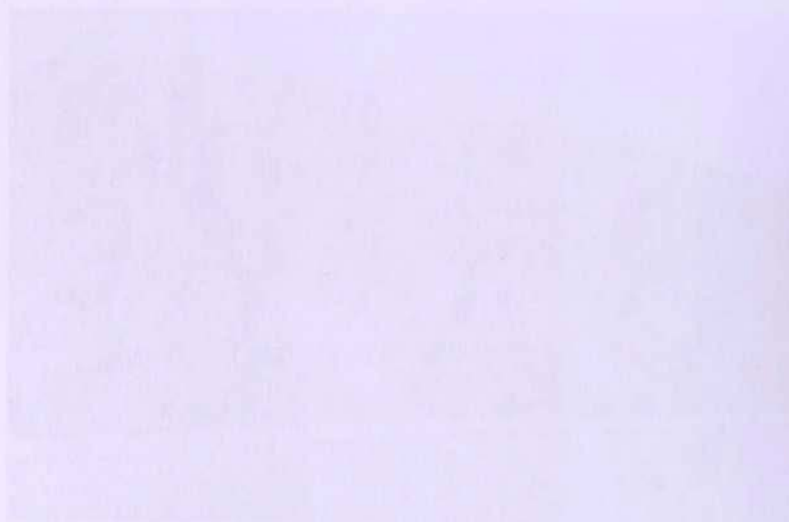
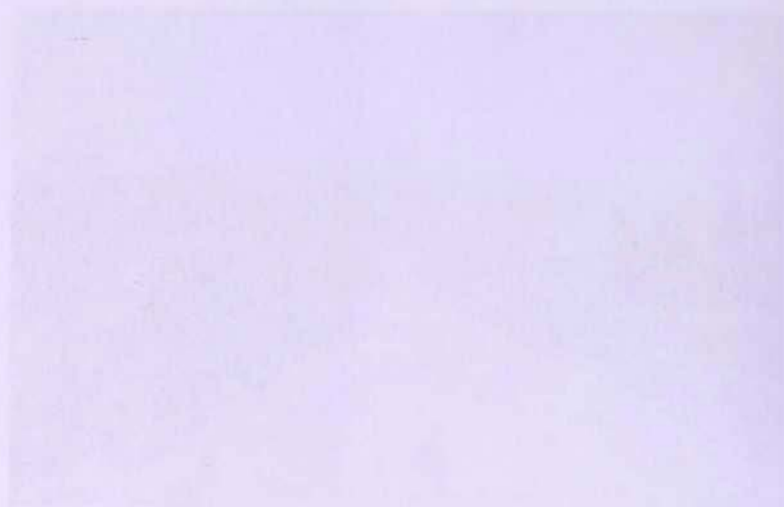
THE GREAT WALL OF CHINA



THE GREAT WALL OF CHINA
CHINA



SAGLYK ÝOLY



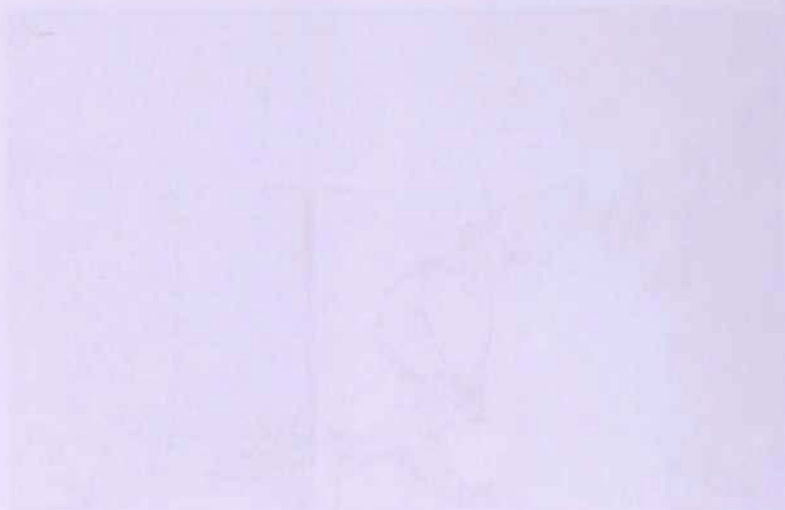
1875-1876



ENDOSKOPIYA BARLAGYNYŇ GEÇIRILIŞI



**KOMPÝUTER TOMOGRAFIYA BARLAGYNYŇ
GEÇIRILIŞI**



MISS MARY ANN BROWN



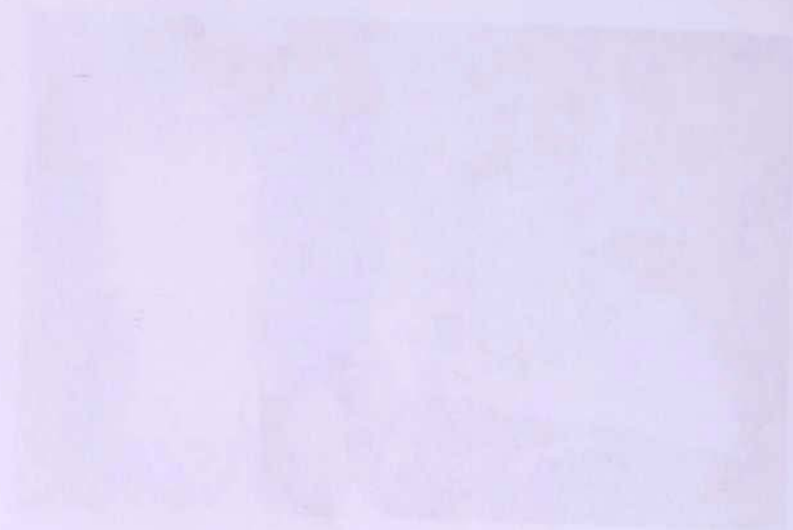
MISS MARY ANN BROWN
 (continued)



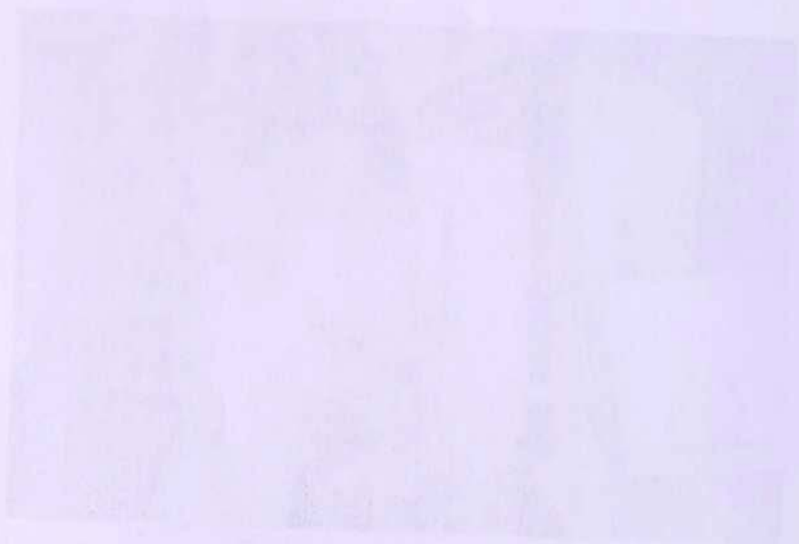
"ULTRASES" BARLAGYNYŇ GEÇIRILIŞI



"RENTGENOSKOPIYA" BARLAGYNYŇ GEÇIRILIŞI



THE BROWN FAMILY, 1880



THE BROWN FAMILY, 1880



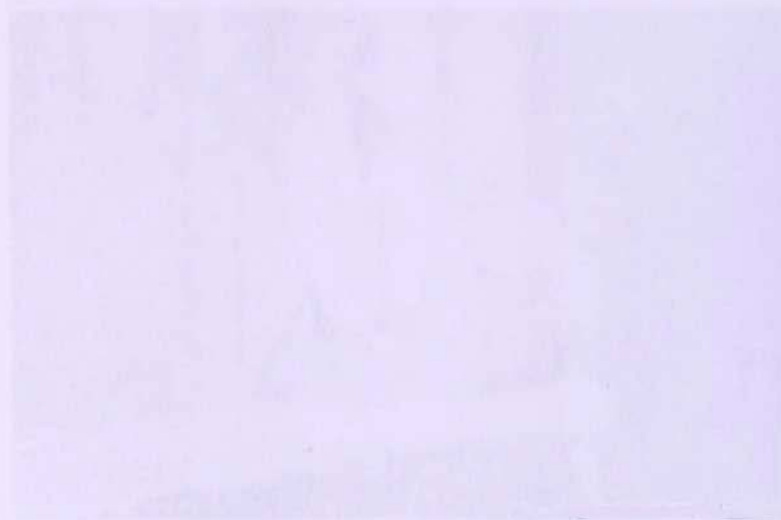
**AŞGAZAN GOYULAN STOMADAN EMELİ
İYİTLENDİRME**



YÜREK-ÖYKEN REANİMASİYASYNŇ GEÇİRİLİŞİ



THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY



THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY



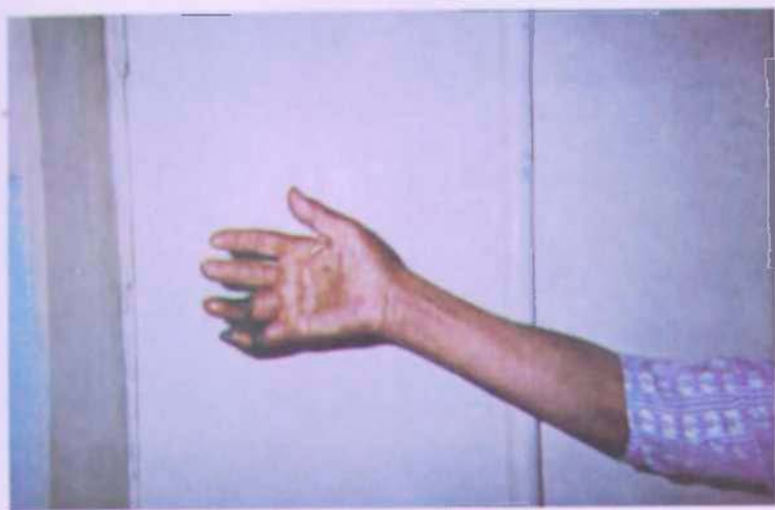
ZOB KESELI NĀSAG



NĀSAG SPAYKA KESELI BILEN
Suratda operasiyadan soñky dörän gayraüzülmeler



ÝENSE BÖLÜMINDE LIPOMA ULY



KEPÇEBAŞ ÝYLANYŇ ÇAKAN NÄSAGYŇ ELI